

Kinderen en internetrisico's

Kinderen en internetrisico's

EU Kids Online onderzoek onder 9-16-jarige
internetgebruikers in Nederland

Nathalie Sonck
Jos de Haan

Sociaal en Cultureel Planbureau
Den Haag, oktober 2011

Het Sociaal en Cultureel Planbureau is ingesteld bij Koninklijk Besluit van 30 maart 1973.

Het Bureau heeft tot taak:

- a wetenschappelijke verkenningen te verrichten met het doel te komen tot een samenhangende beschrijving van de situatie van het sociaal en cultureel welzijn hier te lande en van de op dit gebied te verwachten ontwikkelingen;
- b bij te dragen tot een verantwoorde keuze van beleidsdoelen, benevens het aangeven van voor- en nadelen van de verschillende wegen om deze doeleinden te bereiken;
- c informatie te verwerven met betrekking tot de uitvoering van interdepartementaal beleid op het gebied van sociaal en cultureel welzijn, teneinde de evaluatie van deze uitvoering mogelijk te maken.

Het SCP verricht deze taken in het bijzonder bij problemen die het beleid van meer dan één departement raken.

De minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport is als coördinerend minister voor het sociaal en cultureel welzijn verantwoordelijk voor het door het SCP te voeren beleid. Over de hoofdzaken hiervan heeft hij/zij overleg met de minister van Algemene Zaken; van Veiligheid en Justitie; van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties; van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap; van Financiën; van Infrastructuur en Milieu; van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie en van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

© Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2011

SCP-publicatie 2011-24

Zet- en binnenwerk: Texcetera, Den Haag

Figuren: Mantext, Moerkapelle

Vertaling samenvatting: Julian Ross, Carlisle, England

Omslagontwerp: Bureau StijlZorg, Utrecht

Omslagfoto: © Marion Duimel/Stichting GetOud, Den Haag

ISBN 978 90 377 0576 8

NUR 740

Voorzover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.repro-recht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

Sociaal en Cultureel Planbureau

Parnassusplein 5

2511 VX Den Haag

Telefoon (070) 340 70 00

Fax (070) 340 70 44

Website: www.scp.nl

E-mail: info@scp.nl

De auteurs van SCP-publicaties zijn per e-mail te benaderen via de website.

Inhoud

Voorwoord	7
Samenvatting	9
1 Naar veilig internetgebruik voor jongeren	13
1.1 Mogelijkheden, maar ook risico's	13
1.2 Meest voorkomende online risico's	14
1.3 Probleemstelling	16
1.4 Dataverzameling	18
1.5 Methode	20
Noten	20
2 Negatieve ervaringen als gevolg van internetrisico's	22
2.1 Van streek zijn	22
2.2 Online pornografische beelden zien	23
2.3 Seksueel getinte boodschappen ontvangen (sexting)	24
2.4 Persoonlijk ontmoeten van een online contact	25
2.5 Slachtoffer worden van cyberpesten	25
2.6 Mate van online risicoblootstelling en verschillen in risicobeleving	26
2.7 Slot	27
3 Sociaal-demografische verschillen tussen jongeren	29
3.1 Risicogroepen nader bekeken	29
3.2 Jongeren verschillen in de mate van blootstelling aan internetrisico's	32
3.3 Jongeren verschillen in de mate van negatieve beleving van internetrisico's	35
3.4 Slot	37
Noten	38
4 Invloed van internetvaardigheden	39
4.1 Vaardigheden van jongeren	39
4.2 Internetvaardigheden gemeten	39
4.3 Rekening houden met internetervaring	42
4.4 Internetvaardigheden vergroten blootstellingkans	43
4.5 Rol van internetvaardigheden bij risico's	44
4.6 Rol van internetvaardigheden bij negatieve risicobeleving	46
4.7 Slot	49
Noten	49

5	Invloed van internetbegeleiding door ouders, docenten en leeftijdgenoten	50
5.1	De rol van derden	50
5.2	Actieve begeleiding vergeleken tussen ouders, docenten en leeftijdgenoten	52
5.3	Internetbegeleiding door leeftijdgenoten vergroot blootstellingkans	54
5.4	Invloed van internetbegeleiding op de mate van risicoblootstelling	55
5.5	Invloed van internetbegeleiding op de mate van negatieve risicobeleving	57
5.6	Slot	60
	Noten	60
6	Belangrijkste onderzoeksuitkomsten en -implicaties	61
6.1	Internetrisico's: twee kanten van dezelfde medaille	61
6.2	Digitale mediawijsheid	63
	Noten	68
	Summary	70
	Literatuur	73
	Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau	77

Voorwoord

Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) onderzoekt de leefsituatie van Nederlanders en vergelijkt deze steeds vaker met die van inwoners van andere, met name Europese landen. In deze groeiende deelname aan internationaal vergelijkend onderzoek past ook de participatie van het SCP in het project EU Kids Online (www.eukidsonline.net). De eerste fase van dit project liep van 2006 tot 2009 en werd gesubsidieerd via het Safer Internet Plus Programme van de Europese Commissie, bedoeld om nieuwe programma's voor veilig internet te ondersteunen. Dit programma bracht al het onderzoek naar de ervaringen van kinderen en jongeren met internet en online technologieën uit 21 landen in Europa samen. In het SCP-rapport *NL Kids online* zijn de belangrijkste resultaten van dit project samengevat vanuit het perspectief van Nederland.

De tweede fase van het project, EU Kids Online II, liep van 2009 tot september 2011 en werd evenals de eerste fase, EU Kids Online, gecoördineerd vanuit de London School of Economics and Political Science (prof. dr. Sonia Livingstone en dr. Leslie Haddon) met subsidie via het Safer Internet Plus Programme van de Europese Commissie. In het kader van dit project zijn in 25 Europese landen nieuwe gegevens verzameld onder ongeveer 1000 kinderen per land in de leeftijd van 9 tot en met 16 jaar en een van hun ouders. Over de internationale vergelijking is gerapporteerd in *Risks and safety on the internet. The perspective of European children* (te downloaden van www.eukidsonline.net). Aangezien hierin slechts beperkt op de situatie in Nederland wordt ingegaan heeft het SCP het initiatief genomen om de Nederlandse gegevens nader te analyseren. Dit rapport is daarvan het resultaat.

Het project EU Kids Online is inmiddels uitgegroeid tot een omvangrijk internationaal netwerk van onderzoekers. In Nederland wordt het vertegenwoordigd door het SCP (prof. dr. Jos de Haan, dr. Nathalie Sonck en drs. Marion Duimel), de Universiteit van Amsterdam (prof. dr. Patti Valkenburg, prof. dr. Jochen Peter, dr. Els Kuiper en Maria Koutamanis MSC) en de Erasmus Universiteit Rotterdam (drs. Linda Adrichem). Bij het schrijven van dit rapport kregen de auteurs nuttige adviezen van prof. dr. Peter Nikken (NJI en EUR). In september 2011 start de derde driejarige fase van het project, EU Kids Online III, waarbij het SCP opnieuw betrokken is.

Prof. dr. Paul Schnabel
Directeur Sociaal en Cultureel Planbureau

Samenvatting

Vrijwel alle tieners zitten op internet en kinderen zetten op steeds jongere leeftijd hun eerste stappen in de virtuele wereld. Meestal zorgt dit voor aangename en leerzame ervaringen, maar internetgebruik brengt ook risico's met zich mee die soms tot negatieve ervaringen leiden. Dit rapport gaat over die risico's en negatieve ervaringen onder 9-16-jarige internetgebruikers in Nederland. Vier vormen van online risico's hebben we onderzocht:

- het zien van pornografische beelden;
- het ontvangen van seksuele toespelingen (*sexting*);
- het ontmoeten van onbekenden na online contact;
- online gepest worden (cyberpesten).

Steeds is aangegeven welk deel van de jongeren hiermee te maken heeft en of dit als negatief wordt ervaren. Ook is onderzocht of jongeren vaardig genoeg zijn om ongewenste ervaringen te vermijden en of ouders, docenten en leeftijdgenoten doeltreffend hulp kunnen bieden. In het voorjaar van 2010 zijn 1004 kinderen van 9 tot en met 16 jaar die internet gebruiken in het onderzoek betrokken. Het onderzoek maakt deel uit van het brede Europese project *EU Kids Online* (www.eukidsonline.net).

Geringe kans op internetrisico en negatieve ervaringen

Jongeren hebben, in tegenstelling tot wat vaak gedacht wordt, in beperkte mate te maken met internetrisico's. Van de Nederlandse internetgebruikers van 9 tot en met 16 jaar zegt nog geen kwart online pornografische beelden te hebben gezien en zegt 15% seksuele boodschappen via het internet te hebben ontvangen (*sexting*). Een derde van de Nederlandse jongeren onderhoudt online contacten met onbekenden en 6% van hen ontmoet deze online contacten ook in het echt. Ten slotte geeft minder dan 5% van de onderzochte jongeren aan herhaaldelijk via het internet gepest te worden.

De meeste jongeren ervaren geen hinder van deze ervaringen, maar een kleine minderheid ervaart die wel. Jongeren geven aan het vaakst van streek te zijn door het zien van seksueel getinte beelden op het internet (5% van alle 9-16-jarige internetgebruikers), gevolgd door het ontvangen van seksuele boodschappen (3%) en het persoonlijk ontmoeten van een online contact (0,5%). Van de slachtoffers van cyberpesten hebben we aangenomen dat gepest worden sowieso als negatief ervaren wordt.

Ondanks de lage percentages betreft dit grote absolute aantallen Nederlandse jongeren. Van de 9-16-jarige Nederlandse internetgebruikers komen er meer dan 300.000 in aanraking met pornografische beelden op het internet en beleeft iets meer dan 75.000 dit als negatief. Meer dan 90.000 jongeren hebben een persoonlijke ontmoeting gehad met een onbekende die ze online hebben leren kennen, met zo'n 7500 nare belevenissen als gevolg. Ongeveer 60.000 jongeren van 9 tot en met 16 jaar worden gepest via internet. Dat negatieve ervaringen beperkt blijven tot een klein deel van de jongeren relativeert de omvang van de problematiek, maar nog niet de eventuele ernst van de gevolgen. Een ontmoeting met een vreemde kan desastreus aflopen en slachtoffers van

cyberpesten kunnen daar psychische problemen aan overhouden. Ook langetermijneffecten op psychosociaal gebied, zoals depressie en eenzaamheid, zijn niet uitgesloten. Het bekijken van internetpornografie hangt samen met seksuele ontevredenheid en onzekerheid op latere leeftijd. De combinatie van grote absolute aantallen en ernst van de gevolgen maken internetrisico's tot een probleem dat aandacht van opvoeders behoeft.

Verschillen in riskant gedrag tussen jongeren

Jongeren ondervinden of ontlokken in uiteenlopende mate risico's op internet. Ook de mate waarin zij negatieve ervaringen opdoen verschilt tussen groepen jongeren. Vooral jongens en oudere tieners hebben te maken met online risico's, maar meisjes en jongere tieners geven vaker aan dit als negatief te ervaren. De groep kinderen van 9 en 10 jaar die ten minste één negatieve ervaring van een internetrisico rapporteert is bijna dubbel zo groot (40% van degenen die te maken hadden met een risico) als de groep jongeren van 15 en 16 jaar die zegt hier last van te hebben (22%). Deze negatieve ervaringen verschillen niet tussen jongeren uit verschillende sociaal-economische milieus, al staan jongeren uit hogere sociaal-economische milieus wel vaker aan risico's bloot.

De verschillen kunnen voor een deel toegeschreven worden aan de levensfase en het ontwikkelingsstadium van de jongeren. In de puberteit gaan jongeren vaker bewust op zoek naar uitdagingen op internet. In hun zoektocht naar een eigen identiteit passen experimenten met seksualiteit en het herdefiniëren van de onderlinge sociale hiërarchie. Wat jongeren als uitdaging zien kan door opvoeders echter als ongeschikt worden ervaren. De definitie van het probleem wordt dus ook gekleurd door de perceptie van de verschillende partijen.

Vaardigheden verkleinen de risico's niet

Jongeren vergroten hun internetvaardigheden in de eerste plaats door al doende online ervaring op te bouwen. Zij leren op speelse wijze doelmatig en creatief met internet om te gaan. Mogelijk draagt dit ook bij aan het vergroten van hun online veiligheid. Om ongewenste ervaringen te vermijden is het nodig de weerbaarheid van jongeren te vergroten. Zo wordt verwacht dat jongeren die vaardig zijn op internet zelf kunnen inschatten wanneer hun online gedrag tot vervelende ervaringen kan leiden. Jongeren met veel digitale vaardigheden hebben echter meer te maken met internetrisico's dan jongeren met minder digitale vaardigheden. Zij hebben meestal een langere internethistorie en een uitgebreider online repertoire, waardoor ze ook meer risico's lopen. Meer vaardigheden gaan dan ook niet samen met minder negatieve ervaringen. Het lerend vermogen in het hanteren van risico's groeit slechts in beperkte mate mee met de online ervaring.

Het vergroten van de 'mediawijsheid' van jongeren is niet alleen van belang om ze meer efficiënt, productief en reflexief met de mogelijkheden van nieuwe media te leren omgaan. Mediawijsheid speelt een belangrijke rol in het op verantwoorde wijze met internetrisico's omgaan. Mediaopvoeding is een taak van de ouders en zij kunnen daar eigenlijk niet vroeg genoeg mee beginnen. Die opvoeding is nog steeds belangrijk als kinderen uitstralen al alles van internet te weten. Ook pubers kunnen nog van hun

ouders leren wat te doen en wat te vermijden. Mediawijsheid staat eveneens steeds vaker op de agenda van scholen. Sommige zijn hiermee voortvarend aan de slag gegaan, maar andere wachten af of weten niet hoe ze dit kunnen aanpakken.

Impact van internetbegeleiding is beperkt

De inzet van ouders, docenten en leeftijdgenoten voegt weinig toe aan het verklaren van verschillen in online risico's en de negatieve ervaringen. Ouders zorgen met actieve internetbegeleiding dat hun kinderen minder risico's lopen, maar verschillen in inzet tussen ouders hebben geen effect op de mate waarin kinderen negatieve ervaringen opdoen. Docenten hebben noch op de mate waarin jongeren met risico's te maken hebben noch op de mate waarin zij negatieve ervaringen opdoen invloed. Opvallend is dat jongeren met negatieve ervaringen vaker hulp hebben gehad van leeftijdgenoten. Het blijft wel de vraag of zij eerst iets negatief ervaren hebben vooraleer ze hulp kregen of dat ze misschien onder invloed van leeftijdgenoten meer in contact kwamen met bepaalde online risico's.

De vraag kan gesteld worden of er op dit vlak al voldoende begeleiding wordt gegeven aan jongeren. De meeste jongeren zeggen dat hun ouders ze wel eens hebben geholpen iets te vinden op het internet, uitleg hebben gegeven over websites en advies hebben gegeven over veilig internetgebruik. In mindere mate geven jongeren aan dat ze zulke actieve internetbegeleiding van docenten of vrienden hebben gekregen. Veilig internetgebruik is in de eerste plaats een verantwoordelijkheid van de jongeren zelf en van hun ouders. Meer betrokkenheid van ouders bij de mediaopvoeding van hun kinderen is een eerste voorwaarde voor het bevorderen van internetveiligheid. Scholen kunnen ouders ondersteunen, evenals de vele andere organisaties die zich bezighouden met het bevorderen van veilig internetgebruik door jongeren. Er gebeurt al veel en het is van belang bestaande inspanningen te continueren, te verbeteren en op elkaar af te stemmen.

1 Naar veilig internetgebruik voor jongeren

1.1 Mogelijkheden, maar ook risico's

Jongeren gebruiken het internet op steeds jongere leeftijd voor diverse activiteiten, zoals huiswerk, ontspanning, het zoeken van informatie, communicatie en het onderhouden van sociaal contact met bestaande vrienden of onbekenden (Hasebrink et al. 2009; Pijpers 2011; Schols et al. 2011; Kotilainen 2011). Hoewel het internet jongeren vooral nieuwe educatieve en sociale mogelijkheden biedt, zijn er ook risico's aan verbonden die in sommige gevallen tot schadelijke gevolgen kunnen leiden. Nederland behoort samen met de Scandinavische landen tot de koplopers in Europa wat betreft internettoegang en online participatie (De Haan 2010). In 2008 was 83% van de Nederlandse 6- tot 10-jarigen online, 96% van de 11- tot 14-jarigen en 100% van de 15- tot 17-jarigen (Livingstone en Haddon 2009). In landen met een hoog percentage internetgebruik door jongeren hebben jongeren gemiddeld ook een grotere kans op negatieve ervaringen als gevolg van dit internetgebruik (Hasebrink et al. 2009). Deze kans is een online risico (Livingstone 2010). We onderzoeken in welke mate 9-16-jarige internetgebruikers in Nederland te maken hebben met verschillende online risico's en in hoeverre zij dat zelf als negatief ervaren.

Een manier om nare gevolgen van internetgebruik te vermijden is het opbouwen van vaardigheden. Vaak wordt verondersteld dat jongeren over veel digitale vaardigheden beschikken. Jongeren van de huidige generatie worden wel bestempeld als 'digitale autochtonen' (Prensky 2001), 'homo zappiens' (Veen en Vrakking 2006) of 'de WIFI-generatie' (Hop en Delver 2009). Deze termen lijken te impliceren dat frequent gebruik van het internet door jongeren gepaard gaat met een hoge mate van digitale vaardigheid. Uit recente experimentele tests blijkt echter dat Nederlanders niet zo vaardig zijn als algemeen verondersteld wordt (Van Deursen 2010). Dat geldt ook voor de oudere tieners (18-19 jaar) in het onderzoek van Van Deursen en het is aannemelijk dat jongere tieners geen uitzondering vormen. Misschien overschatten volwassenen de handigheid van jongeren op het internet. In dit rapport wordt onderzocht in hoeverre internetvaardigheden van jongeren bijdragen aan het vermijden van risico's en de mogelijke negatieve gevolgen daarvan. Internetvaardigheden worden hier gedefinieerd op basis van de diversiteit aan online activiteiten die jongeren ondernemen en op basis van het vermogen dat jongeren zeggen te hebben om verschillende internettoepassingen te bedienen. Er wordt dus voornamelijk ingegaan op de technische internetvaardigheden van jongeren, en niet zozeer op hun sociale weerbaarheid.

Bij het veilig gebruiken van internet kunnen jongeren steun krijgen van ouders, docenten en leeftijdgenoten. De vele vragen van ouders en opvoeders over internetgebruik bij jongeren op websites zoals www.MijnKindOnline.nl, www.Ouders.nl en www.Mediaopvoeding.nl duiden op het bestaan van bezorgdheid over online risico's en onzekerheid over de omgang hiermee. Ouders kunnen hun kind op verschillende manieren begeleiden bij het gebruik van het internet. Een eerste strategie is actieve begeleiding

of het sturen van jongeren op basis van informatie en uitleg over mediaonderwerpen en -uitingen. Een tweede strategie is restrictieve begeleiding: het stellen van grenzen aan internetgebruik en het maken van afspraken over wat jongeren wel en niet online mogen doen en hoe lang. Een derde strategie is gezamenlijke mediabeleving en bestaat uit het delen van online ervaringen van ouders en kinderen. Een laatste strategie is toezicht houden of controle uitoefenen op het computer- en internetgebruik van jongeren, al dan niet via technische oplossingen zoals filtersoftware (Nathanson 2001a; Nikken en Pardoën 2010; Livingstone en Helsper 2008).

Docenten kunnen jongeren in een meer formele context begeleiden bij hun internetgebruik. Zij kunnen voorlichting geven en de mediawijsheid van leerlingen vergroten. Mediawijsheid omvat alle kennis en vaardigheden en de mentaliteit die nodig is om bewust, kritisch en actief mee te doen in de wereld van vandaag en morgen, waarin media een bepalende hoofdrol spelen (Raad voor Cultuur 2005). Mediawijsheid op internet kan onderdeel zijn van lesprogramma's op school (Ten Brummelhuis 2010; Pasquier, Simoes en Kredens nog te verschijnen).

Bevriende leeftijdgenoten kunnen elkaar helpen en advies geven over zaken waarmee ze online geconfronteerd worden. Dit staat wel op gespannen voet met het gevaar dat zij elkaars risicogedrag juist stimuleren. Op basis van gedeelde internetervaringen kan een *peer-culture* ontstaan, of socialisering tussen leeftijdgenoten waarbij identiteit en status vorm krijgen (Boyd 2008; Mascheroni en Murru nog te verschijnen). We onderzoeken in welke mate ouders, docenten en leeftijdgenoten hulp kunnen bieden aan jonge internetgebruikers die met online risico's te maken hebben.

1.2 Meest voorkomende online risico's

Het internet verschilt op een aantal punten wezenlijk van het leven offline (Woolgar 2002; Boyd 2008; Livingstone 2010). Zo kunnen online gebeurtenissen gemakkelijk worden uitvergroet en blijven ze langer zichtbaar voor een groter publiek. Op internet kunnen nieuwe contacten met onbekenden snel gelegd worden, waarbij geen zekerheid bestaat over elkaars ware identiteit (Boyd 2008). Hierdoor kunnen jonge internetgebruikers te maken krijgen met risico's op het internet die tot negatieve ervaringen kunnen leiden.

In het bijzonder richt dit onderzoek zich op vier van de meest voorkomende online risicogebieden (Karakus et al. nog te verschijnen; Hasebrink et al. 2009), die ook door het Safer Internet Plus Programme van de Europese Commissie als beleidsfocus zijn benoemd:¹ het zien van pornografische beelden, het ontvangen van seksueel getinte boodschappen (sexting), het persoonlijk ontmoeten van onbekenden die men online heeft leren kennen en het slachtoffer worden van cyberpesten. Daarnaast kunnen jongeren te maken hebben met diverse andere risico's op het internet, zoals misbruik van online gepubliceerde persoonlijke informatie of het zien van gewelddadige beelden (Livingstone en Haddon 2009). Deze blijven hier echter buiten beschouwing. De selectie van de vier risicogebieden is mede ingegeven door de focus in het EU Kids Online-onderzoek, in het kader waarvan de gegevens zijn verzameld (zie § 1.4).²

Ten eerste wordt online blootstelling aan pornografische beelden bestudeerd. Dit heeft betrekking op het zien van foto's, beelden en video's op internet die expliciet seksueel getint zijn. Jongeren lijken vaak dit type beelden te zien op het internet. Sommigen van hen gaan er bewust naar op zoek, anderen ervaren de blootstelling aan dit type beelden als ongewenst (Ybarra en Mitchell 2005; Ybarra et al. 2007; Mitchell et al. 2007).

Ten tweede wordt ingezoomd op het fenomeen sexting via het internet. Dit betreft de online uitwisseling van seksueel getinte boodschappen, bestaande uit obscene tekst dan wel naaktfoto's die jongeren van zichzelf maken. Sexting is een Engelstalige samenvoeging van de termen *sex* en *texting* (het sturen van berichten). Hoewel zulke communicatie onderdeel kan zijn van de leefwereld van jongeren, waarin zij hun seksualiteit en intimiteit ontwikkelen, kan zij door betrokkenen toch als vervelend of pijnlijk worden beleefd en ongewenst bij derden terechtkomen. De seksuele boodschappen kunnen tussen vrienden uitgewisseld worden of op bijvoorbeeld sociale netwerksites worden geplaatst. In beide gevallen kan de inhoud zonder medeweten van de zender gekopieerd worden naar andere communicatievormen, waardoor de sociale impact ervan groot kan zijn en lang zichtbaar kan blijven (Katzman 2010; Lenhart 2009; Sacco et al. 2010).

Ten derde wordt aandacht besteed aan het door jongeren offline ontmoeten van mensen die ze online hebben leren kennen. Het leggen van online contacten wordt gekenmerkt door het ontbreken van direct fysieke kenmerken en een in vergelijking met de offline context grotere mate van anonimiteit en controle over de zelfpresentatie. Omwille van deze kenmerken kunnen sommige jongeren sneller online contact leggen dan offline (Peter en Valkenburg 2007). Wanneer jongeren dan overgaan tot een persoonlijke ontmoeting hoeft dat niet slecht af te lopen. Zo kunnen jongeren met eenzelfde hobby elkaar ontmoeten of kunnen vriendjesgroepen een gezamenlijke activiteit in het echt organiseren. De besproken ontmoetingen kunnen echter ook fout aflopen, waarbij het meestal gaat om seksueel ongewenst gedrag, van ongewenste intimiteiten tot verkrachting (Wolak et al. 2008).

Ten vierde wordt cyberpesten bestudeerd. Deze pestvorm vertoont overeenkomsten met het traditionele offline pesten. Bij beide pestvormen is sprake van bedreiging van leeftijdgenoten, een herhaling van intentioneel kwetsbare boodschappen en een machtsverschil tussen degene die pest (dader) en degene die gepest wordt (slachtoffer). Het belangrijkste verschil is dat in plaats van persoonlijke confrontaties op bijvoorbeeld het schoolplein elektronische middelen worden ingezet om te pesten, zoals mobiele telefoon en internet. Hierdoor kan pestgedrag minder zichtbaar zijn voor derden, maar wel doorgaan tot in de persoonlijke levenssfeer thuis (Smith 2009; Smith et al. 2008; Shariff en Churchill 2010; Walrave en Heirman 2011).

Van deze vier online risico's wordt onderzocht in hoeverre jonge internetgebruikers hiermee bedoeld of onbedoeld te maken hebben en in hoeverre zij dat zelf als negatief ervaren. In dit onderzoeksrapport wordt de term 'risico' gehanteerd zoals deze is gedefinieerd door de Europese Commissie. Het gaat erom dat het zien van pornografische beelden of het ontmoeten van online contacten een mogelijk nadelig effect kan hebben op jongeren, gezien vanuit het standpunt van volwassenen. Dit hoeft niet overeen te komen met hoe jongeren daarover denken. De term risico lijkt op het eerste gezicht passiviteit van jonge internetgebruikers te suggereren, maar jongeren kunnen bijvoorbeeld

ook bewust op zoek gaan naar online pornografisch materiaal. Op basis van wat jongeren zelf een negatieve ervaring op het internet noemen kan een indicatie gegeven worden van de verhouding tussen het gewenst en ongewenst in aanraking komen met online risico's.

1.3 Probleemstelling

De hoofdvraag van dit onderzoeksrapport is in welke mate jonge internetgebruikers te maken hebben met online risico's en in hoeverre zij daardoor negatieve ervaringen opdoen. Niet alle jongeren die online pornografische beelden zien of seksueel getinte boodschappen via het internet ontvangen zullen dat als vervelend ervaren. De onderzoeksvragen zijn:

- In welke mate doen jongeren die te maken hebben met online risico's (het zien van pornografische beelden, het ontvangen van seksuele toespelingen, het persoonlijk ontmoeten van een online contact en het gepest worden via internet) hierdoor een negatieve ervaring op?
- Zijn er sociaal-demografische verschillen tussen jongeren in de mate waarmee ze a) te maken hebben met de verschillende internetrisico's en b) daardoor een negatieve ervaring opdoen? Meer specifiek is de vraag of er verschillen zijn tussen jongens en meisjes, tussen jonge en oudere kinderen en tussen jongeren met verschillende sociaal-economische achtergronden.
- In hoeverre zijn internetvaardigheden van jongeren van invloed op de mate waarin zij a) te maken hebben met de verschillende online risico's en b) daardoor een negatieve ervaring opdoen?
- In hoeverre beïnvloedt de internetbegeleiding door ouders, docenten en leeftijdgenoten de mate waarin jongeren te maken hebben met a) de verschillende online risico's en b) de mogelijk daaruit voortkomende negatieve ervaringen?

Figuur 1.1 toont het conceptueel model waarin deze onderzoeksvragen visueel zijn voorgesteld met pijlen. De eerste onderzoeksvraag (pijl 1) gaat over de verhouding tussen de mate waarin jongeren te maken hebben met bijvoorbeeld online pestgedrag of seksuele toespelingen en de mate waarin zij daardoor een negatieve ervaring opdoen. Deze verhouding wordt in hoofdstuk 2 beschreven.

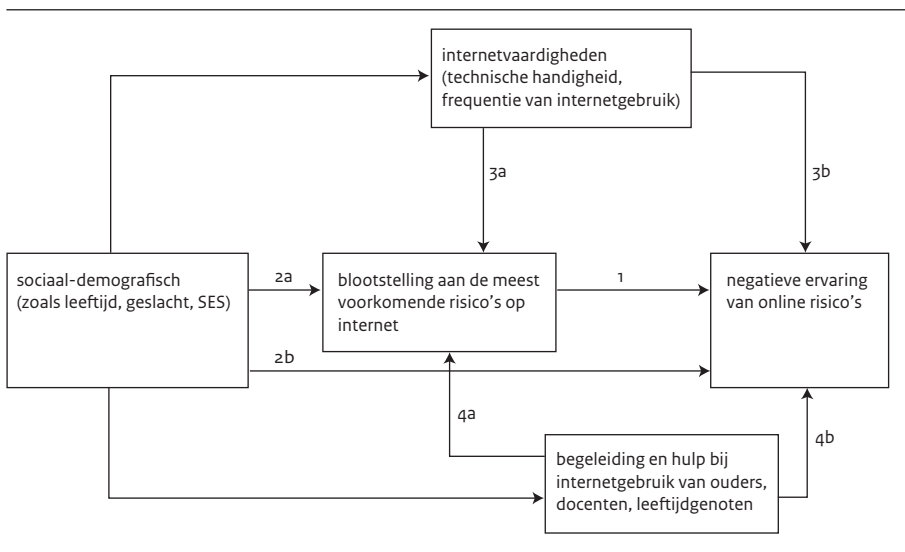
De tweede onderzoeksvraag heeft betrekking op de relaties tussen sociaal-demografische achtergrondkenmerken van jongeren en de mate van blootstelling aan de verschillende internetrisico's (pijl 2a) en hoe zij die beleven (pijl 2b). In hoofdstuk 3 worden deze relaties bestudeerd.

Met de derde onderzoeksvraag verkennen we mogelijke invloed van internetvaardigheden van jongeren op de mate waarin zij online gepest worden of een persoonlijke ontmoeting hebben met een online contact (pijl 3a) en op de mate waarin zij hierdoor negatieve ervaringen opdoen (pijl 3b). Deze vraag wordt beantwoord in hoofdstuk 4.

De vierde onderzoeksvraag ten slotte betreft de mogelijke invloed die ouders, docenten en leeftijdgenoten door hun internetbegeleiding hebben op de mate waarin jongeren online pornografische beelden zien of seksuele berichten ontvangen (pijl 4a) en daardoor een negatieve ervaring opdoen (pijl 4b). In hoofdstuk 5 wordt op deze invloed ingegaan.

Figuur 1.1

Conceptueel model (genummerde pijlen verwijzen naar onderzoeksvragen)

Onderzoeksrelevantie

De onderzoeksvragen zijn beleidsmatig en wetenschappelijk relevant. Het vergroten van kennis over het gebruik van online technologieën door jongeren en de gevolgen die dit voor hen heeft is door het Safer Internet Plus Programme van de Europese Commissie als doelstelling geformuleerd voor de periode tussen 2009 en 2013. Dit beleidsprogramma vraagt in het bijzonder aandacht voor kinderpornografisch materiaal op het internet, voor *grooming* (waarbij een volwassene een minderjarige online benadert voor seksueel misbruik) en voor cyberpesten. In Nederland wordt via het programma Digivaardig & Digibewust door overheid, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties getracht het bewustzijn rondom online risico's te vergroten en de digitale vaardigheden van de bevolking te versterken. Het doel van dit onderzoeksrapport is bij te dragen aan kennisvergroting ten behoeve van beleid over seksueel getinte risico's op internet en cyberpesten bij jongeren. Dit onderzoek naar online risico's past ook binnen het streven van het ministerie van Justitie naar veiliger internetgebruik, hoewel zij zich in het bijzonder richten op het voorkomen en opsporen van strafbaar gedrag. Daarnaast heeft het onderzoek raakvlakken met de projecten rondom mediawijsheid die door het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap worden gestimuleerd.³

Het onderzoek is ook wetenschappelijk relevant. De meeste studies op dit vlak richten zich voornamelijk op het definiëren van online risico's en het identificeren van de groep slachtoffers en daders (Wolak et al. 2008; Mitchell et al. 2007; Lenhart 2009; Smith et al. 2008; Livingstone en Haddon 2009). Onderzoek naar de negatieve consequenties van deze risico's voor jongeren is schaars. In de literatuur zijn verwijzingen te vinden naar

langetermijneffecten van internetervaringen op bijvoorbeeld psychosociaal gebied, zoals eenzaamheid of depressie (Denissen et al. 2010; Selfhout et al. 2009; Van Zalk et al. nog te verschijnen). Deze studie bekijkt de directe negatieve ervaringen als gevolg van internetgebruik door 9-16-jarige jongeren. We bekijken waardoor jongeren volgens henzelf van streek raken. Veel negatieve ervaringen met internet op korte termijn kunnen tot grotere effecten op lange termijn leiden. Aan de andere kant kunnen zich ook effecten voordoen op lange termijn zonder dat jongeren het internetgebruik op korte termijn zelf als negatief ervaren. Een voorbeeld hiervan biedt onderzoek van Peter en Valkenburg (2009a), die aantoonde dat het zien van pornografische beelden langetermijneffecten (zoals een negatief vrouwbeeld) kan hebben.

Terwijl bijvoorbeeld het Europese Online Grooming Project⁴ zich richt op ouders, richt dit onderzoek zich specifiek op de mogelijke negatieve ervaringen bij jongeren als mogelijke slachtoffers van internetrisico's. Het is van belang deze te onderzoeken om zicht te krijgen op de omvang van de groep 9-16-jarigen die problemen ondervindt als gevolg van internetgebruik. Ouders en opvoeders kunnen zich zorgen maken over hun kind dat bijvoorbeeld pornografisch materiaal op het internet ziet of een online contact in het echt ontmoet. Daarbij dient wel opgemerkt te worden dat er een verschil kan bestaan tussen wat jongeren en wat opvoeders als ongewenst beschouwen. Soms zullen jongeren bewust een online risico aangaan zonder dit als bedreiging te ervaren, terwijl hun ouders wel degelijk bevreesd zijn voor de gevolgen ervan, en soms zullen kinderen zich druk maken om iets waarvan hun ouders in mindere mate de ernst inzien.

1.4 Dataverzameling

Voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen is gebruikgemaakt van de data die met behulp van gestandaardiseerde interviews zijn verzameld in het kader van het project EU Kids Online 11, dat tussen 2009 en 2011 werd gesubsidieerd door het Safer Internet Plus Programme van de Europese Commissie en werd gecoördineerd door de London School of Economics and Political Science (LSE). In dit Europese onderzoeksproject wordt Nederland vertegenwoordigd door het SCP, de Universiteit van Amsterdam en de Erasmus Universiteit Rotterdam. In Livingstone et al. (2011) worden de cijfers over online risico's in verschillende Europese landen met elkaar vergeleken. Hier is ervoor gekozen om de gegevens voor Nederland uit te lichten en de uitkomsten van verdiepende analyses te presenteren.

Tijdens het voorjaar en de zomer van 2010 zijn in 25 Europese landen⁵ in totaal 25.142 kinderen van 9 tot en met 16 jaar die het internet gebruiken alsook een van hun ouders bevraagd. Op Europees niveau werd het veldwerk gecoördineerd door onderzoeksbureau Ipsos en in Nederland werd het uitgevoerd door ibt marktonderzoek (Ipsos 2011). De steekproef in Nederland is in fases getrokken. Eerst werden huishoudens geselecteerd op basis van adressen in de Nationale Telefoongids, gestratificeerd naar regio en bevolkingsdichtheid. Vervolgens werden deze huishoudens telefonisch benaderd om vast te stellen of er een kind van 9 tot en met 16 jaar aanwezig was dat het internet gebruikte. Doordat deze eerste selectiefase gebeurde op basis van (hoofdzakelijk) vaste telefoonnummers is het mogelijk dat niet iedereen in de populatie dezelfde kans op selectie had.

Zo weten we uit ander onderzoek dat bijvoorbeeld etnische minderheden en alleenstaanden minder vaak een vaste telefoon hebben. Ouderen en hoger opgeleiden hebben vaker een vaste telefoon (Stoop 2005; Luiten en Arts 2010).

In een volgende fase werd per huishouden één jongere en een van de ouders gevraagd om deel te nemen aan een persoonlijk interview bij hen thuis. Indien er meerdere 9-16-jarige internetgebruikers in het huishouden waren werd diegene geselecteerd met de meest recente verjaardagsdatum. Bij de ouders (of ruimer, verzorgers) werd diegene geselecteerd die volgens henzelf het meest betrokken was bij het internetgebruik van het kind. Bij 1004⁶ van de 2638 jongeren in Nederland die werden geselecteerd voor het onderzoek en een van hun ouders zijn volledige interviews afgenomen. De interviews werden tussen 3 mei en 15 augustus 2010 afgenomen door 100 interviewers.⁷

Het persoonlijk interview (PAPI) bij de respondenten thuis bestond uit afzonderlijke vragen aan de ouders en de kinderen. Daarnaast is een deel van de vragenlijst schriftelijk ingevuld door de kinderen zelf, zodat ouders, andere familieleden en de interviewer de antwoorden niet konden horen. Dit deel betrof vooral vragen over privé-zaken waarvan de beantwoording onderhevig zou kunnen zijn aan sociale wenselijkheid. De gemiddelde interviewtijd in Nederland, inclusief het schriftelijke deel, was 66 minuten. De jonge kinderen van 9 en 10 jaar werd een iets andere vragenlijst voorgelegd dan de oudere kinderen van 11 tot en met 16 jaar. De vragenlijst voor de jongere kinderen was korter en enkele expliciete vragen over bijvoorbeeld seks op internet werden niet aan hen gesteld. Hoewel grote zorgvuldigheid in acht is genomen bij de gevoelige vragen is onder- of overschatting in de zelfrapportage van de jongeren mogelijk, door bijvoorbeeld schaamte of sociale wenselijkheid.

Vooraf is de vragenlijst op Europees niveau getest om ervoor te zorgen dat de respondenten, en met name de jongere kinderen, de vragen correct begrepen. Hiervoor werden kwalitatieve interviews afgenomen, zowel in het Engels als in de nationale talen van de deelnemende landen. Na deze kwalitatieve interviews volgde een test van de standaardvragenlijsten in enkele van de deelnemende landen.

Bij het veldwerk zijn zorgvuldige ethische richtlijnen in acht genomen, onder supervisie van het LSE Research Ethics Committee en conform de ESOMAR-standaard. Zo was goedkeuring van alle respondenten, zowel van de ouders als van de kinderen, nodig voor deelname aan het interview. Verder is het databestand ontdaan van alle identificerende persoonsgegevens. Na afloop hebben alle respondenten informatie ontvangen over online risico's en eventuele hulp.

De gerapporteerde data zijn voor Nederland gewogen naar het aantal kinderen in het huishouden en leeftijd en geslacht van het kind alsook naar regio en opleiding van de hoofdverdiener. Op Europees niveau zijn de data gewogen naar de geschatte populatiegrootte per land van het aantal kinderen van 9 tot en met 16 jaar dat gebruikmaakt van het internet (zie hiervoor Ipsos 2011).

1.5 Methode

De gegevens over online risico's en hoe jongeren die beleven worden hier voor de Nederlandse situatie beschreven.⁸ Wanneer in hoofdstuk 2 het aandeel jongeren wordt gerapporteerd dat te maken heeft met online risico's en er een negatieve ervaring door opdoet heeft dit betrekking op de Nederlandse steekproef van 9-16-jarige internetgebruikers (n=1004). Ook de bivariate relaties tussen de blootstellingkans aan elk van de online risico's en de sociaal-demografische achtergrondkenmerken (hoofdstuk 3), internetvaardigheden (hoofdstuk 4) en internetbegeleiding (hoofdstuk 5) zijn gebaseerd op de groep Nederlandse jongeren die gebruikmaakt van het internet. De aantallen 9-16-jarigen in Nederland die een negatieve ervaring rapporteerden voor elk van de vier internetrisico's daarentegen zijn onvoldoende groot om op basis van kwantitatieve analyses betrouwbare uitspraken te kunnen doen. Daarom is hiervoor de hele Europese dataset (n=25.142) gebruikt. Ook de multivariate regressieanalyses waarmee de relatieve invloeden van verschillende factoren op de mate van blootstelling aan en beleving van internetrisico's worden bestudeerd (in de hoofdstukken 3-5) zijn uitgevoerd op de Europese data. Zo kan worden nagegaan welke achtergrondkenmerken de meeste verklaringskracht hebben voor verschillen tussen jongeren in de mate van blootstelling aan de vier internetrisico's en hoe zij die beleven. Hierbij is gebruikgemaakt van de multilevelanalysetechniek, zodat ook voor mogelijke verschillen tussen landen wordt gecontroleerd.⁹

Noten

- 1 Meer informatie over dit Europese programma is te vinden op http://ec.europa.eu/information_society/activities/sip/policy/programme/current_prog/index_en.htm
- 2 Het EU Kids Online-onderzoek bevat slechts beperkte aanvullende informatie over andere risico's, zoals het bezoeken van discussiefora over specifieke onderwerpen (zoals anorexia of boulimie, drugsgebruik en zelfdoding) en misbruik van online gepubliceerde persoonlijke gegevens. In tegenstelling tot de andere onderzochte internetrisico's is hierbij echter niet naar de beleving van de jongeren gevraagd. Daarom worden deze dan ook verder buiten beschouwing gelaten.
- 3 Zie www.Mediawijzer.net
- 4 Zie voor meer informatie over dit project http://ec.europa.eu/information_society/apps/projects/factsheet/index.cfm?project_ref=SIP-2008-KEP-311804
- 5 Deelnemende landen zijn België, Bulgarije, Cyprus, Denemarken, Duitsland, Estland, Finland, Frankrijk, Griekenland, Groot-Brittannië, Hongarije, Ierland, Italië, Litouwen, Nederland, Noorwegen, Oostenrijk, Polen, Portugal, Roemenië, Slovenië, Spanje, Tsjechië, Turkije en Zweden.
- 6 Op basis van de jongeren die aan de selectiecriteria voldeden is de responsgraad 38%, wanneer hierbij rekening wordt gehouden met de uitval in eerdere selectiefases bedraagt deze 17% (Ipsos 2011).
- 7 Wanneer in de vragenlijst is verwezen naar 'het afgelopen jaar' betreft dit in principe het volledige jaar voor de veldwerkperiode (dus mei 2009-augustus 2010). We kunnen echter verwachten dat kinderen aan de meest recente internetgebeurtenissen denken bij het beantwoorden van de vragen, waarvan het zwaartepunt in de eerste helft van 2010 ligt.

- 8 Analyses zijn uitgevoerd op de versie van de dataset die op 09/03/2011 beschikbaar was voor leden van het EU Kids Online-netwerk.
- 9 Verkennende analyses op basis van multilevelmodellen die enkel het intercept bevatten wezen uit dat de variatie in blootstelling aan en negatieve beleving van de vier internetrisico's tussen de 25 Europese landen eerder klein is (varieert tussen 1% en 5%). Dit betekent dat 95 tot 99% van de variatie in deze variabelen onder andere verklaard kan worden door individuele verschillen tussen jongeren. Hierbij wordt geen rekening gehouden met mogelijke verschillen tussen regio's of scholen. Wel wordt gecontroleerd voor mogelijke clustering van de respondenten tussen landen door de multilevelanalyse uit te voeren op zowel individueel als landniveau.

2 Negatieve ervaringen als gevolg van internetrisico's

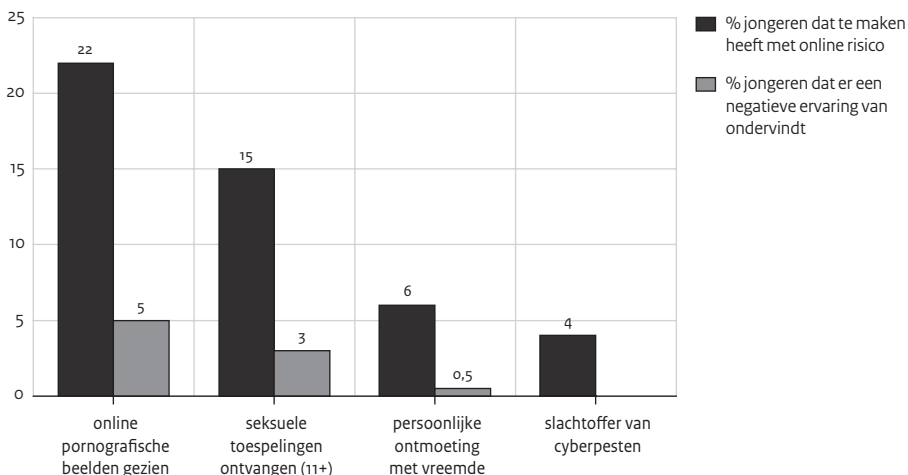
2.1 Van streek zijn

Volwassenen en jongeren hebben niet altijd eenzelfde beeld van de risico's van internetgebruik. Zo kunnen volwassenen het zien van pornografische beelden op het internet beschouwen als een risico voor bijvoorbeeld de beeldvorming van seksuele relaties bij jongeren, terwijl jongeren dit zelf anders kunnen ervaren. In dit rapport is ervoor gekozen om jongeren zelf hun ervaringen te laten rapporteren. In de vraagstelling van EU Kids Online wordt niet verwezen naar de term risico, noch naar begrippen als gevaar of probleem. In het onderzoek is gevraagd naar de internetervaringen waardoor de jongeren volgens henzelf 'van streek waren' of 'van slag raakten'. Dit is tijdens het persoonlijke interview met de jongeren nader toegelicht als van iets geschrokken zijn, van slag zijn of het gevoel hebben dat ze iets niet hadden moeten zien of doen. Door deze zelfrapportage van nare ervaringen door jongeren wordt vermeden dat vragen vanuit het risicoperspectief van volwassenen worden gesteld en aldus worden beantwoord. In dit onderzoek is een negatieve ervaring gedefinieerd als een nare beleving die direct op een bepaalde internetgebeurtenis volgde. Het betreft dus geen effect van internetgebruik op attitudes of gedrag van jongeren die op de lange termijn kunnen worden vastgesteld door bijvoorbeeld psychologisch diagnostische tests. Hiervoor wordt verwezen naar ander onderzoek (Denissen et al. 2010; Selfhout et al. 2009; Van Zalk et al. nog te verschijnen; Peter en Valkenburg 2008, 2009a).

In welke mate hebben 9-16-jarige internetgebruikers te maken met online risico's? En in welke mate ervaren zij dat als negatief? Beide vragen zijn aan de jongeren zelf gesteld. Dit impliceert dat de zelfrapportages onderhevig kunnen zijn aan mogelijke onder- en overschatting. Jongeren die zich voor iets schamen kunnen dat in een interview voor zich houden. Maar ook het omgekeerde is mogelijk: iets wat bijvoorbeeld als stoer gevonden wordt kan sneller door jongeren worden genoemd in een interview. Daarnaast weten we op basis van de beschikbare data over nare ervaringen niet wat deze precies inhouden, namelijk of het gaat om een ernstig incident met blijvend psychisch en/of lichamelijk letsel of om het kort van iets schrikken zonder verder gevolg. De verhouding tussen het in aanraking komen met internetrisico's en het opdoen van negatieve ervaringen kan voor elk online risico verschillen. Niet iedere jongere die bijvoorbeeld online pornografisch materiaal ziet of een seksuele toespeeling via internet ontvangt zal dat als negatief beleven. Dergelijke zaken kunnen echter wel degelijk tot een negatieve ervaring leiden. Figuur 2.1 toont de verhouding tussen de blootstelling aan online risico's en de negatieve beleving ervan. Deze wordt in de volgende paragrafen voor elk afzonderlijk risico beschreven.

Figuur 2.1

Mate waarin Nederlandse 9-16-jarige internetgebruikers te maken hebben met online risico's en er een negatieve ervaring door opdoen (n = 1004; in procenten)

- a Naar sexting is enkel gevraagd bij jongeren die ouder waren dan 11 jaar. Bij cyberpesten vallen de blootstelling en de negatieve beleving ervan samen.

Bron: LSE (EUKO'10)

2.2 Online pornografische beelden zien

In het EU Kids Online-onderzoek is niet expliciet verwezen naar de term pornografie, omdat het voor sommige – met name jongere – kinderen onduidelijk kan zijn wat hieronder wordt verstaan. In plaats daarvan werd gevraagd of jongeren foto's, plaatjes of video's hadden gezien die seksueel getint waren, bijvoorbeeld omdat er naakte mensen of mensen die seks hebben in voorkwamen. Van de Nederlandse jongeren van 9 tot en met 16 jaar had 39% in 2010 weleens seksueel getinte beelden gezien in offline of online media. Iets meer dan een vijfde van de jongeren (22%) kwam deze beelden tegen op internet (in figuur 2.1), wat ongeveer even vaak is als op televisie, in een film of op dvd (21%).

Van de jongeren die online weleens seksueel getinte beelden hadden gezien was 23% hierdoor van streek (5% van alle 9-16-jarige internetgebruikers; in figuur 2.1). Hen beschouwen we als de groep jongeren die het zien van pornografische beelden op het internet als negatief beleefde.

Jongeren kunnen bedoeld dan wel onbedoeld in aanraking komen met pornografische beelden op het internet. Met name oudere pubers kunnen zulke beelden als onderdeel van hun seksuele ontwikkeling doelbewust opzoeken. In het onderzoek is hierover echter geen informatie beschikbaar. Wel is duidelijk dat de meeste jongeren die online

seksuele beelden zagen hierdoor niet van streek raakten. De helft van de jongeren die pornografische beelden hadden gezien op het internet kwam daarmee in aanraking via een *pop-up* die ongevraagd op het scherm verscheen (11% van alle jonge internetgebruikers) en bijna een derde (7% van alle jonge internetgebruikers) via een website over seks die niet bestemd was voor minderjarigen. In het eerste geval is de kans groter dat jongeren op toevallige wijze in aanraking kwamen met de seksueel getinte beelden dan in het tweede geval. Met name agressievere marketingtechnieken van pornografische websites kunnen ertoe leiden dat jongeren onbedoeld in aanraking komen met seksuele beelden via pop-ups of reclameboodschappen in de zijbalk van het scherm (Mitchell et al. 2007). In een studie van Wolak et al. (2007) bleken jongeren vooral ongewenst in aanraking te komen met pornografie op het internet door het gebruik van programma's waarmee bestanden worden gedownload en gedeeld. Het installeren van filtersoftware verlaagde de kans op deze ongewenste blootstelling (Wolak et al. 2007). Aan de 11-16-jarige jongeren is vervolgens gevraagd naar het type beelden waarmee ze op internet in aanraking kwamen. Dat waren vooral afbeeldingen of video's van naakte personen (15% van de bevroegde jongeren), intieme lichaamsdelen (9%) en/of mensen die seks hebben (7%). Het minst vaak hadden jongeren van 11 tot en met 16 jaar beelden gezien die seks op een gewelddadige manier tonen (1% van alle jongeren in de steekproef).

2.3 Seksueel getinte boodschappen ontvangen (sexting)

Het uitwisselen van seksueel getinte boodschappen tussen jongeren wordt aangeduid met de Engelstalige term *sexting*. Hoewel algemeen verondersteld wordt dat dit fenomeen sinds enkele jaren veelvuldig voorkomt onder jongeren, is het nog onderbelicht in de onderzoeksliteratuur (Katzman 2010). Een mogelijke reden hiervoor is dat de technologie snel verandert. Met de nieuwste generatie mobiele telefoons en *tablet*-computers kunnen behalve tekstuele boodschappen per sms of e-mail ook foto's van bijvoorbeeld het eigen lichaam worden verstuurd.

In het EU Kids Online-onderzoek is aan jongeren gevraagd of ze seksuele berichten gezien of ontvangen hebben via het internet, zowel in woorden als met foto's of video's. Dergelijke berichten werden in het interview nader toegelicht als seksueel getinte teksten en foto's of video's van naakte mensen. Deze vraag is alleen aan jongeren van 11 jaar en ouder gesteld, omdat het uitwisselen van seksuele boodschappen gewoonlijk in de adolescentie begint en het vaakst door tieners wordt gedaan (Jaishankar 2009; Lenhart 2009). Van de Nederlandse 11-16-jarigen had 15% in 2010 seksuele berichten gezien of ontvangen via het internet (in figuur 2.1).

Van de jongeren die zulke seksueel getinte boodschappen hadden ontvangen was 17% hierdoor van streek (3% van de 11- tot 16-jarige internetgebruikers; zie figuur 2.1). Zij beleefden deze seksuele berichten dus als negatief.

Tussen het zien van seksuele beelden op het internet (§ 2.2) en het online ontvangen van seksueel getinte boodschappen is enige mate van overlap mogelijk, met name wanneer

deze boodschappen ook seksuele afbeeldingen bevatten. Een belangrijk verschil echter is dat bij pornografische beelden voornamelijk onbekende derden worden getoond, terwijl de beelden bij sexting hoofdzakelijk het eigen naakte lichaam of delen daarvan betreffen. Deze seksuele boodschapuitwisseling vindt in principe enkel plaats tussen leeftijdgenoten, waarbij geen volwassenen betrokken zijn (Jaishankar 2009; Sacco et al. 2010). Als de boodschappen vervolgens op een andere website worden geplaatst, zoals een sociale netwerksite, kunnen volwassenen ze echter wel zien. In dat geval bestaat ook het risico dat de seksuele beelden van de jongeren op het internet blijven rondzwerven. Dat geldt ook voor webcamopnames van zich ontkledende jongeren, die op pornosites terecht kunnen komen. Dit kan langdurige gevolgen voor de betrokkenen hebben, bijvoorbeeld bij het zoeken van een baan. In de Verenigde Staten zijn stappen ondernomen om het creëren en online verspreiden van eigen naaktfoto's onder jongeren bij wet te verbieden en bestraffen, omdat het om kinderpornografie zou gaan (Lenhart 2009; Sacco et al. 2010). In Europa gaat men niet zover. Hier heerst de opvatting dat jongeren hun seksualiteit altijd al op allerlei manieren hebben verkend, en dat de technologie van het internet dit nu slechts explicieter zichtbaar maakt (Livingstone et al. 2011).

2.4 Persoonlijk ontmoeten van een online contact

Door de anonimiteit van het internet kunnen nieuwe online contacten gemakkelijk worden gelegd. Deze contacten kunnen alleen online worden onderhouden, maar er kan ook een persoonlijke ontmoeting in het echt op volgen. Uit het EU Kids Online-onderzoek blijkt dat ongeveer een derde van de Nederlandse 9-16-jarigen via internet contact had gehad met iemand die zij niet eerder in het echt hadden ontmoet. Dit leidde bij een vijfde van deze jongeren tot een *face-to-face*-afspraken. Dit betreft 6% van alle ondervraagde jongeren (in figuur 2.1), die in de meeste gevallen één of twee mensen in het echt hadden ontmoet (4% van alle ondervraagde jongeren) en in enkele gevallen meer dan twee (2%). Nederlandse jongeren onderhouden dus vaker contacten met onbekenden online dan dat ze er ook werkelijk mee afspreken.

Van de 9-16-jarigen die een offline ontmoeting hebben gehad met een online contact was 7% hierdoor van streek (0,5% van alle jongeren; zie figuur 2.1).

2.5 Slachtoffer worden van cyberpesten

Online pesten, dat ook wel cyberpesten wordt genoemd, kan in het verlengde liggen van offline pestgedrag. Onderzoekers zoals Smith et al. (2008) stelden vast dat veel slachtoffers van cyberpesten ook slachtoffers van offline pestgedrag zijn. Door de aard van het medium kunnen de gevolgen van online pesten wel langer zichtbaar blijven en voor een groter publiek dan bij offline pesten. Hierdoor kan de impact van online pesten groter zijn dan die van offline pesten. Aan de andere kant bestaat op internet de mogelijkheid berichten van bepaalde personen te blokkeren, terwijl slachtoffers van offline pesten geconfronteerd worden met directe beledigingen in het gezicht (Smith et al. 2008).

Net zoals in het geval van pornografie is de term pesten niet gebruikt in de vraagstelling van het EU Kids Online-onderzoek, omdat de term verschillende ladingen kan dekken. In plaats daarvan werd in de vraag verwezen naar herhaaldelijk pijnlijk of gemeen worden toegesproken of behandeld, zoals constant geplaagd worden op een manier die men niet leuk vindt, opzettelijk buitengesloten worden, geslagen, geschopt of geduwd worden. Van de 9-16-jarige Nederlandse internetgebruikers was 14% in 2010 offline en/of online gepest. Bij 27% van hen vond dat onder andere plaats via internet. Dit komt overeen met 4% van alle ondervraagde 9-16-jarige internetgebruikers (zie figuur 2.1). Offline pesten komt nog steeds het meest voor (7% van alle 9-16-jarige internetgebruikers) (zie ook Smith et al. 2008).

Bij cyberpesten is niet apart gevraagd naar de beleving ervan. De achterliggende veronderstelling is dat gepest worden door jongeren sowieso als een negatieve ervaring wordt beschouwd.

Het is mogelijk dat bij cyberpesten gebruikgemaakt wordt van sexting (zie § 2.3). Zo kunnen seksuele foto's of berichten die verstuurd waren in de context van een liefdesrelatie bijvoorbeeld achteraf doelbewust op grotere schaal worden verspreid onder leeftijdgenoten of openbaar worden gemaakt via bijvoorbeeld sociale netwerksites (Shariff en Churchill 2010).

2.6 Mate van online risicoblootstelling en verschillen in risicobeleving

De kwetsbaarheid van jongeren op het internet kan groter zijn naarmate zij met meer online risico's te maken hebben. Betreft het online pornografische beelden zien, seksuele toespelingen ontvangen, online contacten persoonlijk ontmoeten en gepest worden via het internet dezelfde jongeren? Van de 9-16-jarige internetgebruikers in Nederland is in 2010 28% met ten minste een van de vier bestudeerde internetrisico's in aanraking gekomen. In de meeste gevallen betrof dit een van de vier risico's (19%), in een kleiner aantal gevallen twee risico's (7%) of meer (2%). Zoals in de vorige paragrafen werd beschreven en in figuur 2.1 getoond komen jongeren het meest in contact met online seksuele beelden, gevolgd door seksuele toespelingen via het internet. Van de combinaties komt het zien van porno en het ontvangen van seksuele toespelingen het meeste voor.

Bij de vraag naar de specifieke situaties waarin jongeren van streek waren, bijvoorbeeld door het zien van online pornografische beelden of het ontvangen van seksuele berichten, gaf maximaal 5% aan een negatieve ervaring te hebben ondervonden (figuur 2.1). Op de meer algemene vraag of jongeren, los van specifieke situaties, het afgelopen jaar weleens iets op het internet hadden gezien of meegemaakt waardoor ze van streek waren antwoordde bijna een vijfde positief. Ouders schatten dit met betrekking tot hun kinderen lager in (14%). 91% van de ouders van jongeren die zeggen geen negatieve ervaring op het internet te hebben ondervonden deelt deze beleving. De meerderheid van de ouders (64%) van jongeren die wel een negatieve ervaring op het internet rapporteren is zich daar niet van bewust. Zulke onderschatting van negatieve internetervaringen bij kinderen door ouders werd ook in eerder onderzoek gevonden (Livingstone en Bober 2006). Het verschil in de beleving tussen ouders en jongeren duidt op het belang om dit onderzoek te verrichten vanuit de zienswijze van de jongeren, in aanvulling op de beleving van

ouders. Het geeft ook aan dat jongeren niet altijd aan hun ouders vertellen dat ze iets op het internet negatief ervaren.

Op de vraag of jongeren vinden dat er zaken op het internet te vinden zijn waarover hun leeftijdgenoten zich druk maken of waardoor ze van streek raken antwoordt maar liefst driekwart positief. Dit geeft aan dat een ruime meerderheid van de jongeren het internet als mogelijk risicovol voor leeftijdgenoten percipieert, terwijl een minderheid aangeeft zelf negatieve ervaringen met het internet te hebben opgedaan. Dit verschil in beleving kan duiden op het zogenoemde derdepersoonseffect (Davison 1983), waarbij mensen effecten van media, en dan met name de mogelijk schadelijke gevolgen ervan, op anderen hoger inschatten dan op zichzelf.

2.7 Slot

Ongeveer twee vijfde van de 9-16-jarige internetgebruikers komt in aanraking met pornografische beelden (39%). Dit gebeurt ongeveer even vaak via internet (22%) als via televisie en film. Van de 11-16-jarige internetgebruikers heeft 15% weleens seksuele berichten op internet gezien of ontvangen. Ongeveer een derde van de jonge internetgebruikers onderhoudt online contact met onbekenden die zij nog niet eerder persoonlijk hebben ontmoet. Een kleiner deel heeft met deze onbekenden vervolgens een afspraak in het echt gemaakt (6%). Cyberpesten via het internet komt niet op grote schaal voor (4%). De vraag is of online pesten verder zal toenemen naarmate jongeren meer internetervaring opdoen en online meer sociale contacten onderhouden. Als de online en de offline leefwereld van jongeren meer met elkaar verweven raken zou met name de combinatie van offline en online pesten vaker kunnen gaan voorkomen.

Bij een bescheiden deel van de jongeren leidt risicogedrag tot negatieve ervaringen. Jongeren blijken het meest van streek te raken door het zien van seksueel getinte beelden op het internet (5%), gevolgd door het ontvangen van seksuele boodschappen (3%). Van het persoonlijk ontmoeten van een online contact zijn jongeren het minst vaak van streek (0,5%). Deze kleine percentages relativeren op het eerste gezicht de bestudeerde internetrisico's bij jongeren en de manier waarop zij die beleven.

Ouders die zich zorgen maken over de uitwerking van bijvoorbeeld pornografische beelden op jongeren doelen echter niet alleen op de negatieve beleving, maar willen ook weten of het op langere termijn problematisch is dat jongeren in aanraking komen met seksuele beelden op het internet. Uit onderzoek van Peter en Valkenburg (2008; 2009b; 2010) blijkt dat het zien van internetpornografie de seksuele tevredenheid van jongeren reduceert en hun seksuele onzekerheid verhoogt. Hiernaast vonden de onderzoekers een verband tussen het gebruik van internetpornografie en het positief staan tegenover seks zonder relatie of liefde alsook tegenover het idee dat vrouwen als lustobjecten mogen worden beschouwd (Peter en Valkenburg 2008; 2009b; 2010). De vaststelling dat een beperkt aantal jongeren van streek is door het zien van online pornografische beelden sluit dus geen langetermijneffecten uit.

Daarnaast kan de impact van een incident erg groot zijn. Zo kan een persoonlijke ontmoeting met een onbekende die men online heeft leren kennen leiden tot verkrachting of ontvoering, wat uiteraard grote gevolgen heeft voor de betrokken jongeren. Uit eerder

onderzoek van Wolak et al. (2004) blijkt dat seksuele misdrijven in dit kader meestal worden gepleegd door volwassen mannen die minderjarige meisjes via online communicatie hebben verleid tot seksuele ontmoetingen. In de meerderheid van de gevallen waren de benaderde jongeren ervan op de hoogte dat ze contact hadden met een meerderjarige. Bovendien beschouwde de helft van de meisjes het online contact als onderdeel van een intieme relatie. Als het tot een persoonlijke ontmoeting kwam, waren de meeste jongeren zich er ook van bewust dat er seksuele activiteit zou plaatsvinden (Wolak et al. 2004). Als een volwassene met een kind afspreekt is er echter per definitie sprake van een ongelijke relatie en als dit tot seksueel contact leidt zelfs van een strafbaar feit.

3 Sociaal-demografische verschillen tussen jongeren

3.1 Risicogroepen nader bekeken

Jonge internetgebruikers van 9 tot en met 16 jaar verschillen van elkaar in de mate waarin ze te maken hebben met online risico's en daar negatieve ervaringen door opdoen. Sommige jongeren lopen meer risico dan andere, maar dat hoeft nog niet te betekenen dat de negatieve beleving ook bij dezelfde jongeren geconcentreerd is. In dit hoofdstuk gaan we in op de volgende vragen: Komen jongens meer in aanraking met risico's op internet dan meisjes? En doen zij daardoor ook vaker een negatieve ervaring op? Hebben oudere kinderen meer te maken met online risico's op het internet? Zijn het daarentegen misschien de jongere kinderen die dit vaker negatief ervaren? En hangt de gezinsachtergrond van jongeren samen met het ervaren van internetrisico's?

Vooraleer deze vragen empirisch beantwoord zullen worden kunnen enkele algemene verwachtingen worden geformuleerd. Deze zijn gebaseerd op een landenvergelijkende inventarisatie door Hasebrink et al. (2009) van de schaarse studies die in Europa voorhanden zijn op het gebied van jongeren en internetrisico's. Ten eerste verwachten we op basis van deze onderzoeksdata dat er sekseverschillen zijn in de mate en aard van de blootstelling aan verschillende risico's. Zo zouden jongens vaker gewelddadige en pornografische inhoud op het internet zien of daarvoor links van websites krijgen toegestuurd, vaker iemand offline ontmoeten die ze online hebben leren kennen en sneller persoonlijke informatie vrijgeven dan meisjes. Andersom zouden meisjes sneller van streek raken door gewelddadig en pornografisch materiaal op het internet, meer online gesprekken voeren met onbekenden, vaker ongewenste seksuele toespelingen ontvangen en meer gevraagd worden om persoonlijke informatie te verstrekken dan jongens. Meisjes en jongens zouden in dezelfde mate geconfronteerd worden met online beledigingen en cyberpestgedrag (Hasebrink et al. 2009).

Ten tweede verwachten we dat kinderen meer te maken zullen krijgen met een brede waaier van online risico's naarmate zij ouder worden (Hasebrink et al. 2009). Wanneer kinderen in de puberteit komen en hun seksuele identiteit beginnen te vormen kunnen zij vaker zelf pornografisch materiaal op het internet opzoeken of seksuele boodschappen met leeftijdgenoten uitwisselen.

Ten derde verwachten we verschillen die samenhangen met de sociaal-economische gezinsachtergrond van jongeren. Mogelijke verschillen op dit gebied zijn onderbelicht in de onderzoeksliteratuur (Hasebrink et al. 2009). De weinige studies die dit achtergrondkenmerk in relatie met online risicogedrag hebben bestudeerd lijken erop te wijzen dat kinderen uit gezinnen met een lagere sociaal-economische status vaker in aanraking komen met gewelddadige en pornografische beelden via het internet (Tezanos 2006; Grimm en Rhein 2007). Daarnaast zouden kinderen met een lagere sociaal-economische achtergrond vaker online contact hebben met onbekenden en ook persoonlijk met hen afspreken (Pasquier 2005). Aan de andere kant kan echter verondersteld worden dat jongeren uit gezinnen met een hogere sociaal-economische status meer toegang hebben

tot het internet en daardoor ook meer te maken krijgen met online risico's (Wartella et al. 2000; Hasebrink et al. 2009).

De verwachtingen over sociaal-demografische verschillen tussen jongeren worden hier op basis van het EU Kids Online-onderzoek voor de Nederlandse situatie verkend. In tabel 3.1 is het al dan niet in aanraking komen met een internetrisico uitgesplitst naar geslacht, leeftijd, sociaal-economische gezinssituatie en gezinstype (eenoudergezin of tweeoudergezin). De uitkomsten worden vervolgens per risico beschreven.

Tabel 3.1

Blootstelling aan internetrisico's naar achtergrondkenmerken bij Nederlandse internetgebruikers van 9 tot en met 16 jaar (n = 1004; in procenten)^a

	online porno- grafische beelden	sexting via internet (11+)	ontmoeten van onbekenden
geslacht	*		
meisje	18,9	13,9	6,3
jongen	26,2	15,7	6,3
leeftijd)	***	**	***
9-12 jaar	11,2	8,4	2,5
13-16 jaar	31,6	17,6	9,2
sociaal-economische situatie van het gezin			*
laag	26,3	23,1	13,8
midden	20,9	13,8	5,3
hoog	23,1	14,3	5,6
gezinstype			*
eenoudergezin	33,3	15,0	17,4
tweeoudergezin	20,8	13,5	5,4

a De verschillen tussen jongeren naar achtergrondkenmerk zijn significant indien * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < .001$. De percentages voor het vierde internetrisico cyberpesten zijn niet uitgesplitst naar sociaal-demografische achtergrondkenmerken vanwege $n < 50$.

Bron: LSE (EUKO'10)

Jongens en oudere tieners zien vaker online pornografische beelden

Tabel 3.1 toont dat meer jongens pornografische beelden op het internet zien dan meisjes. In het EU Kids Online-onderzoek is geen onderscheid mogelijk naar de intentie van deze blootstelling, dus of jongeren zelf op zoek gingen naar de seksuele beelden op het internet. In Amerikaans onderzoek rapporteerden maar heel weinig meisjes gewenste blootstelling aan pornografische beelden op het internet. Dit lag veel hoger onder jongens (Wolak et al. 2007). Hier kan overigens ook sociale wenselijkheid meespelen: meisjes vinden het wellicht niet gepast om voor het zien van seksuele beelden uit te komen, terwijl dat onder jongens juist stoer gevonden kan worden.

Tussen 9-12-jarige internetgebruikers en 13-16-jarige internetgebruikers bestaat een groot verschil in de blootstelling aan online pornografische beelden. De oudere leeftijdsgroep ziet veel vaker seksuele beelden op het internet dan de jongere leeftijdsgroep. In eerder onderzoek bleek dat niet alleen de gewenste maar ook de ongewenste blootstelling aan online pornografisch materiaal toeneemt naarmate kinderen ouder worden (Wolak et al. 2007).

Vergelijkbare verschillen in sekse en leeftijd worden gevonden als verder geëxploreerd wordt via welke websites jongeren in aanraking komen met online pornografisch materiaal. Jongens en de oudste onderzochte leeftijdsgroep (van 15 en 16 jaar) zien vergeleken met meisjes en de jongere leeftijdsgroepen vaker pornografisch materiaal via een pop-up dan wel via een seksuele website bedoeld voor volwassenen.

Jongeren uit de hogere en de lagere sociaal-economische milieus hebben een vergelijkbare kans om in aanraking te komen met online pornografische beelden. Het maakt ook geen verschil of jongeren uit een eenoudergezin komen dan wel uit een gezin met twee thuiswonende ouders.

Zowel adolescente meisjes als adolescente jongens doen aan sexting

Het aantal jongeren dat seksueel getinte toespelingen ontvangt via het internet verschilt niet tussen jongens en meisjes (tabel 3.1). Van beide seksen doet een even groot deel aan sexting.

Het uitwisselen van seksueel getinte boodschappen onder jongeren verschilt wel sterk tussen leeftijdsgroepen: hoe ouder kinderen worden, hoe vaker ze met sexting geconfronteerd worden. Verdere exploratie van de data geeft aan dat met name jongeren uit de oudste onderzochte leeftijdsgroep (van 15 en 16 jaar) zeggen dat ze seksueel getinte boodschappen online hebben ontvangen of gezien, terwijl jongere tieners van 11 en 12 jaar hier veel minder vaak mee te maken hebben. De toename van sexting met de leeftijd kan ermee te maken hebben dat jongeren in de puberteit op zoek zijn naar hun eigen identiteit, een grotere behoefte aan privacy krijgen en op seksueel gebied beginnen te experimenteren. Door seksueel getinte berichten te sturen kunnen zij zichzelf uitdrukken en communiceren met anderen terwijl ze toch een zekere afstand bewaren doordat de berichten via een elektronisch medium worden verstuurd (Katzman 2010; Lenhart 2009; Jaishankar 2009).

De sociaal-economische situatie van het gezin en het gezinstype lijken geen invloed te hebben op het ontvangen van seksueel getinte boodschappen via het internet door jonge internetgebruikers.

Oudere tieners spreken offline af

Er is geen verschil in het aantal jongens en meisjes dat in 2010 een persoonlijke ontmoeting heeft gehad met iemand die ze via het internet hadden leren kennen en nog niet eerder in het echt hadden gezien.

In tegenstelling tot geslacht doet leeftijd er wel toe bij het organiseren van dergelijke ontmoetingen. Jongeren van 13 tot en met 16 jaar geven vaker aan iemand te hebben ontmoet die ze online hadden leren kennen dan 9-12-jarige internetgebruikers.

Uit tabel 3.1 blijkt verder dat meer jongeren uit gezinnen met een lagere sociaal-economische status zo'n ontmoeting hebben gehad dan jongeren met een hogere sociaal-economische achtergrond. Een vaststelling in dezelfde lijn is dat meer jongeren uit een eenoudergezin een persoonlijke ontmoeting met een online contact hebben gehad dan jongeren uit een gezin met twee thuiswonende ouders.

Als alleen gekeken wordt naar het hebben van online contact met onbekenden, ongeacht of hiermee vervolgens offline is afgesproken, wordt hetzelfde beeld gevonden. Jongens en meisjes hebben in dezelfde mate online contact met onbekenden. Oudere tieners (van 13 tot en met 16 jaar) en tieners uit gezinnen met een lagere sociaal-economische status hebben vaker online contact met onbekenden dan jongere tieners en tieners uit gezinnen met een hogere sociaal-economische status.

Cyberpesten gebeurt vaker onder meisjes en oudere tieners

Door de geringe omvang van de groep jongeren die aangeeft gepest te worden via het internet kunnen de Nederlandse cijfers voor cyberpesten niet verder uitgesplitst worden naar sociaal-demografische achtergrondkenmerken. Wel kan verwezen worden naar bevindingen uit ander onderzoek om enige indicatie te geven van mogelijke verschillen in achtergrondkenmerken tussen jongeren in het online gepest worden.

Met betrekking tot een mogelijk sekseverschil in het online gepest worden zijn in eerder onderzoek inconsistente resultaten gevonden. Sommige studies stelden vast dat meisjes meer gepest worden via digitale media dan jongens (Smith et al. 2006; Noret en Rivers 2006), terwijl ander onderzoek geen sekseverschil vindt (Smith et al. 2008; Ybarra en Mitchell 2004; Raskauskas en Stolz 2007).

Eerder onderzoek vond ook geen duidelijk verschil tussen leeftijdsgroepen op dit vlak (Smith et al. 2006; Smith et al. 2008). Ybarra en Mitchell (2004) vonden wel dat oudere tieners (15+) vaker pesten dan jongere tieners (10-14-jarigen). Ook Smith et al. (2008) stelden in een van hun twee studies vast dat oudere tieners (14-16-jarigen) als dader of als slachtoffer vaker betrokken zijn bij cyberpesten dan jongere tieners (11-12-jarigen).

Er lijkt dus een verschil te bestaan in de samenhang van pestgedrag met sociaal-demografische kenmerken tussen het traditioneel pesten en het cyberpesten. Bij traditioneel pesten zijn vaker jongens betrokken dan meisjes, terwijl in enkele studies werd gevonden dat meisjes als slachtoffer vaker betrokken zijn bij cyberpesten, of ten minste even vaak als jongens. Daarnaast neemt traditioneel pesten af met de leeftijd, terwijl sommige studies vinden dat iets oudere kinderen vaker betrokken zijn bij cyberpesten. Een mogelijke verklaring zou kunnen liggen in de aard van het pestgedrag, dat bij traditioneel pesten eerder fysiek is en bij cyberpesten eerder indirect en vaak relationeel van aard (Olweus 1993).

3.2 Jongeren verschillen in de mate van blootstelling aan internetrisico's

Om op een betrouwbare manier verder te onderzoeken waarom sommige jongeren meer in aanraking komen met internetrisico's en hierdoor vaker een negatieve ervaring opdoen wordt in de volgende paragrafen gebruikgemaakt van de Europese dataset. In plaats van de blootstellingkans aan specifieke internetrisico's wordt nu de mate

waarin jongeren in aanraking komen met een of meer van deze risico's als afhankelijke variabele gebruikt. Het betreft een samengestelde variabele waarin de vier verschillende internetrisico's zijn opgenomen.¹

Tabel 3.2

Mate van blootstelling aan internetrisico's naar achtergrondkenmerken bij Europese internetgebruikers van 9 tot en met 16 jaar (in procenten)^a

	blootstelling aan ten minste een van de vier internetrisico's
geslacht	***
meisje	21,6
jongen	23,9
leeftijd	***
9-10 jaar	7,5
11-12 jaar	14,8
13-14 jaar	25,8
15-16 jaar	40,4
sociaal-economische situatie van het gezin	***
laag	20,1
midden	22,5
hoog	26,0
gezinstype	
eenoudergezin	20,8
tweeoudergezin	22,2

a De verschillen zijn significant indien *** $p < .001$.

Bron: LSE (EUKO'10)

Tabel 3.2 toont een klein verschil tussen jongens en meisjes in de mate waarmee ze in aanraking komen met internetrisico's. Meer bepaald komen iets meer jongens met ten minste een van de vier internetrisico's in aanraking dan meisjes. Op basis van de afzonderlijke analyses per internetrisico in Nederland weten we dat jongens met name meer pornografische beelden zien op het internet.

Oudere tieners (13-16-jarigen) komen meer in aanraking met ten minste een van de vier internetrisico's dan jongere tieners (9-12-jarigen). Een vergelijkbaar resultaat werd gevonden voor elk van de afzonderlijke internetrisico's in Nederland. Met name jongeren in de puberteit experimenteren met de uitwisseling van seksuele berichten of het zelf opzoeken van pornografische beelden op het internet. Deze positieve relatie tussen leeftijd en de blootstelling aan internetrisico's kan verklaard worden door het feit dat oudere kinderen meer online activiteiten ondernemen voor diverse doeleinden. Hierdoor komen zij direct of direct ook meer in aanraking met de mogelijke negatieve kanten van het internet (Livingstone en Bober 2004).

Op Europees niveau zien we dat jongeren uit gezinnen met een hogere sociaal-economische status vaker in aanraking komen met ten minste een van de vier internetrisico's dan jongeren uit gezinnen met een lagere sociaal-economische achtergrond. Op basis van de Nederlandse data werd een minder duidelijk verschil tussen sociaal-economische groepen gevonden en spraken juist jongeren met een lagere sociaal-economische achtergrond vaker in het echt af met een online contact.² Wat betreft het gezinstype komen jongeren uit een eenoudergezin ongeveer even vaak in aanraking met ten minste een van de vier internetrisico's als jongeren uit een tweeoudergezin.

Tabel 3.3

Relatieve invloed van achtergrondkenmerken op de mate van risicoblootstelling (0-4) bij Europese internetgebruikers van 9 tot en met 16 jaar, gecontroleerd voor verschillen tussen landen via multilevelanalyse (gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten^a)

	model 0	model 1
intercept	-.001	-.016
meisje (ref. = jongen)		-.032***
leeftijd (9-16 jaar)		.304***
opleiding gezinshoofd (1-7)		.029***
gezinstype		
tweeoudergezin (ref.)		
eenoudergezin		.012
variantie tussen landen	.032	.026
variantie binnen landen	.969	.840
R ² op individueel niveau (%)		13,51
R ² op landenniveau (%)		13,34

a De coëfficiënten zijn significant indien *** $p < .001$.

Bron: LSE (EUKO'10)

Als de variantie in risicoblootstelling tussen landen en binnen landen (van model 0) in tabel 3.3 wordt vergeleken, blijkt dat slechts 3% van alle verschillen in risicoblootstelling tussen jongeren kan worden toegeschreven aan verschillen tussen Europese landen. De mate waarin 9-16-jarige internetgebruikers te maken hebben met online pestgedrag of seksuele toespelingen verschilt dus maar weinig tussen Europese landen. Dit betekent dat het overgrote deel van deze verschillen (97%) binnen landen gelokaliseerd is en onder andere verklaard kan worden door individuele verschillen tussen jongeren. In de multivariate analyse worden de invloeden van de verschillende achtergrondkenmerken tegelijkertijd onderzocht op de mate waarin jongeren in aanraking komen met de vier internetrisico's. Hieruit blijkt dat enkel het gezinstype geen effect vertoont wanneer

rekening wordt gehouden met de andere achtergrondkenmerken. Zoals net is besproken komen jongens vaker in aanraking met de vier internetrisico's dan meisjes. Hetzelfde geldt voor de oudere kinderen en de jongeren met een hogere sociaal-economische achtergrond.³ Deze sociaal-demografische achtergrondkenmerken verklaren samen 13,5% van de verschillen tussen jongeren in de mate waarin zij te maken hebben met internetrisico's. Er blijft dus een groot deel onverklaard wanneer enkel naar de achtergrondkenmerken gekeken wordt.

3.3 Jongeren verschillen in de mate van negatieve beleving van internetrisico's

Verschillen jongeren ook in de mate waarin zij een negatieve ervaring met een internetrisico opdoen? Deze vraag is beantwoord op basis van een nadere analyse van jongeren die aan ten minste een van de vier internetrisico's zijn blootgesteld. Omdat deze groep jongeren voor Nederland onvoldoende groot was om betrouwbare analyses uit te voeren zijn de Europese data gebruikt.⁴ Daarbij veronderstellen we dat wat voor Europa geldt in belangrijke mate ook geldt voor Nederland, met de kanttekening dat het totale aandeel jongeren met een negatieve ervaring van een internetrisico op Europees niveau wat hoger ligt dan op Nederlands niveau (respectievelijk 25% en 18% van de jongeren die in contact komen met online risico's ofwel 6% en 5% van alle ondervraagde jongeren).

In de groep jongeren die in aanraking komt met ten minste een van de vier internetrisico's doen meisjes vaker een negatieve ervaring op dan jongens (tabel 3.4). Jongens worden dus vaker blootgesteld aan online risico's (tabel 3.2), maar meisjes zijn er vaker door van streek.

In tegenstelling tot de blootstelling aan online risico's, die toeneemt met de leeftijd, neemt het opdoen van negatieve ervaringen hiermee met de leeftijd af. Vooral de jongste leeftijdsgroep (9-10 jaar) houdt negatieve ervaringen over aan online risico's. Het lijkt erop dat weerbaarheid met het stijgen van de leeftijd toeneemt, want de 15-16-jarigen hebben veel minder last van die risico's. Kinderen worden naarmate ze ouder worden dus blootgesteld aan meer risico's (tabel 3.2), maar ervaren dat minder vaak negatief. In vergelijking met jongeren uit gezinnen met een hogere sociaal-economische status doen jongeren met een lagere sociaal-economische achtergrond vaker een negatieve ervaring op met ten minste een van de vier internetrisico's. Jongeren uit gezinnen met een hogere sociaal-economische status komen dus meer in aanraking met internetrisico's (tabel 3.2), maar jongeren met een lagere sociaal-economische achtergrond raken hierdoor sneller van streek. Het gezinstype maakt geen verschil in de mate waarin jongeren negatieve internetervaringen hebben. Van degenen die in aanraking komen met ten minste een van de vier internetrisico's doen ongeveer evenveel jongeren uit een eenoudergezin als uit een tweeoudergezin hierdoor een negatieve ervaring op.

Tabel 3.4

Negatieve ervaring als gevolg van internetrisico's naar achtergrondkenmerken bij Europese internetgebruikers van 9 tot en met 16 jaar met blootstelling aan ten minste een van de vier internetrisico's (in procenten)^a

	ten minste één negatieve ervaring door blootstelling aan internetrisico's
geslacht	***
meisje	28,0
jongen	22,6
leeftijd	***
9-10 jaar	39,2
11-12 jaar	30,4
13-14 jaar	25,7
15-16 jaar	20,7
sociaal-economische situatie van het gezin	***
laag	30,3
midden	23,4
hoog	24,2
gezinstype	
eenoudergezin	26,3
tweeoudergezin	25,3

a De verschillen zijn significant indien *** $p < .001$.

Bron: LSE (EUKO'10)

De invloeden van deze sociaal-demografische achtergrondkenmerken op het negatief ervaren van internetrisico's zijn vervolgens onderzocht met inachtnaam van zowel individuele verschillen tussen jongeren als mogelijke verschillen tussen landen. Uit tabel 3.5 blijkt dat slechts 2% van de variantie in het negatief ervaren van internetrisico's zich tussen de Europese landen bevindt. De mate waarin 9-16-jarige internetgebruikers het zien van pornografisch materiaal of het persoonlijk ontmoeten van een online contact als negatief ervaren verschilt dus niet veel tussen Europese landen, maar wel veel tussen jongeren binnen die landen. Als rekening wordt gehouden met de mogelijke invloeden van de verschillende achtergrondkenmerken blijven de eerder beschreven relaties met geslacht en leeftijd bestaan. Zoals eerder al bleek uit de univariate analyses rapporteren meisjes vaker een negatieve ervaring van een internetrisico dan jongens. Daarnaast doen jongere kinderen vaker zulke negatieve ervaringen op dan oudere tieners. De relatie tussen de opleiding van het gezinshoofd en de mate waarin jongeren een negatieve ervaring opdoen als gevolg van een online risico verdwijnt hier wel. Dit betekent dat het verschil tussen jongens en meisjes en tussen leeftijdsgroepen sterker samenhangt met het negatief ervaren van internetrisico's dan de samenstelling en de sociaal-economische status van het gezin.

Tabel 3,5

Relatieve invloed van achtergrondkenmerken op de mate van negatieve risico-ervaring (0-5) bij Europese internetgebruikers van 9 tot en met 16 jaar, gecontroleerd voor verschillen tussen landen via multilevelanalyse (gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten^a)

	model 0	model 1
intercept	-.003	.025
meisje (ref. = jongen)		.063***
leeftijd (9-16 jaar)		-.051**
opleiding gezinshoofd (1-7)		-.010
gezinstype		
tweeoudergezin (ref.)		
eenoudergezin		-.004
variantie tussen landen	.021	.022
variantie binnen landen	.977	.951
R ² op individueel niveau (%)		2,53
R ² op landenniveau (%)		2,67

a De coëfficiënten zijn significant indien ** p < .01; *** p < .001.

Bron: LSE (EUKO'10)

Hierbij dient te worden opgemerkt dat de vier achtergrondkenmerken samen maar een klein deel (2,5%) van de verschillen in de mate van negatieve risicobeleving tussen jongeren verklaren. Dat is beduidend minder dan wat bij de blootstelling aan de internetrisico's werd gevonden (tabel 3.3). Dit impliceert dat andere factoren dan de basisachtergrondkenmerken meer van die verschillen kunnen verklaren. Enkele ervan worden in volgende hoofdstukken verder geëxploreerd, zoals de rol van internetvaardigheden en de internetbegeleiding door ouders, docenten en leeftijdgenoten.

3.4 Slot

Bepaalde groepen jongeren hebben een grotere kans om in aanraking te komen met online risico's en hierdoor een negatieve ervaring op te doen. In lijn met algemene verwachtingen op basis van eerdere onderzoeksbevindingen in Europa (Hasebrink et al. 2009) zien meer jongens en oudere tieners (voornamelijk van 13 tot en met 16 jaar) in Nederland pornografisch materiaal op het internet dan meisjes en jongere kinderen (van 9 tot en met 12 jaar). Het uitwisselen van online seksuele berichten wordt zowel door meisjes als jongens gedaan, en dan met name door de oudere leeftijdsgroepen. Sexting wordt vooral door tieners gedaan. Ook in eerdere Amerikaanse studies is vastgesteld dat voornamelijk 13-18-jarigen zich met het uitwisselen van seksuele boodschappen

bezighouden (Jaishankar 2009) en dat dit toeneemt naarmate tieners ouder worden (Lenhart 2009). Daarnaast spreken oudere tieners vaker offline af met onbekenden die ze online hebben leren kennen dan jongere kinderen. Zo'n ontmoeting hoeft niet slecht af te lopen, maar meisjes lopen hierbij grotere risico's dan jongens. Zo stelde een studie van Wolak et al. (2004) vast dat slachtoffers van seksuele misdrijven tijdens offline ontmoetingen met online contacten voornamelijk meisjes zijn tussen 13 en 15 jaar oud. Op Europees niveau werd gevonden dat jongeren met een hogere sociaal-economische achtergrond meer in contact komen met online risico's. In Nederland is er minder verschil tussen de verschillende lagen van de bevolking en zijn het juist de jongeren uit gezinnen met een lagere sociaal-economische status die vaker online contact met onbekenden onderhouden en hier vervolgens in het echt mee afspreken. Hoewel meer jongens zijn blootgesteld aan risico's op internet doen meer meisjes hierdoor een negatieve ervaring op. En terwijl oudere kinderen vaker in aanraking komen met online risico's, ervaren jongere kinderen die sneller als negatief. Deze resultaten illustreren dat het niet alleen van belang is om de mate van blootstelling te meten aan mogelijke internetrisico's, maar ook de subjectieve beleving ervan door de jongeren zelf. Op deze manier komen namelijk de groepen jongeren in beeld die zelf aangeven van bepaalde zaken op het internet van streek te raken.

Noten

- 1 De samengestelde afhankelijke variabele bestaat uit een schaal van 0 (aan geen van de vier internetrisico's blootgesteld) tot maximaal 4 (aan alle vier bestudeerde internetrisico's blootgesteld). Voor de inzichtelijkheid van tabel 3.2 is van deze schaal een dichotome variabele gemaakt (aan geen van de vier internetrisico's blootgesteld versus aan ten minste een van de vier internetrisico's blootgesteld). In de multivariate analyse is de continue schaal opgenomen als afhankelijke variabele.
- 2 Dit verschil kan te maken hebben met de steekproefomvang die voor Nederland beperkter is dan voor Europa om betrouwbare uitspraken te doen op basis van uitsplitsingen naar sociaal-economische status. Een andere mogelijkheid is dat in Nederland een minder selecte groep van jonge internetgebruikers uit gezinnen met de laagste sociaal-economische status is opgenomen in het onderzoek doordat de internetpenetratiegraad hier aanzienlijk hoger ligt dan het Europese gemiddelde.
- 3 In dit geval gaat het om jongeren die uit een gezin komen waarvan het gezinshoofd een hogere opleiding heeft voltooid. Deze variabele is in de multivariate multilevelanalyse opgenomen vanwege het continue karakter en omdat de sociaal-economische situatie van het gezin (in 3 categorieën) gebaseerd is op onder andere deze variabele (naast de beroepssituatie van het gezinshoofd).
- 4 De afhankelijke variabele is als volgt samengesteld: op basis van de jongeren die met ten minste een van de vier internetrisico's in aanraking zijn gekomen is een schaal geconstrueerd van 0 (geen negatieve ervaring van de blootstelling gerapporteerd) tot maximaal 5 (hoogste mate van blootstelling aan internetrisico's en rapportering van negatieve ervaring). Hiervan is voor de inzichtelijkheid in tabel 3.4 vervolgens een dichotome variabele gemaakt (geen negatieve ervaring van de blootstelling versus ten minste één negatieve ervaring).

4 Invloed van internetvaardigheden

4.1 Vaardigheden van jongeren

Mogelijk weten jongeren met veel internetvaardigheden ongewenste risico's op afstand te houden. Er is echter weinig onderzoek gedaan naar de relatie tussen internetvaardigheden van jongeren en het kunnen omgaan met internetrisico's (Hasebrink et al. 2009). Over de invloed van internetvaardigheden kunnen tegengestelde verwachtingen geformuleerd worden. Aan de ene kant wordt verwacht dat hoe vaardiger jongeren online zijn, hoe minder ze in aanraking komen met mogelijke risico's op het internet. Aan de andere kant worden internetvaardigheden ook verworven door het internet frequent te gebruiken en verschillende activiteiten en internettoepassingen uit te voeren. De meer ervaren en vaardigere jongeren komen op het internet waarschijnlijk meer in aanraking met allerlei online gebeurtenissen. Van deze jongeren wordt vervolgens verwacht dat ze minder vaak een negatieve ervaring zullen opdoen als gevolg van een internetgebeurtenis, omdat ze hiermee door hun internetvaardigheden beter kunnen omgaan.

4.2 Internetvaardigheden gemeten

Internetvaardigheden van jongeren kunnen op verschillende manieren worden gemeten. Idealiter worden ze direct geobserveerd door middel van bijvoorbeeld een prestatietest. Op basis daarvan kunnen jongeren gescoord worden volgens de competenties die ze werkelijk bezitten. Van Deursen (2010) bijvoorbeeld voerde verschillende vaardigheidstests uit bij een steekproef uit de Nederlandse bevolking (18+). Hij stelde vast dat de meeste proefpersonen de operationele en formele internetvaardigheden die te maken hebben met het bedienen van websites en het navigeren op internet wel redelijk onder de knie hadden. Daarentegen vertoonde een groot deel van de proefpersonen onvoldoende beheersing van de informatie- en strategische vaardigheden die respectievelijk het kunnen vinden en gebruiken van informatie betreffen dan wel het voordeel kunnen halen uit het internetgebruik, zoals om beslissingen op te baseren (Van Deursen 2010).

In een grootschalige enquête is het echter praktisch bijna onmogelijk om alle kinderen uit de verschillende Europese landen aan een vaardigheidstest te onderwerpen. Een alternatief is dan om kinderen vragen te stellen over activiteiten die ze op het internet uitvoeren en over toepassingen die ze op het internet kunnen bedienen. Beide type vragen zijn opgenomen in het EU Kids Online-onderzoek. Deze komen het meest overeen met de operationele internetvaardigheden door Van Deursen (2010) gedefinieerd. In tabel 4.1 staan de online activiteiten en internettoepassingen die in het onderzoek zijn opgenomen.

Tabel 4.1

Twee indicaties van internetvaardigheden op basis van de diversiteit van internetgebruik (9-16-jarigen; n = 1004) en zelfgerapporteerde internetvaardigheden (11-16-jarigen; n = 805) bij Nederlandse internetgebruikers

diversiteit van internetgebruik % dat zegt de volgende online activiteiten ten minste tijdens de afgelopen maand te hebben uitgevoerd:		zelfgerapporteerde internetvaardigheden % dat zegt de volgende taken op het internet te kunnen uitvoeren:	
videoclips bekeken (bv. op youtube)	89	berichten blokkeren van mensen van wie je niets wilt horen	87
spelletjes gedaan op het internet, alleen of tegen de computer	84	een website toevoegen aan je favorieten	85
het internet gebruikt voor school	78	informatie vinden over hoe je het internet veilig kunt gebruiken	79
e-mails verzenden en ontvangen	77	de privacyinstellingen van een sociaal netwerkprofiel wijzigen	78
op een sociaal netwerkprofiel geweest (van jezelf of van iemand anders)	74	je geschiedenis op het internet verwijderen	77
instant messaging/msn gebruikt	65	diverse websites vergelijken om te zien welke informatie waar is	70
foto's, video's of muziek online gezet om te delen met anderen	45	blokkeren van ongewenste advertenties en/of junkmail en spam	66
het nieuws op internet bekeken/gelezen	41	veranderen van filterinstellingen, zodat je zelf kunt bepalen welke sites je wel en niet kunt bezoeken	30
muziek en/of films gedownload	41	gemiddeld aantal internettoepassingen (0-8)	5,3
online spelletjes gedaan met anderen op het internet	39		
een bericht geplaatst of gepost op een website, een messageboard of een forum	36		
een webcam gebruikt	28		
file sharing sites gebruikt (bv. limewire, kaza)	25		
tijd besteed in een virtuele wereld (bv. habbo)	20		
een chatroom bezocht	15		
een karakter, pet/huisdier of avatar gemaakt	15		
een blog of online dagboek geschreven (bv. blogger of twitter)	13		
gemiddeld aantal online activiteiten (0-17)	7,6		

De breedte van de waaier aan online activiteiten kan een eerste indicatie geven van de vaardigheid van jongeren op het internet. De veronderstelling is dat jongeren met een meer divers palet aan internetactiviteiten ook meer internetvaardig zijn. Zij zijn namelijk in staat om heel verschillende activiteiten op het internet uit te voeren. Zoals uit tabel 4.1 blijkt gebruiken de meeste Nederlandse jongeren het internet om videoclips te bekijken (89%), spelletjes te spelen (84%) of activiteiten voor schooldoeleinden te

ondernemen (78%). Daarnaast gebruiken ze het ook vaak als communicatiemiddel om e-mails te sturen (77%) of een sociaal netwerkprofiel te bezoeken (74%). Online activiteiten die minder vaak door de 9-16-jarige internetgebruikers worden ondernomen zijn bloggen (13%), een virtueel karakter aanmaken (15%) en een chatroom bezoeken (15%). Nederlandse 9-16-jarige jongeren hebben gemiddeld bijna de helft (7,6) van de 17 onderzochte online activiteiten tijdens de afgelopen maand ondernomen.

Een tweede indicatie van internetvaardigheden kan worden gebaseerd op de mate waarin jongeren zelf aangeven dat ze bepaalde taken op het internet kunnen uitvoeren. Hoewel deze zelfrapportage gevoelig kan zijn voor onder- dan wel overschatting van de eigen internetvaardigheden geeft ze wel enige aanwijzingen van wat jongeren zelf vinden dat ze op het internet aan taken kunnen uitvoeren. Omwille van de soms technische inhoud is de vraag over zelfgerapporteerde internetvaardigheden enkel aan de 11-16-jarigen gesteld. Tabel 4.1 laat zien dat zij met name aangeven berichten te kunnen blokkeren op het internet (87%) en een website te kunnen toevoegen aan hun favorieten (85%). Het minst vaak zeggen 11-16-jarigen dat zij filterinstellingen kunnen veranderen (30%). Gemiddeld zeggen Nederlandse jongeren dat ze meer dan de helft (5,3) van de 8 onderzochte internettaken kunnen uitvoeren. Dit ligt boven het Europese gemiddeld van 4,2. Nederland voert samen met Finland en Slovenië de ranglijst van zelfgerapporteerde internetvaardigheden aan (Livingstone et al. 2011).

Op basis van het aantal uitgevoerde online activiteiten en het aantal internettoepassingen dat jongeren zelf zeggen te kunnen bedienen (som van de items in tabel 4.1) zijn twee schalen van internetvaardigheid aangemaakt.¹ Tussen beide bestaat een positieve samenhang ($r = .44$ op basis van de 11-16-jarigen). Dit betekent dat hoe meer online activiteiten jongeren uitvoeren, hoe vaardiger zij zichzelf op het internet inschatten. Het betreft een samenhang en zegt niets over de causale richting van het verband. Internetvaardigheden van jongeren kunnen als gezegd samenhangen met hun sociaal-demografische achtergrondkenmerken. Deze relatie is daarom onderzocht op basis van de Nederlandse gegevens voor jonge internetgebruikers. De diversiteit van het internetgebruik en de zelfgerapporteerde internetvaardigheden zijn onder Nederlandse jongens en meisjes ongeveer gelijk. Naarmate zij ouder worden, ondernemen zij meer diverse activiteiten online en zeggen zij over meer internetvaardigheden te beschikken. In tegenstelling tot algemene verwachtingen hangt de sociaal-economische achtergrondsituatie van Nederlandse jongeren niet samen met de diversiteit van hun internetgebruik, noch met hun zelfgerapporteerde internetvaardigheid.

Naast deze twee indicaties van internetvaardigheden bevat het EU Kids Online-onderzoek ook twee vragen over de mate van zelfgerapporteerde kennis van het internet. De eerste vraag is of jongeren meer van het internet weten dan hun ouders. Van de Nederlandse 9-16-jarige internetgebruikers zegt een kwart dat dit niet het geval is, vindt 42% dat dit een beetje waar is en vindt 33% dit helemaal waar. De tweede vraag is of jongeren in het algemeen veel weten van het internet. De jonge Nederlandse internetgebruikers lijken dit te beamen: 61% zegt dat dit een beetje waar is, 26% vindt het helemaal waar en slechts 13% vindt het niet waar. Antwoorden van jongeren op deze twee vragen geven een indicatie van hun inschatting van de eigen kennis of van hun zelfvertrouwen in de omgang met internet. Beide kunnen een aanwijzing zijn van hun

internetvaardigheden. In Sonck et al. (nog te verschijnen) wordt deze mogelijke maat van internetvaardigheden geëvalueerd.² Omdat het een minder nauwkeurige maat van internetvaardigheden betreft dan die op basis van de online activiteiten die jongeren uitvoeren en de mate waarin ze internettoepassingen kunnen bedienen, wordt deze zelfinschatting verder in dit rapport buiten beschouwing gelaten.

4.3 Rekening houden met internetervaring

Bij het bestuderen van de invloed van internetvaardigheden op de mate waarin jongeren te maken hebben met online risico's en dat als negatief ervaren is het van belang rekening te houden met hun internetervaring. Als maten van internetervaring zijn het percentage dagelijks internetgebruik en de gemiddelde tijd die per dag wordt besteed aan internet opgenomen. Ervaring is in dit rapport dus geoperationaliseerd als internetfrequentie of -contact.

De Nederlandse 9-16-jarigen zijn begonnen internet te gebruiken toen ze gemiddeld 8 jaar oud waren. In Europa is dat gemiddelde 9 jaar. Op het moment van het EU Kids Online-onderzoek in 2010 was 80% van de 9-16-jarige internetgebruikers in Nederland dagelijks online en 17% wekelijks. Het Nederlandse percentage jongeren dat het internet dagelijks gebruikt ligt boven het Europese gemiddelde van 60%. Op een normale schooldag gebruiken Nederlandse jongeren het internet ongeveer anderhalf uur. Dit stijgt tot ongeveer twee uur op dagen waarop zij niet naar school hoeven.

Van de Nederlandse 9-16-jarige internetgebruikers zijn meisjes iets vaker op dagelijkse basis online te vinden. Jongens en meisjes verschillen echter niet van elkaar wat betreft de gemiddelde tijd die ze online spenderen op een dag.

Zoals kan worden verwacht verschilt de mate van internetervaring tussen leeftijdsgroepen, zowel wat betreft het aantal jongeren dat dagelijks online is als wat betreft de gemiddelde tijd die ze online spenderen. Oudere tieners van 13 tot en met 16 jaar gebruiken het internet vaker dagelijks dan jongere internetgebruikers van 9 tot en met 12 jaar. Bovendien stijgt de tijd die jongeren gemiddeld online zijn per dag van 54 minuten bij 9-10-jarige internetgebruikers tot meer dan twee uur bij de 15-16-jarigen.

De sociaal-economische achtergrond van Nederlandse jongeren heeft geen invloed op de vraag of zij al dan niet dagelijks het internet gebruiken. Deze achtergrond hangt wel samen met de tijd die ze per dag gemiddeld online zijn. Zo spenderen jongeren uit gezinnen met een lage sociaal-economische status op een dag gemiddeld meer tijd online (gemiddeld bijna twee uur) dan jongeren met een hoge sociaal-economische achtergrond (gemiddeld ongeveer anderhalf uur).

Of kinderen uit een eenoudergezin komen of uit een gezin dat uit twee thuiswonende ouders bestaat maakt geen verschil in het al dan niet dagelijks gebruikmaken van het internet. Wel zijn jongeren uit een eenoudergezin op een dag gemiddeld langer online (meer dan twee uur) dan jongeren uit een tweoudergezin (gemiddeld anderhalf uur).

4.4 Internetvaardigheden vergroten blootstellingkans

De kans dat jongeren in aanraking komen met elk van de internetrisico's kan samenhangen met hun internetervaring en -vaardigheden. Deze relatie wordt per internetrisico voor de Nederlandse jongeren weergegeven in tabel 4.2. Hiervan kan bijvoorbeeld worden afgelezen dat het percentage jongeren dat dagelijks het internet gebruikt 73% bedraagt bij de jongeren die online geen pornografische beelden hebben gezien en 95% bij degenen die deze wel hebben gezien. Dit verschil tussen beide groepen jongeren is significant en duidt op een verband tussen het dagelijks gebruik van het internet en het zien van online seksuele beelden.

Tabel 4.2

Internetervaring en -vaardigheden per online risico bij Nederlandse internetgebruikers van 9 tot en met 16 jaar (n = 1004; in procenten en gemiddeldes)^a

	internetervaring		internetvaardigheid ^b	
	percentage dagelijks internetgebruik	gemiddelde tijd per dag online	gemiddelde diversiteit aan online activiteiten	gemiddelde zelfrapportage internetvaardigheden (11+)
online pornografische beelden				
niet gezien	73,2 ***	1:25 ***	4,14 ***	6,25 ***
wel gezien	95,3	1:58	5,42	7,73
sexting via internet (11+)				
niet ontvangen/gezien	85,6 *	1:38 ***	4,63 ***	6,48 ***
wel ontvangen/gezien	93,7	2:07	5,93	7,80
ontmoeten van onbekenden				
geen ontmoeting gehad	79,4 **	1:31 ***	4,43 ***	6,64 ***
wel ontmoeting gehad	96,6	2:25	5,80	7,93

a De verschillen tussen jongeren zijn significant indien * p < .05; ** p < .01; *** p < .001. Cyberpesten is bij de uitsplitsing naar internetervaring en -vaardigheden buiten beschouwing gelaten wegens n < 50.

b De maten van internetvaardigheid op basis van de diversiteit aan online activiteiten die jongeren uitvoeren (0-17) en het aantal internettoepassingen die zij zelf zeggen te kunnen uitvoeren (0-8) zijn gestandaardiseerd naar schalen van 0-10.

Bron: LSE (EUKO'10)

Voor elk van de bestudeerde online risico's hangt het aandeel jongeren dat dagelijks het internet gebruikt en de gemiddelde tijd die op een dag aan het internet wordt besteed positief samen met de kans waarmee jongeren in aanraking komen met internetrisico's. Nederlandse 9-16-jarige internetgebruikers die een persoonlijke ontmoeting hebben gehad met een onbekende die ze online hebben leren kennen zijn bijvoorbeeld vaker dagelijks en per dag gemiddeld langer online dan degenen die geen ontmoeting hebben gehad met een online contact. Ook is de diversiteit van het internetgebruik breder

en zijn de zelfgerapporteerde internetvaardigheden groter bij de jongeren die online risico's zijn tegengekomen. Nederlandse jongeren die pornografisch materiaal of sexting-berichten hebben gezien op het internet bijvoorbeeld zeggen handiger te zijn met het internet dan degenen die hiermee niet te maken hebben gehad. Wat betreft het cyberpesten vond een andere studie van Smith et al. (2008) dat 11-16-jarige leerlingen die vaker het internet gebruiken ook meer risico lopen om slachtoffer te worden van cyberpesten.³ Internetvaardigheden lijken dus de blootstellingkans aan internetrisico's te vergroten in plaats van te verkleinen.

4.5 Rol van internetvaardigheden bij risico's

Daar waar zojuist de blootstellingkans aan elk online risico voor de Nederlandse jongeren werd gerelateerd aan internetvaardigheden, worden hier als opstapje naar de multivariate analyse de verbanden op Europees niveau getoond.

Tabel 4.3

Internetervaring en -vaardigheden volgens de mate van risicoblootstelling bij Europese internetgebruikers van 9 tot en met 16 jaar (in procenten en gemiddeldes)^a

	internetervaring		internetvaardigheid ^b	
	percentage dagelijks internetgebruik	gemiddelde tijd per dag online	gemiddelde diversiteit aan online activiteiten	gemiddelde zelfrapportage internetvaardigheden (11+)
geen blootstelling aan internetrisico's	53	01:19	3,77	4,58
blootstelling aan ten minste een van de vier internetrisico's	82	02:00	5,81	6,83

- a Alle verschillen in internetervaring en -vaardigheid tussen degenen die wel en niet zijn blootgesteld aan ten minste een van de vier internetrisico's zijn significant bij $p < .001$.
- b De maten van internetvaardigheid op basis van de diversiteit aan online activiteiten die jongeren uitvoeren (0-17) en het aantal internettoepassingen die zij zelf zeggen te kunnen uitvoeren (0-8) zijn gestandaardiseerd naar schalen van 0-10.

Bron: LSE (EUKO'10)

Uit tabel 4.3 blijkt dat, in lijn met de Nederlandse gegevens, op Europees niveau een positieve samenhang bestaat tussen het niveau van internetvaardigheden en de blootstelling aan internetrisico's. Bij jongeren die met ten minste een van de vier bestudeerde internetrisico's te maken kregen is sprake van een bredere diversiteit van het internetgebruik en een hoger niveau van zelfgerapporteerde internetvaardigheden. Zoals kan worden verwacht hebben zij ook een hogere contactfrequentie met het internet. Vervolgens is met een multivariate regressieanalyse onderzocht of deze relaties ook blijven bestaan als rekening wordt gehouden met de invloeden die uitgaan van de sociaal-demografische achtergrondkenmerken van jongeren. Omwille van het opnemen van de

zelfgerapporteerde internetvaardigheden is de analyse gebaseerd op de antwoorden van de 11-16-jarige internetgebruikers in Europa. Tabel 4.4 toont de uitkomsten hiervan.⁴

Tabel 4.4

Relatieve invloed van internetervaring en -vaardigheden op de mate van risicoblootstelling (0-4) bij Europese internetgebruikers van 11 tot en met 16 jaar, gecontroleerd voor verschillen tussen landen via multilevelanalyse (gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten^a)

	model 0	model 1	model 2
intercept	-.001	-.019	-.014
meisje (ref. = jongen)		-.039***	-.012
leeftijd (11-16 jaar)		.246***	.125***
opleiding gezinshoofd (1-7)		.036***	.024**
gezinstype			
tweeoudergezin (ref.)			
eenoudergezin		.015*	.015*
internetervaring			
dagelijks internetgebruik (ref. = minder dan dagelijks)			.029***
gemiddelde tijd aan internet per dag (in minuten)			.098***
internetvaardigheden			
diversiteit aan online activiteiten (0-10)			.212***
zelfrapportage vaardigheden (0-10)			.092***
variantie tussen landen	.038	.030	.016
variantie binnen landen	.963	.865	.794
R ² op individueel niveau (%)		10,54	19,12
R ² op landenniveau (%)		10,16	17,62

a De coëfficiënten zijn significant indien * p < .05; ** p < .01; *** p < .001.

Bron: LSE (EUKO'10)

Boven op de invloeden van de reeds beschreven sociaal-demografische achtergrondkenmerken (zie hoofdstuk 3) wordt door het niveau van internetervaring en -vaardigheden 8,6% meer verklaard van de verschillen tussen 11-16-jarige internetgebruikers in de mate waarin ze in aanraking komen met internetrisico's. Het doet er dus toe hoe vaardig jongeren met het internet kunnen omgaan. Het verschil tussen jongens en meisjes dat in hoofdstuk 3 werd gevonden verdwijnt wanneer internetervaring en

-vaardigheden van jongeren in de analyse worden opgenomen. Dit betekent dat de andere kenmerken, zoals leeftijd en internetvaardigheden, in grotere mate samenhangen met het in contact komen met bijvoorbeeld cyberpestgedrag of seksuele toespelingen op het internet. De relaties tussen de mate waarin jongeren in aanraking komen met online risico's en leeftijd, opleiding van het gezinshoofd en gezinstype blijven wel bestaan wanneer internetervaring en -vaardigheden van jongeren als aanvullende verklarende factoren worden opgenomen. Zij blijven dus belangrijk in het verklaren van verschillen in online risicogedrag tussen jongeren.

Beide maten van internetvaardigheden tonen een positieve samenhang met de mate waarin jongeren te maken hebben met online risico's. Naarmate de diversiteit van de online activiteiten die jongeren ondernemen en het aantal internettoepassingen dat ze zeggen te kunnen bedienen toenemen, stijgt de mate waarin jongeren in aanraking komen met de bestudeerde internetrisico's. Dit impliceert dus dat naarmate jongeren vaardiger worden op het internet, zij ook vaker geconfronteerd worden met mogelijk risicovolle internetgebeurtenissen. Dit geldt ook als gecontroleerd is voor verschillen in internetervaring. Verder toont tabel 4.4 positieve relaties tussen de mate van blootstelling aan internetrisico's en beide maten van internetervaring, in termen van een hogere internetfrequentie of -contact.⁵

4.6 Rol van internetvaardigheden bij negatieve risicobeleving

Jongeren die ten minste één negatieve ervaring opdoen als gevolg van een internetrisico zijn dagelijks minder vaak en per dag gemiddeld minder lang online dan jongeren zonder negatieve ervaring met internetgebruik (tabel 4.5). Bovendien is het palet aan online activiteiten van de jongeren met een negatieve internetervaring minder divers en zeggen zij minder internettoepassingen te kunnen uitvoeren dan de jongeren zonder zulke negatieve ervaring. Dat betekent dat ervaren en vaardige jongeren op het internet vaker seksuele berichten online ontvangen of een persoonlijke ontmoeting met een online contact hebben (tabel 4.3), maar dat het de minder vaardige internetgebruikers zijn die dergelijke gebeurtenissen vaker als negatief ervaren.

Tabel 4.5

Internetervaring en -vaardigheden volgens de mate van negatieve risico-ervaring bij Europese internetgebruikers van 9 tot en met 16 jaar (in procenten en gemiddelden)^a

	internetervaring		internetvaardigheid ^b					
	percentage dagelijks internetgebruik	gemiddelde tijd per dag online	gemiddelde diversiteit aan online activiteiten	gemiddelde zelfrapportage internetvaardigheden (11+)				
geen negatieve ervaring van blootstelling aan internetrisico's	84	***	02:01	**	5,88	***	6,95	***
ten minste één negatieve ervaring van blootstelling aan internetrisico's	77		01:55		5,59		6,46	

a De verschillen zijn significant indien * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$.

b De maten van internetvaardigheid op basis van de diversiteit aan online activiteiten die jongeren uitvoeren (0-17) en het aantal internettoepassingen die zij zelf zeggen te kunnen uitvoeren (0-8) zijn gestandaardiseerd naar schalen van 0-10.

Bron: LSE (EUKO'10)

Het opnemen van internetervaring en -vaardigheden in de analyse, boven op de sociaal-demografische achtergrondkenmerken van jongeren, verklaart ongeveer een procentpunt meer van de verschillen tussen 11-16-jarige internetgebruikers in hun negatieve beleving van internetrisico's (tabel 4.6). In totaal verklaren deze kenmerken samen maar 3,4% van de verschillen tussen jongeren in de mate waarin zij een negatieve ervaring hebben met online risico's. Dit blijft ver onder het niveau dat bij de risicoblootstelling werd gevonden (tabel 4.4).

Tabel 4.6

Relatieve invloed van internetervaring en -vaardigheden op de mate van negatieve risico-ervaring (0-5) bij Europese internetgebruikers van 11 tot en met 16 jaar, gecontroleerd voor verschillen tussen landen via multilevelanalyse (gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten^a)

	model 0	model 1	model 2
intercept	.000	.027	.007
meisje (ref.= jongen)		.067***	.074***
leeftijd (11-16 jaar)		-.067***	-.067***
opleiding gezinshoofd (1-7)		-.007	-.004
gezinstype			
tweeoudergezin (ref.)			
eenoudergezin		-.005	-.010
internetervaring			
dagelijks internetgebruik (ref. = minder dan dagelijks)			.053*
gemiddelde tijd aan internet per dag (in minuten)			.016
internetvaardigheden			
diversiteit aan online activiteiten (0-10)			.085***
zelfrapportage vaardigheden (0-10)			-.033
variantie tussen landen	.023	.024	.021
variantie binnen landen	.976	.945	.944
R ² op individueel niveau (%)		2,53	3,39
R ² op landenniveau (%)		2,67	3,28

a De coëfficiënten zijn significant indien * p < .05; ** p < .01; *** p < .001.

Bron: LSE (EUKO'10)

De breedte van het palet aan online activiteiten hangt samen met de mate waarin jongeren de blootstelling aan internetrisico's als negatief ervaren. Met andere woorden, naarmate jongeren veel verschillende activiteiten op het internet uitvoeren doen ze ook meer negatieve ervaringen op dit vlak op. In de analyse is rekening gehouden met de mate van internetervaring. Jongeren die dagelijks het internet gebruiken blijken als gevolg van de bestudeerde internetrisico's vaker een negatieve ervaring op te doen dan jongeren die minder vaak online zijn. De gemiddelde tijd die aan het internet wordt besteed toont echter geen significant verband met de mate waarin jongeren een negatieve ervaring van een internetgebeurtenis rapporteren. Negatieve ervaringen

blijken evenmin significant met de zelfgerapporteerde vaardigheden samen te hangen. Deze verbanden waren nog wel significant in de analyses waarin niet voor achtergrondkenmerken werd gecontroleerd (tabel 4.5). Dit betekent dat de eerder gevonden verbanden mogelijk toegeschreven kunnen worden aan achterliggende kenmerken, zoals sekse en leeftijd (gezien hun significantie in tabel 4.6).

4.7 Slot

De blootstelling aan en de beleving van mogelijke risico's op het internet hangen niet alleen samen met sociaal-demografische achtergrondkenmerken van jongeren (zie hoofdstuk 3), maar ook met het niveau van internetvaardigheden. Jongeren met een breder palet aan online activiteiten en meer zelfingeschatte internetvaardigheden zien vaker pornografische beelden op het internet en ontvangen vaker online seksuele boodschappen. Hierbij is rekening gehouden met het feit dat een hogere contactfrequentie met het internet positief samenhangt met de kans om in aanraking te komen met internetrisico's. De observatie dat vaardigere jongeren op het internet ook vaker in contact komen met mogelijke risico's op het internet is opmerkelijk, omdat je zou kunnen verwachten dat jongeren die vaardiger zijn online ook minder in contact zouden komen met risicovolle situaties op het internet. Wat betreft het opdoen van negatieve ervaringen als gevolg van internetrisico's werd geen duidelijke richting van het verband met internetvaardigheden gevonden.

Noten

- 1 De betrouwbaarheid van deze schalen is voldoende: $\kappa R-20 = .79$ op basis van de online activiteiten bij 9-16-jarigen en $.84$ voor de zelfgerapporteerde internetvaardigheden bij 11-16-jarigen; $\kappa R-20$ verwijst naar Kuder-Richardson's (1937) Formule 20, die de betrouwbaarheid berekent vergelijkbaar aan Cronbachs alpha, maar dan op basis van gedichotomiseerde items. De maat varieert tussen 0 en 1; hoe hoger de waarden, hoe betrouwbaarder de geconstrueerde variabele.
- 2 Terwijl de effectgrootte van de correlatie ($r = .55$) tussen de maten op basis van online activiteiten en zelfgerapporteerde internetvaardigheden groot is (Cohen 1992), zijn de correlaties tussen geloof in eigen internetbekwaamheid en internetvaardigheden ($r = .43$) of online activiteiten ($r = .36$) middelmatig tot groot.
- 3 Deze studie werd uitgevoerd bij 533 leerlingen van 5 scholen in het Verenigd Koninkrijk (Smith et al. 2008).
- 4 Verschillen in regressiecoëfficiënten en verklaarde variantie tussen hoofdstuk 3 en 4 zijn te wijten aan de verschillende groepen jongeren waarop de analyses zijn gebaseerd, namelijk respectievelijk de 9-16-jarige internetgebruikers en de 11-16-jarige internetgebruikers.
- 5 De bivariate correlatie tussen internetervaring en internetvaardigheden varieert, afhankelijk van de maat, tussen $.31$ en $.44$. De sterkte van deze samenhang is niet van die mate dat zij precies hetzelfde lijken te meten. Verder geeft de multicollineariteitstest geen probleem aan van te sterk gerelateerde variabelen in de analyse.

5 Invloed van internetbegeleiding door ouders, docenten en leeftijdgenoten

5.1 De rol van derden

Kan de begeleiding door derden bij internetgebruik een rol spelen in de mate waarin jonge internetgebruikers te maken krijgen met risico's op het internet en met de manier waarop zij die beleven? Is de begeleiding door ouders bij het internetgebruik van hun kinderen van invloed op de mate waarin deze slachtoffer worden van cyberpestgedrag of online seksuele toespelingen ontvangen? Hebben docenten door hun internetbegeleiding van jongeren een vergelijkbare invloed? En verandert de hulp van vrienden of leeftijdgenoten bij het internetgebruik iets aan de mate waarin jongeren te maken hebben met online risico's? De vervolgvraag is of ouders, docenten en leeftijdgenoten door hun internetbegeleiding de mate kunnen verlagen waarin jongeren een negatieve ervaring opdoen als gevolg van een internetrisico, zoals van een persoonlijke ontmoeting met een online contact.

In de onderzoeksliteratuur over mediagebruik door jongeren gaat de meeste aandacht naar de rol van ouders bij het begeleiden van hun kinderen. Over de rol van docenten en leeftijdgenoten op dit vlak is weinig bekend. Wel wordt algemeen verondersteld dat zij belangrijke actoren zijn bij het mediagebruik van jongeren (Hasebrink et al. 2009). Met de EU Kids Online-data is het mogelijk om de invloed van deze drie actoren te vergelijken.

Ouders

Ouderlijke begeleiding van mediagebruik wordt gezien als onderdeel van de algemene opvoeding van kinderen en de vorming van familiewaarden (Livingstone en Helsper 2008). Door de opkomst van het internet werden ouders niet alleen geconfronteerd met praktische zaken zoals het zorgen voor internettoegang thuis en het installeren van software, maar ook met sociaal-culturele aspecten van het internetgebruik en de omgang ermee. Dit betreft het kunnen omgaan met de positieve en de mogelijk negatieve kanten van het internet, zowel in de rol van ontvanger als van producent (Livingstone en Bober 2006).

In de literatuur over mediabegeleiding door ouders wordt ruwweg naar drie mogelijke begeleidingsstrategieën verwezen (Nathanson 1999; 2001a; Van der Voort, Nikken en Van Lil 1992; Valkenburg et al. 1999). Ten eerste is er de actieve mediabegeleiding door ouders, waarbij zij hun kinderen instructies geven over hoe media op een verantwoorde manier te gebruiken. Er wordt samen gepraat over zowel de positieve als de mogelijk negatieve vormen van media en over de manier waarop hiermee kan worden omgegaan. Ten tweede kunnen ouders hun kinderen op een restrictieve manier bij het mediagebruik begeleiden. Dit betreft het stellen van regels en grenzen aan de frequentie en de inhoud van mediagebruik. Ten derde is er de strategie van het samen gebruiken van media door ouders en kinderen, of ten minste het aanwezig zijn van de ouder tijdens het

mediagebruik van het kind. Hierbij wordt de media-ervaring gedeeld, maar wordt niet gepraat over de media-inhoud of de mogelijke effecten ervan. De drie strategieën van ouderlijke begeleiding zijn met name onderzocht en bevestigd bij het televisiegebruik door kinderen. Onderzoek naar deze strategieën bij andere vormen van mediagebruik staat nog in de kinderschoenen. Nikken en Jansz (2006) vonden bijvoorbeeld vergelijkbare vormen van begeleiding bij het gebruik van videospelletjes, namelijk dat ouders hun kinderen begeleiden op een actieve en restrictieve manier dan wel door samen te spelen. Livingstone en Helsper (2008) exploreerden de begeleidingsvormen van ouders bij het internetgebruik van hun kinderen en kwamen tot een iets andere indeling. De actieve begeleiding en het samen gebruiken van internet werden als één strategie beschouwd. De restrictieve begeleiding werd opgedeeld in enerzijds het opleggen van inhoudelijke beperkingen en anderzijds het toepassen van technische restricties, zoals bepaalde software of filters. Als aanvullende mogelijke begeleidingsvorm onderscheidde de onderzoekers het monitoren van internetgebruik. Dit monitoren kan gebeuren tijdens het internetgebruik door een oogje in het zeil te houden, dan wel achteraf, door bijvoorbeeld de geschiedenis van het surfgedrag te controleren (Livingstone en Helsper 2008). De verschillende begeleidingsstrategieën sluiten elkaar niet uit: ouders kunnen bijvoorbeeld zowel regels stellen als advies geven over veilig internetgebruik. Het is niet duidelijk welke begeleidingsstrategieën invloed hebben op het in contact komen met online risico's en het hierdoor opdoen van een negatieve ervaring door jonge internetgebruikers (Hasebrink et al. 2009). In het onderzoek van Livingstone en Helsper (2008) werd geen samenhang gevonden tussen de verschillende begeleidingsstrategieën en het online risicogedrag bij jongeren. De enige uitzondering was dat de mate waarin ouders beperkingen stelden aan interactieve communicatievormen op het internet het in contact komen met bepaalde internetrisico's die direct aan deze communicatievormen waren gerelateerd verminderde (Livingstone en Helsper 2008). Algemeen verwachten we dat meer internetbegeleiding door ouders de blootstellingfrequentie aan risico's en het negatief beleven ervan kan verlagen.

Docenten

Jongeren gebruiken het internet niet alleen thuis voor privédoeleinden, maar ook steeds vaker op school en voor schooldoeleinden, bijvoorbeeld om huiswerk te maken. Hierdoor krijgen behalve ouders ook docenten te maken met internetbegeleiding van jongeren. Zij kunnen een rol spelen in het aanleren en versterken van internetvaardigheden. Hierbij gaat het zowel om operationele vaardigheden, zoals het kunnen bedienen van internettoepassingen, als om inhoudelijk gerelateerde vaardigheden, zoals het kunnen vinden en evalueren van informatie op het internet (Van Deursen 2010). Dit soort vaardigheden heeft niet alleen betrekking op het gebruik van het internet, maar ook op dat van andere mediavormen, zoals het lezen van dagbladen of het kijken van televisieprogramma's. Internetvaardigheden kunnen dan ook worden beschouwd als een onderdeel van het ruimere begrip mediawijsheid. Docenten kunnen aandacht besteden aan het verantwoord leren omgaan met allerlei media in de marge van hun algemene lessen of in een specifiek daartoe ingericht mediavak (Ten Brummelhuis 2010; Kennisnet 2010). Vergelijkbaar met de mogelijke invloed van ouderlijke begeleiding verwachten

we dat hoe meer begeleiding jongeren van docenten krijgen in hun internetgebruik hoe minder ze in contact komen met internetrisico's en de mogelijke negatieve effecten hiervan.

Leeftijdgenoten

Naast ouders en docenten, kunnen ook vrienden en leeftijdgenoten een rol spelen in het internetgebruik van jongeren en de manier waarop zij omgaan met online risico's. Over deze invloed van *peers* op het internetgebruik van jongeren is nog niet veel bekend. Uit een Amerikaanse studie bleek dat het doelbewust zien van online pornografisch materiaal hoger was wanneer jongeren aangaven dat ze bij vrienden of andere kinderen waren (Wolak et al. 2007). In de context van televisiegebruik suggereerde Nathanson (2001b) dat terwijl ouderlijke begeleiding negatieve effecten kan verlagen, leeftijdgenoten deze juist kunnen verhogen. Ook Livingstone en Bober (2006) gaan ervan uit dat jongeren tactieken uitwisselen om de privacy van hun internetgebruik te behouden, ongeacht welke restricties hun ouders hun opleggen. Dit impliceert het belang van het tegelijk bestuderen van de begeleidingsvormen van ouders, docenten en leeftijdgenoten bij het internetgebruik van jongeren. Dat is mogelijk op basis van het EU Kids Online-onderzoek. Aan de 9-16-jarige internetgebruikers is namelijk gevraagd of zij bij verschillende aspecten van hun internetgebruik geholpen worden door ouders, docenten en/of leeftijdgenoten.

5.2 Actieve begeleiding vergeleken tussen ouders, docenten en leeftijdgenoten

Hoewel het EU Kids Online-onderzoek informatie bevat over de verschillende begeleidingsstrategieën door ouders, is over de begeleiding door docenten en leeftijdgenoten maar een beperkte set van vragen gesteld die identiek is aan die over ouders. Aangezien het doel is om de internetbegeleiding tussen ouders, docenten en leeftijdgenoten te vergelijken, zoomen we in op deze set van identiek bestudeerde aspecten van internetbegeleiding. Het zijn vijf aspecten die volgens de literatuur (Nathanson 1999; 2001a; Valkenburg et al. 1999; Van der Voort, Nikken en Van Lil 1992; Nikken en Jansz 2006; Livingstone en Helsper 2008) tot de actieve begeleidingsstrategie behoren. Tabel 5.1 toont de mate waarin 9-16-jarige internetgebruikers zelf aangeven dat zij door ouders, docenten en/of leeftijdgenoten worden geholpen bij hun internetgebruik op deze aspecten.

Tabel 5.1

Actieve internetbegeleiding door ouders, docenten en leeftijdgenoten bij Nederlandse internetgebruikers (9-16-jarigen; n = 1004; in procenten en gemiddeldes)

% jongeren (9-16 jaar) dat zegt dat ouders/docenten/ leeftijdgenoten wel eens het volgende hebben gedaan:	actieve internetbegeleiding door		
	ouders	docenten	leeftijd- genoten
je geholpen wanneer iets moeilijk te vinden was op het internet	83	68	74
uitgelegd waarom sommige websites goed of slecht zijn	67	49	19
je geadviseerd hoe je het internet veilig kunt gebruiken	60	50	17
aangegeven hoe je je online tegenover mensen moet gedragen	50	32	18
je in het verleden geholpen wanneer je iets op het internet had gezien dat je aan het schrikken of van streek had gemaakt	27	9	12
gemiddeld aantal aspecten van actieve internetbegeleiding (0-5)	2,7	2,0	1,4

Bron: LSE (EUKO'10)

Op alle vijf aspecten van actieve internetbegeleiding scoren de ouders hoger dan docenten en leeftijdgenoten. Van de Nederlandse 9-16-jarige internetgebruikers geven de meesten (83%) aan dat ze wel eens door hun ouders zijn geholpen wanneer iets moeilijk te vinden was op het internet. Jongeren zeggen deze hulp ook vaak van docenten (68%) en leeftijdgenoten (74%) te krijgen. Met name bij de laatste groep valt op dat dit aspect van begeleiding het enige is dat zo vaak genoemd wordt. De andere aspecten van actieve internetbegeleiding worden eerder door ouders en/of docenten toegepast. Dit is misschien ook niet zo vreemd, omdat ze veilig internetgebruik betreffen. Tegenover deze relatief hoge percentages zeggen minder Nederlandse jongeren dat hun ouders hen in het verleden hebben geholpen wanneer ze een negatieve ervaring met het internet hadden (27%). Ook krijgen minder jongeren dergelijke hulp van docenten (9%) en leeftijdgenoten (12%). Hierbij kan wel de kanttekening worden gemaakt dat Nederlandse jongeren ook niet in groten getale een negatieve ervaring met het internet rapporteren (zie hoofdstuk 2). Hierdoor is het mogelijk dat dit aspect van begeleiding minder vaak wordt toegepast dan de andere aspecten van begeleiding.

Ook als gekeken wordt naar het aantal aspecten van actieve begeleiding dat Nederlandse 9-16-jarige internetgebruikers volgens henzelf krijgen scoren de ouders gemiddeld het hoogst (2,7 van de 5 bestudeerde aspecten van actieve internetbegeleiding), gevolgd door docenten (2) en leeftijdgenoten (1,4). Op basis van het aantal aspecten van actieve begeleiding zijn drie schalen van internetbegeleiding aangemaakt, voor ouders, docenten en leeftijdgenoten.¹ Tussen de begeleidingsschalen van de drie actoren bestaat een positieve samenhang (r varieert van .31 tussen de begeleiding door ouders en docenten en .34 tussen de begeleiding door ouders en leeftijdgenoten). Tabel 5.1 gaf wel aan dat er verschillen zijn in de mate waarin ouders, docenten en leeftijdgenoten jongeren begeleiding bieden bij hun internetgebruik.

De mate van internetbegeleiding kan verschillen naar gelang sociaal-demografische achtergrondkenmerken van jongeren. Daarom zijn de drie begeleidingsschalen elk gerelateerd aan geslacht, leeftijd, sociaal-economische achtergrond en gezinstype

(eenouder- of tweeoudergezin). Meisjes geven vaker aan dat ze hulp krijgen van docenten en leeftijdgenoten dan jongens. Jongens en meisjes rapporteren in ongeveer dezelfde mate dat ze bij hun internetgebruik begeleid worden door hun ouders.

De mate van internetbegeleiding en de leeftijd van het kind hangen samen. Tussen 9 en 11 jaar neemt de internetbegeleiding door ouders, docenten en leeftijdgenoten toe, en vanaf ongeveer 12 jaar daalt deze weer. Een vergelijkbaar resultaat leveren eerdere Eurobarometergegevens (2008) voor de ouderlijke internetbegeleiding. Naarmate Europese kinderen tussen 6 en 12 jaar jonge tieners worden, gaan hun ouders meer regels stellen aan hun internetgebruik. Na de leeftijd van 12 jaar daalt dit weer (Eurobarometer 2008). Volgens Hasebrink et al. (2009) is het aantal ouderlijke beperkingen dat de jongste internetgebruikers wordt opgelegd erg laag omdat expliciete regels over mediagebruik voor hen nog overbodig worden geacht. Pas wanneer tieners beginnen te experimenteren met bijvoorbeeld sociale communicatievormen zouden ouders regels en toezicht op het internetgebruik als belangrijker gaan beschouwen. Vanaf een bepaalde leeftijd neemt deze ouderlijke controle weer af doordat jongeren vrijheid opeisen (Hasebrink et al. 2009). Internetbegeleiding door ouders is dus eigenlijk een bijzondere vorm van de algemene opvoeding van jongeren.

De mate van internetbegeleiding door docenten en leeftijdgenoten verschilt niet naar gelang de sociaal-economische achtergrond van jongeren. Wel is de mate van begeleiding van het internetgebruik door ouders hoger naarmate de sociaal-economische status van het gezin hoger is. Dit resultaat is vergelijkbaar met wat kan worden verwacht op basis van de inventarisatie van Hasebrink et al. (2009) van enkele eerdere studies in Europa. Als mogelijke verklaring suggereren zij dat gezinnen met een hogere sociaal-economische status meer zouden streven naar sociaal homogene relatienetwerken voor hun kinderen, waardoor ze bijvoorbeeld het chatten met onbekenden online minder acceptabel zouden vinden dan gezinnen met een lagere sociaal-economische status. Daarnaast zouden ouders met een hogere opleiding in hun opvoedingsstrategie traditionele cultuurvormen zoals boeken en dagbladen verkiezen boven televisie, magazines gericht op entertainment en informatie van het internet. Als mogelijk gevolg hiervan zouden ze het internetgebruik van hun kinderen strikter in het oog houden dan lager opgeleide ouders (Hasebrink et al. 2009). De mate van internetbegeleiding door ouders, docenten en leeftijdgenoten verschilt niet per gezinstype. Dit wil zeggen dat de begeleiding door deze drie actoren ongeveer even hoog is bij jongeren uit een eenoudergezin als bij jongeren uit een tweeoudergezin.

5.3 Internetbegeleiding door leeftijdgenoten vergroot blootstellingkans

Verschilt de kans om in aanraking te komen met elk van de internetrisico's naarmate jongeren bij hun internetgebruik actiever begeleid worden door ouders, docenten of leeftijdgenoten?

Tabel 5.2

Gemiddelde internetbegeleiding per online risico bij Nederlandse internetgebruikers van 9 tot en met 16 jaar (n = 1004; gemiddeldes op een schaal van 0-5)^a

	internetbegeleiding door		
	ouders	docenten	leeftijdgenoten
online pornografische beelden			
niet gezien	2,67	1,97 *	1,33 **
wel gezien	2,80	2,25	1,65
sexting via internet (11+)			
niet ontvangen/gezien	2,64	2,19	1,42 *
wel ontvangen/gezien	2,78	2,08	1,69
ontmoeten van onbekenden			
geen ontmoeting gehad	2,70	2,04	1,36 *
wel ontmoeting gehad	2,63	2,01	1,81

a De verschillen zijn significant indien * $p < .05$; ** $p < .01$. Cyberpesten is bij de uitsplitsing naar internetbegeleiding buiten beschouwing gelaten wegens $n < 50$.

Bron: LSE (EUKO'10)

Uit tabel 5.2 blijkt dat bij geen van de getoonde internetrisico's een samenhang bestaat tussen de blootstellingkans en de begeleiding door ouders van het internetgebruik van hun 9-16-jarige kinderen. Dit betekent dat actieve internetbegeleiding door ouders de kans dat hun kind te maken krijgt met online risico's niet lijkt te beïnvloeden.

Wat betreft de internetbegeleiding door docenten is er alleen een samenhang voor het zien van pornografisch materiaal. Jongeren die online seksuele beelden hebben gezien hebben gemiddeld meer begeleiding van docenten gekregen.

Vooral de hulp van leeftijdgenoten hangt samen met de kans om in contact te komen met online risico's. Voor de drie internetrisico's geldt dat jongeren die ermee in aanraking zijn gekomen vaker hulp bij hun internetgebruik hebben gekregen van leeftijdgenoten.

De uitkomsten in tabel 5.2 zeggen alleen iets over de samenhang, en niets over de causale richting van het verband. Zo is het mogelijk dat jongeren juist internetbegeleiding kregen nadat ze geconfronteerd waren met bepaalde internetrisico's waarvan ze erg waren geschrokken. Jongeren kunnen onder invloed van leeftijdgenoten meer online seksuele beelden zien of een persoonlijke ontmoeting met een online contact organiseren. Op basis van het cross-sectionele EU Kids Online-onderzoek is het niet mogelijk uitspraken te doen over de causale richting van dit verband.

5.4 Invloed van internetbegeleiding op de mate van risicoblootstelling

Een vergelijkbaar beeld wordt gevonden wanneer wordt gekeken naar de blootstellingkans per internetrisico op basis van de Nederlandse gegevens en de mate waarin jongeren te maken hebben met internetrisico's op basis van de Europese data.

Tabel 5.3

Relatieve invloed van internetbegeleiding op de mate van risicoblootstelling (0-4) bij Europese internetgebruikers van 11 tot en met 16 jaar, gecontroleerd voor verschillen tussen landen via multilevelanalyse (gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten^a)

	model 0	model 1	model 2	model 3
intercept	-.001	-.019	-.014	-.014
meisje (ref.= jongen)		-.039***	-.012	-.013
leeftijd (11-16 jaar)		.246***	.125***	.118***
opleiding gezinshoofd (1-7)		.036***	.024**	.028**
gezinstype				
tweeoudergezin (ref.)				
eenoudergezin		.015*	.015*	.011
internetervaring				
dagelijks internetgebruik (ref. = minder dan dagelijks)			.029***	.026**
gemiddeld aan internet bestede tijd per dag (in minuten)			.098***	.096***
internetvaardigheden				
diversiteit aan online activiteiten (0-10)			.212***	.212***
zelfrapportage vaardigheden (0-10)			.092***	.091***
internetbegeleiding door (0-5)				
ouders				-.030***
docenten				-.003
leeftijdgenoten				.026**
variantie tussen landen	.038	.030	.016	.016
variantie binnen landen	.963	.865	.794	.791
R ² op individueel niveau (%)		10,54	19,12	19,34
R ² op landenniveau (%)		10,16	17,62	17,84

a De coëfficiënten zijn significant indien * p < .05; ** p < .01; *** p < .001.

Bron: LSE (EUKO'10)

De mate van internetbegeleiding door ouders, docenten en leeftijdgenoten verklaart nauwelijks iets meer van de verschillen in risicoblootstelling tussen 11-16-jarige internetgebruikers dan alleen de invloeden van sociaal-demografische achtergrondkenmerken en de mate van internetervaring en -vaardigheden. In totaal wordt door deze factoren

19% van de verschillen tussen jongeren in de mate waarin ze te maken hebben met online risico's verklaard. Een groot deel van de verschillen blijft dus nog onverklaard. De sociaal-demografische verschillen tussen jongeren in de mate waarmee ze in aanraking komen met mogelijke risico's op het internet is grotendeels vergelijkbaar met wat in vorige hoofdstukken werd beschreven (hoofdstuk 3 en 4). Naarmate kinderen ouder worden krijgen ze meer te maken met seksuele toespelingen op het internet en met cyberpestgedrag. Jongeren uit hogere sociaal-economische milieus komen hiermee het vaakst in aanraking. Dezelfde relaties met internetervaring en -vaardigheden worden gevonden wanneer de internetbegeleiding door de verschillende actoren wordt toegevoegd aan het model. Jongeren met meer zelfgerapporteerde internetvaardigheden en een breder palet aan online activiteiten hebben ook meer te maken met online risico's. Als rekening wordt gehouden met deze relaties heeft ouderlijke internetbegeleiding een licht negatieve invloed op de mate waarin jongeren te maken hebben met online risico's. Dit betekent dat hoe meer aspecten van actieve begeleiding ouders toepassen bij het internetgebruik van hun kinderen (volgens de jongeren zelf) hoe minder jonge internetgebruikers (11+) in contact komen met risico's op het internet.² De mate van internetbegeleiding door docenten toont onder controle van de andere opgenomen kenmerken geen samenhang met de blootstelling aan online risico's. Wel is er een kleine positieve samenhang te zien tussen het krijgen van hulp bij internetgebruik door leeftijdgenoten en de mate waarin jonge internetgebruikers online risico's tegenkomen. Met andere woorden, hoe meer hulp ze van vrienden krijgen bij hun internetgebruik, hoe vaker jongeren te maken hebben met cyberpestgedrag of online seksuele toespelingen. Ook hier staat de causale richting van het verband niet vast, hoewel de regressieanalyse één richting suggereert. Jongeren kunnen bij hun vrienden hulp zoeken na vervelende ervaringen met internetrisico's, maar kunnen onder invloed van hun peers ook meer online pornografische beelden zien of overgaan tot een persoonlijke ontmoeting met een online contact.

Nogmaals moet opgemerkt worden dat de verklaarde variantie van de risicoblootstelling nauwelijks stijgt door het opnemen van internetbegeleiding door ouders, docenten en leeftijdgenoten in het model. Bovendien zijn de gevonden relaties tussen internetbegeleiding en de mate van blootstelling aan online risico's zwak (door de kleine regressiecoëfficiënten).

5.5 Invloed van internetbegeleiding op de mate van negatieve risicobeleving

Heeft internetbegeleiding ook invloed op de mate waarin internetrisico's leiden tot negatieve ervaringen bij jongeren?

Tabel 5.4

Gemiddelde internetbegeleiding naar negatieve ervaring als gevolg van internetrisico's bij Europese internetgebruikers van 9 tot en met 16 jaar (n = 1004; in gemiddeldes op een schaal van 0-5)^a

	internetbegeleiding door		
	ouders	docenten	leeftijdgenoten
geen negatieve ervaring als gevolg van blootstelling aan internetrisico's	2,66 ***	2,49	2,21 ***
ten minste één negatieve ervaring als gevolg van blootstelling aan internetrisico's	2,99	2,58	2,58

a *** betekent dat het verschil in internetbegeleiding tussen jongeren die wel en geen negatieve ervaring met een internetrisico hebben significant is bij $p < .001$.

Bron: LSE (EUKO'10)

Tabel 5.4 toont dat de gemiddelde internetbegeleiding door ouders verschilt tussen jongeren die wel en geen negatieve ervaring van een internetrisico rapporteerden. Jonge internetgebruikers met ten minste één negatieve internetervaring hebben vaker actieve begeleiding van hun ouders gekregen. De mate van internetbegeleiding door docenten hangt niet samen met het opdoen van negatieve ervaringen met online risico's. De mate van hulp van leeftijdgenoten is wel hoger bij jongeren die een negatieve ervaring van een internetrisico ondervonden dan bij degenen die geen negatieve ervaring rapporteerden. Deze relaties met het negatief ervaren van internetrisico's zijn vervolgens onderzocht in samenhang met de sociaal-demografische achtergrondkenmerken en de mate van internetervaring en -vaardigheden (tabel 5.5). Het uiteindelijke model verklaart anderhalf procentpunt meer van de verschillen tussen jongeren in de mate waarin ze een negatieve ervaring opdoen. Dit betekent dat nog andere factoren meer bijdragen aan een negatieve ervaring dan de factoren die hier zijn onderzocht.

Tabel 5.5 toont dat meisjes meer negatieve ervaringen hebben met het zien van online pornografische beelden of het persoonlijk ontmoeten van een online contact. Ook jongere kinderen ervaren dat vaker als negatief dan oudere kinderen. Jongeren die online meer diverse activiteiten uitvoeren doen eveneens meer negatieve ervaringen op internet op. Onder controle van deze relaties met de achtergrondkenmerken en internetvaardigheden verdwijnt de eerder gevonden invloed van ouderlijke internetbegeleiding op het negatief ervaren van een internetrisico. De invloed van hulp bij het internetgebruik door leeftijdgenoten daarentegen blijft wel bestaan. Naarmate 11-16-jarige internetgebruikers meer hulp krijgen van vrienden doen zij vaker een negatieve ervaring op als gevolg van een internetrisico.

Tabel 5.5

Relatieve invloed van internetbegeleiding op de mate van negatieve risico-ervaring (0-5) bij Europese internetgebruikers van 11 tot en met 16 jaar, gecontroleerd voor verschillen tussen landen via multilevelanalyse (gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten^a)

	model 0	model 1	model 2	model 3
intercept	.000	.027	.007	.002
meisje (ref. = jongen)		.067***	.074***	.067***
leeftijd (11-16 jaar)		-.067***	-.067***	-.061***
opleiding gezinshoofd (1-7)		-.007	-.004	-.007
gezinstype				
tweeoudergezin (ref.)				
eenoudergezin		-.005	-.010	-.014
internetervaring				
dagelijks internetgebruik				
(ref. = minder dan dagelijks)			.053*	.047*
gemiddelde tijd aan internet per dag				
(in minuten)			.016	.019
internetvaardigheden				
diversiteit aan online activiteiten (0-10)			.085***	.075***
zelfrapportage vaardigheden (0-10)			-.033	-.040
internetbegeleiding door (0-5)				
ouders				.025
docenten				.003
leeftijdgenoten				.086***
variantie tussen landen	.023	.024	.021	.018
variantie binnen landen	.976	.945	.944	.931
R ² op individueel niveau (%)		2,53	3,39	4,92
R ² op landenniveau (%)		2,67	3,28	4,53

a De coëfficiënten zijn significant indien * p < .05; ** p < .01; *** p < .001.

Bron: LSE (EUKO'10)

5.6 Slot

Ouders zijn actiever met internetbegeleiding dan docenten en leeftijdgenoten. Boven op de geobserveerde invloeden van sociaal-demografische achtergrondkenmerken (hoofdstuk 3) en het niveau van internetvaardigheden (hoofdstuk 4) is de invloed van de actieve internetbegeleiding door ouders, docenten en leeftijdgenoten op de blootstelling aan en de beleving van online risico's bij 9-16-jarigen beperkt. Meer begeleiding door ouders vermindert wel de mate waarin jongeren te maken hebben met online pestgedrag of seksuele toespelingen, maar beïnvloedt niet de mate waarin jongeren hierdoor negatieve ervaringen opdoen. Vooral leeftijdgenoten hebben invloed op de mate waarin jongeren te maken krijgen met online risico's en hoe zij dat beleven. Naarmate sprake is van meer peer-invloed komen jongeren meer in aanraking met internetrisico's en leidt dit tot meer negatieve ervaringen. In dit onderzoek is echter niet aan de orde gekomen of de negatieve ervaring dan wel de internetbegeleiding het eerst plaatsvond.

Hierbij dient benadrukt te worden dat de uitkomsten enkel gelden voor actieve internetbegeleiding. Aan de geïnterviewde jongeren werden namelijk alleen enkele vragen op identieke wijze gesteld over deze vorm van actieve internetbegeleiding door ouders, docenten en leeftijdgenoten. Bijgevolg kunnen geen uitspraken worden gedaan over de mogelijke impact van andere begeleidingsvormen, zoals het restrictief stellen van grenzen of toezicht houden op het internetgebruik.

Een suggestie voor vervolgonderzoek is om ook achtergrondkenmerken van de ouders, hun niveau van internetvaardigheden en hun attitudes tegenover internet in de analyses te betrekken. Deze zouden de verschillende begeleidingsvormen van de ouders kunnen verklaren (Livingstone en Bober 2006). Zo grijpen ouders die een meer angstige en negatieve attitude tegenover het internet innemen wellicht vaker naar de restrictieve vormen van internetbegeleiding, en volgen ouders met een meer open en positieve attitude tegenover het internet misschien een actievere begeleidingsstrategie.

Noten

- 1 De betrouwbaarheid van de schalen op basis van de vijf items is middelmatig voor de begeleiding door ouders (Cronbachs alpha=.63), docenten (Cronbachs alpha=.67) en leeftijdgenoten (Cronbachs alpha=.63).
- 2 Op biviaat niveau (tabel 5.2) is geen significante samenhang gevonden tussen de actieve internetbegeleiding door ouders en de mate van risicoblootstelling bij jongeren. Als rekening wordt gehouden met de sociaal-demografische invloeden wordt het verband wel significant. Verdere exploratie van de data geeft aan dat met name leeftijd dit verband in de multivariate regressieanalyse versterkt. Deze interactie met leeftijd kan als volgt geïnterpreteerd worden: jonge kinderen die weinig ouderlijke begeleiding krijgen hebben meer te maken met online risico's dan oudere kinderen die veel ouderlijke begeleiding krijgen.

6 Belangrijkste onderzoeksuitkomsten en -implicaties

In dit onderzoeksrapport is de verhouding tussen online risico's en daaraan gekoppelde negatieve ervaringen beschreven. Hiervoor zijn in Nederland 1004 9-16-jarige internetgebruikers geïnterviewd, alsmede een van hun ouders. De gegevens zijn verzameld in het kader van het project EU Kids Online (zie www.eukidsonline.net), waaraan 25 landen hebben deelgenomen. Dit project werd gesubsidieerd door het Safer Internet Plus Programme van de Europese Commissie, een internationaal beleidsprogramma dat in het bijzonder aandacht vraagt voor veilig internetgebruik en de risico's die verbonden zijn aan kinderpornografisch materiaal op het internet, grooming (waarbij een volwassene een minderjarige online benadert voor seksueel misbruik) en cyberpesten. Naar aanleiding van deze beleidsfocus zijn bij jongeren gegevens verzameld over het zien van pornografische beelden, het ontvangen van seksueel getinte boodschappen (*sexting*), het ontmoeten van onbekenden die men online heeft leren kennen en het slachtoffer worden van cyberpesten. Andere risico's waarmee jongeren te maken kunnen hebben, zoals misbruik van online gepubliceerde persoonlijke informatie of het zien van gewelddadige beelden (Livingstone en Haddon 2009), blijven hier buiten beschouwing.

De beleving van de jongeren zelf is in dit onderzoek als uitgangspunt genomen. Veel volwassenen beschouwen het zien van pornografisch materiaal op het internet of het persoonlijk ontmoeten van een online contact zonder meer als risicovol, maar veel jongeren zien dit anders. Daarom is jonge internetgebruikers zelf gevraagd om hun ervaringen te rapporteren. In het onderzoek is geen onderscheid gemaakt tussen wat jongeren zelf op het internet aan bijvoorbeeld seksuele beelden opzoeken en wat op hen afkomt, bijvoorbeeld in de vorm van een pop-up die ongevraagd op het scherm verschijnt. Door blootstelling en negatieve ervaring afzonderlijk aan de orde te stellen kan echter wel enige indicatie gegeven worden van het al dan niet gewenste karakter van online gebeurtenissen. Bij de zelfrapportage door jongeren kan ondanks de zorgvuldigheid bij het opstellen van gevoelige vragen onder- of overschatting niet volledig uitgesloten worden, bijvoorbeeld door schaamte of sociale wenselijkheid.

Ervoor zorgen dat jongeren op een veilige en verantwoorde manier het internet gebruiken is een gedeelde verantwoordelijkheid van de jongeren zelf, hun ouders, de school en andere partijen zoals overheid, commercie, aanbieders van media en toezichhouders. Het stimuleren van veilig internetgebruik mag niet ten koste gaan van online kansen en positieve ervaringen. Op Europees niveau zijn hierover op basis van het EU Kids Online-onderzoek aanbevelingen geformuleerd door De Haan en Livingstone (2009) en O'Neill en McLaughlin (2010). In aansluiting op deze aanbevelingen wordt hier ingegaan op de implicaties van de onderzoeksuitkomsten voor Nederland.

6.1 Internetrisico's: twee kanten van dezelfde medaille

De eerste onderzoeksvraag luidde in welke mate Nederlandse jongeren met verschillende internetrisico's te maken hebben en in hoeverre dit leidt tot negatieve ervaringen. In tegenstelling tot wat vaak gedacht wordt, komt slechts een beperkt deel van de

jongeren in aanraking met de verschillende internetrisico's. Van de Nederlandse 9-16-jarige internetgebruikers zegt nog geen kwart online pornografische beelden te hebben gezien en 15% seksuele boodschappen via het internet te hebben ontvangen (sexting). Een derde van de Nederlandse jongeren onderhoudt contacten met onbekenden online, waarvan slechts een klein deel (6%) overgaat tot een ontmoeting in het echt. Ten slotte is minder dan 5% van de onderzochte jongeren geconfronteerd met herhaaldelijk pestgedrag via het internet. Van degenen die met deze internetrisico's in aanraking zijn geweest heeft een klein deel hierdoor een negatieve ervaring opgedaan. Deze jongeren waren het meest van streek door het zien van seksueel getinte beelden op het internet (5% van alle 9-16-jarige internetgebruikers), gevolgd door het ontvangen van seksuele boodschappen (3%) en het persoonlijk ontmoeten van een online contact (0,5%).

Om na te gaan of sommige kinderen meer met internetrisico's te maken hebben en hier negatieve ervaringen aan overhouden dan andere luidde de tweede onderzoeksvraag of er sociaal-demografische verschillen tussen jongeren zijn. Uit het onderzoek blijkt dat vooral jongens en oudere tieners in contact komen met online risico's. Vooral meisjes en jongere kinderen rapporteerden negatieve ervaringen met de bestudeerde internetrisico's. Zo is de groep kinderen van 9 en 10 jaar die ten minste één negatieve ervaring van een internetrisico rapporteerden bijna dubbel zo groot (40%) als de groep jongeren van 15 en 16 jaar die zo'n ervaring rapporteerden (22%). Voor een deel kan dit worden verklaard vanuit de intentie waarmee jongeren in contact komen met de verschillende online risico's. Het is bijvoorbeeld aannemelijk dat puberende jongens doelbewust op zoek gaan naar pornografische beelden en deze niet als aanstootgevend ervaren. Hun online gedrag is onderdeel van het zoeken naar de eigen identiteit, seksueel experimenteren en communiceren met leeftijdgenoten (Katzman 2010; Livingstone en Bober 2004).

Deze resultaten kunnen van twee kanten worden bekeken. Aan de ene kant is de bescheiden omvang van het risicogedrag geruststellend. Het relativiseert het problematische karakter van internetrisico's en de mogelijke gevolgen ervan bij jonge internetgebruikers. Jongeren worden blijkbaar niet zo vaak via het internet gepest als algemeen verondersteld wordt. Ook heeft slechts een klein deel van de 9-16-jarigen een negatieve ervaring ondervonden door een persoonlijke ontmoeting met een onbekende die zij online hebben leren kennen. Dit nuanceert de 'morele paniek' rond internetgebruik bij jongeren die soms de kop opsteekt. In mediaberichten worden online risico's en hun gevolgen niet zelden uitvergroot wanneer zich incidenten voordoen als gefilmde mishandelingen, bedreigingen via Twitter en verhalen over zogenaemde loverboys. Hierdoor kunnen volwassenen met een angstige blik naar het internetgebruik van jongeren gaan kijken (Livingstone 2010; Wolak et al. 2008). Voor opvoeders en overheid is het echter van belang begeleiding respectievelijk beleid niet hierop te baseren, maar uit te gaan van de feiten. Een belangrijk doel van het EU Kids Online-onderzoek was dan ook om betrouwbaar empirisch materiaal te verzamelen voor beleidsdoeleinden (Livingstone et al. 2011). Dat slechts een minderheid van de 9-16-jarige internetgebruikers online risico's loopt en nog een veel kleinere groep hier negatieve ervaringen aan overhoudt relativiseert de omvang van de problemen.

Aan de andere kant blijft het wel verontrustend dat met name jonge kinderen zelf aangeven nare belevenissen met internet te hebben, bijvoorbeeld door een ontmoeting met een online contact of door cyberpesten. De relatief kleine kans om in aanraking te komen met een internetrisico betekent namelijk niet dat ook de ernst van incidenten gering is. Op basis van de beschikbare gegevens is het niet mogelijk uitsluitel te geven over de ernst van deze negatieve ervaringen, namelijk of jongeren ernstig psychisch en/of fysiek letsel hebben opgelopen of dat ze slechts kort van iets zijn geschrokken zonder verder gevolg. Een indicatie van de ernst van incidenten blijkt wel uit de serieuze meldingen van jongeren over online seksueel misbruik.¹ Zo zijn er kinderen die achter de webcam hun kleren uittrekken en de gefilmde opnamen later terugvinden op pornosites (МКИ 2011). Dit illustreert ook de mogelijke impact van online gepubliceerde beelden of boodschappen die op lange termijn sporen op het internet kunnen blijven achterlaten. Een andere manier om de resultaten te interpreteren is niet alleen naar de percentages te kijken maar ook naar de absolute aantallen Nederlandse jongeren die daarachter schuilgaan. Ten tijde van het onderzoek telde de Nederlandse bevolking iets meer dan anderhalf miljoen jongeren van 9 tot en met 16 jaar. Hiervan was ongeveer 96% regelmatig online (Ipsos 2011). Hoewel door de selectie van de steekproef enige voorzichtigheid is geboden in het generaliseren van de resultaten naar de algemene bevolking, geeft de omrekening van percentages naar absolute bevolkingscijfers wel een indicatie van de grootte van de betreffende groepen.² Het maakt duidelijk dat meer dan 300.000 9-16-jarige internetgebruikers in Nederland in aanraking komen met pornografische beelden op het internet en dat iets meer dan 75.000 van hen dit negatief ervaren. Meer dan 90.000 internetgebruikers van 9 tot en met 16 jaar hebben een persoonlijke ontmoeting gehad met een onbekende die ze online hadden leren kennen, en dit heeft bij ongeveer 7500 van hen geleid tot een nare ervaring. Ten slotte geven de onderzoeksresultaten aan dat ongeveer 60.000 9-16-jarigen herhaaldelijk gepest wordt via internet. Hier is alleen de directe subjectieve beleving van een internetrisico bij jongeren onderzocht, namelijk in welke mate jongeren van streek zijn of van slag raken door bepaalde internetgebeurtenissen. Uit ander onderzoek weten we echter dat hierdoor ook langetermijneffecten kunnen optreden op psychosociaal gebied, zoals depressie en eenzaamheid (Denissen et al. 2010; Selfhout et al. 2009; Van Zalk et al. nog te verschijnen). Daarnaast hebben Peter en Valkenburg (2008; 2009b; 2010) vastgesteld dat het zien van internetpornografie door jongeren samenhangt met een beeld van vrouwen als lustobject en met meer seksuele onzekerheid en ontevredenheid. Een beperkte invloed van negatieve ervaringen op korte termijn sluit dus geen effecten op langere termijn uit.

6.2 Digitale mediawijsheid

Jongeren leren in de eerste plaats zelf al doende het internet te gebruiken en zo hun internetvaardigheid te vergroten. De derde onderzoeksvraag was in hoeverre internetvaardigheden van jongeren samenhangen met de verschillende online risico's die zij lopen en de eventuele negatieve ervaringen die zij hierdoor opdoen. Het niveau van internetvaardigheden is op basis van het EU Kids Online-onderzoek op twee manieren gemeten: de diversiteit van het internetgebruik en de eigen inschatting van jongeren

over de hoeveelheid internettoepassingen die zij kunnen bedienen. Dit betreft vooral basisvaardigheden, door Van Deursen (2010) aangeduid als operationele internetvaardigheden.

Uit het onderzoek komt naar voren dat jongeren met meer internetvaardigheden meer in contact komen met de internetrisico's dan jongeren met minder internetvaardigheden. Dit is opmerkelijk: vaak wordt aangenomen dat vaardigere jongeren beter met internet overweg kunnen en hierdoor minder met risico's geconfronteerd worden. Aan de andere kant zijn jongeren met meer internetvaardigheden per dag waarschijnlijk langer online en voeren ze een breder palet aan activiteiten uit, waardoor ze – soms indirect of onbedoeld – ook meer in aanraking komen met de negatieve aspecten van het internet (Livingstone en Bober 2004). Het is ook mogelijk dat ze als voorlopers meer op zoek zijn naar sensaties en zodoende meer met risico's te maken krijgen.

De laatste onderzoeksvraag luidde in hoeverre de internetbegeleiding door ouders, docenten en leeftijdgenoten van invloed is op de mate waarin jongeren geconfronteerd worden met de verschillende online risico's en op de eventuele negatieve ervaringen die zij hierdoor opdoen. Boven op de invloeden die uitgaan van de sociaal-demografische achtergrondkenmerken van jongeren en hun vaardigheidsniveau blijkt de internetbegeleiding door ouders, docenten en leeftijdgenoten maar weinig toegevoegde verklaringskracht te hebben. Toch hangt de begeleiding door ouders en peers op significante wijze samen met het online risicogedrag van jongeren. Naarmate ouders actiever zijn, hebben jonge internetgebruikers minder met risico's te maken. Meer inspanningen van ouders gaan echter niet samen met minder negatieve ervaringen. Bij de hulp die jongeren van vrienden krijgen is er juist een positief verband: meer hulp gaat samen met meer risicogedrag. Ook blijkt dat jongeren met negatieve ervaringen meer ondersteuning van hun leeftijdgenoten hebben gekregen. Het is goed mogelijk dat dit pas gebeurde na het opdoen van die negatieve ervaringen. Eveneens is aannemelijk dat zij juist onder invloed van leeftijdgenoten meer in contact kwamen met bepaalde online risico's.

Wat betekent dit voor de begeleiding van jongeren bij hun internetgebruik? Als eerste kan de vraag gesteld worden of er in kwantitatief en kwalitatief opzicht voldoende begeleiding wordt gegeven aan jongeren. Van de 9-16-jarige internetgebruikers zegt meer dan de helft dat zijn ouders wel eens hebben geholpen wanneer iets moeilijk te vinden was op internet, hebben uitgelegd waarom sommige websites goed of slecht zijn en advies hebben gegeven over veilig internetgebruik. De helft van de jongeren zegt bovendien dat zijn ouders aangeven hoe hij zich online moet gedragen tegenover anderen en een kwart zegt door zijn ouders te zijn geholpen toen hij geschrokken was van iets wat hij op internet had gezien. Deze aspecten van actieve internetbegeleiding worden in mindere mate door docenten of leeftijdgenoten gegeven. Elke vorm van begeleiding kan een andere weerslag hebben op de risicoblootstelling en -beleving. In dit onderzoek werd gefocust op de rol die ouders, docenten en leeftijdgenoten door hun actieve internetbegeleiding kunnen hebben. Er zijn echter nog andere begeleidingsstrategieën mogelijk, die met name bij de ouders reeds zijn onderzocht (Nathanson 1999; 2001a; Valkenburg et al. 1999; Livingstone en Helsper 2008; Nikken en Jansz 2006; Nikken en

Pardoen 2010), zoals het stellen van regels, gezamenlijk mediagebruik, van afstand of achteraf toezicht houden en technische applicaties (*parental control systems*) inzetten. Dat ouders misschien niet altijd in staat zijn om adequaat te handelen wordt mede veroorzaakt door de snelle technologische veranderingen. De recente verspreiding van mobiele apparatuur die toegang geeft tot internet (*smartphones, iPad's* en andere *tablets*) onttrekt het internetgebruik van kinderen nog meer aan het zicht van ouders. Nieuwe online diensten zoals Twitter creëren rages en nieuwe mogelijkheden voor bijvoorbeeld cyberpesten en inbreuken op privacy van kinderen. Mobiele apparatuur in combinatie met gps brengt bovendien de mogelijkheid van locatiegebonden diensten (*location based services* (LBS) zoals Foursquare of Gowalla) met zich mee. Hiermee kunnen gebruikers hun eigen locatie en wat zij daar beleven delen met familie, vrienden en (on)bekenden, en kunnen zij anderen die in de buurt zijn vinden (Zickuhr en Smith 2010). Dergelijke innovaties brengen hernieuwde aandacht voor veilig internetgebruik en digitale media-wijsheid met zich mee. Het vergroten van de weerbaarheid van kinderen in een gemedialiseerde wereld is een gedeelde verantwoordelijkheid van de jongeren zelf, hun ouders, de school en andere partijen zoals overheid, commercie, aanbieders van media en toezichthouders. Daarbij gaat het niet om het beperken van de mogelijkheden die kinderen hebben, maar juist om het vergroten van hun kritische vermogens door het aanleren van een gepaste vorm van participatie in het digitale domein.

Betrokkenheid van ouders

Dat het aanleren en verbeteren van internetvaardigheden bij jongeren niet automatisch leidt tot minder risicogedrag op internet duidt erop dat mediawijsheid van kinderen op het internet meer is dan alleen knoppenkunde.³ Jongeren moeten bijvoorbeeld niet alleen leren om ongewenste ervaringen te vermijden, maar ook weten waar zij terecht kunnen als zich iets vervelends heeft voorgedaan. In de meeste gevallen zouden ouders dan het eerste aanspreekpunt moeten zijn. Daarnaast bestaan er initiatieven om jongeren online hulp te bieden op sites als www.Helpwanted.nl. Inmiddels wordt ook gewerkt aan een online meldknop voor internetproblemen in een samenwerkingsverband tussen verschillende organisaties, waaronder de politie, Pestweb, De Kindertelefoon, het Meldpunt Discriminatie en het Meldpunt Kinderporno op Internet. Belangrijk is dat jongeren de weg naar allerlei vormen van offline en online hulp weten te vinden, en zich er niet voor schamen om voor een probleem uit te komen.

Uit het onderzoek blijkt dat lang niet alle ouders het internetgebruik van hun kinderen actief begeleiden. Meer betrokkenheid van de ouders bij de mediaopvoeding is dan ook een eerste voorwaarde voor het bevorderen van internetveiligheid bij kinderen. Ouders zijn zich er mogelijk niet van bewust dat hun kinderen die begeleiding nodig hebben of zijn misschien niet in staat deze te geven. Er gebeurt ook veel buiten het zicht van ouders. Uit het onderzoek blijkt dat bijna twee derde van de ouders het niet weet als hun kind een negatieve ervaring op internet heeft opgedaan. Dat computers steeds vaker in de kinderkamers staan en dat kinderen toegang hebben tot mobiel internet (via laptop, smartphone en tablet) maakt het voor ouders moeilijker om zicht te houden op hun internetgebruik. Ouders kunnen de internetgeschiedenis van hun kinderen controleren, hoewel kinderen die zelf gemakkelijk kunnen wissen. Daarnaast is technische

beveiliging van computers mogelijk. Veel ouders maken gebruik van standaardvoorzieningen zoals een firewall, een virusscanner of een filter voor ongeschikte websites (Nikken en Pardoën 2010).

Veel ouders weten niet welke vorm van internetbegeleiding op welk moment passend of noodzakelijk is (Nikken 2011). In welke levensfase moeten zij welke regels instellen en toezien op de naleving ervan? Hoe kunnen zij observeren wat hun kind online uitvoert? Hoe kunnen zij hun kind stimuleren om het internet op een gepaste manier te verkennen en zich zo te ontwikkelen? Het versterken van vaardigheden van ouders is een belangrijke strategie om onnodige angsten te voorkomen en hen in staat te stellen hun kinderen gericht te adviseren. Om ouders te ondersteunen bestaan inmiddels meerdere websites. Op www.MijnKindOnline.nl vinden ouders informatie over de mogelijkheden van nieuwe media en het bevorderen van verantwoordelijk gebruik ervan door kinderen. Op www.Mediaopvoeding.nl kunnen vragen gesteld worden over de omgang met media en de begeleiding van kinderen, die vervolgens online worden beantwoord door een team van deskundigen. Op www.WeetWatZeGamen.nl kunnen ouders en opvoeders informatie en tips over kinderen en games vinden. Het is echter wel de vraag hoeveel ouders van het bestaan van deze sites op de hoogte zijn en er ook gebruik van maken. Ons onderzoek richt zich op kinderen die ouder zijn dan acht jaar. Nederlandse kinderen beginnen echter al eerder te spelen en experimenteren met het internet, zelfs al voordat ze kunnen lezen (Pijpers 2011). Een vroege start van de mediaopvoeding door ouders helpt kinderen op weg en zorgt dat kind en ouder een vertrouwensrelatie opbouwen. Het installeren van filters zou een deel van de internetrisico's voor jonge kinderen kunnen wegnemen.⁴ Een vroege start met mediaopvoeding zorgt er tevens voor dat kind en ouder een vertrouwensrelatie opbouwen die op latere leeftijd helpt om advies te accepteren en problemen te bespreken.

De rol van school en docenten

Op de beperkte set van onderzochte aspecten van actieve begeleiding bij het internetgebruik van jongeren werd voor docenten geen samenhang gevonden met de risicoblootstelling en -beleving. Op basis hiervan kan echter niet worden geconcludeerd dat het stimuleren en ondersteunen van digitale mediawijsheid door school en docenten geen invloed heeft. Er zijn namelijk veel verschillende manieren waarop de school een rol kan spelen die niet in het onderzoek werden opgenomen.

Scholen kunnen ouders bijvoorbeeld adviseren hoe ze hun kinderen kunnen ondersteunen bij het gebruiken van media. De stichtingen Mijn Kind Online en De Kinderconsument assisteren daartoe regelmatig op ouderavonden.⁵ Scholen bereiken ook kinderen van ouders die de mediaopvoeding niet oppakken. De gedachte dat ouders deze taken wel voor hun rekening nemen is niet altijd terecht en juist de kinderen met de minste ondersteuning vanuit huis hebben deze steun vaak het meest nodig. Bij klachten over online risico's zoals cyberpesten zijn leraren ook opvoeder en kunnen zij bijdragen aan het ontwikkelen van een 'netiquette': richtlijnen voor respectvol en verantwoord gedrag op internet. Scholen krijgen daarbij ook hulp van media-aanbieders. Zo ontwikkelde Hyves een lespakket met onder andere een antwoord op de vraag 'Moet je afspreken met iemand die je alleen kent van Hyves?'

De school is ook een plaats waar kinderen hun ervaringen met verschillende media uitwisselen. Ze leren van elkaar hoe ze met nieuwe media kunnen omgaan en ontdekken er nieuwe dingen. De waarde van dergelijke *peer-to-peer teaching* (Kalmus 2007) kan wellicht worden vergroot door haar een plaats te geven in het onderwijs, waarbij leraren een begeleidende rol zouden kunnen spelen. Hierover is echter nog weinig bekend. Uit ons onderzoek blijkt dat de mate waarin jongeren elkaar hulp geven bij negatieve ervaringen met internet betrekkelijk gering is, maar wel effect heeft.

De gedeelde ambitie van besturen, directie en docenten om scholieren te ondersteunen bij efficiënt, kritisch, creatief en veilig internetgebruik stuit nogal eens op de beperking van ontbrekend leer materiaal, onduidelijke visie en onvoldoende competenties bij docenten. Op dit terrein werkt Kennisnet (2010) aan de professionalisering van docenten: wat moeten docenten in huis hebben om leerlingen te kunnen begeleiden bij het gebruik van media? Voor docenten lijkt het vaak een keuze: besteed je aandacht aan je vak óf aan mediawijsheid? Door ICT te gebruiken in de lessen en mediagebruik te koppelen aan het realiseren van kerndoelen is het echter ook mogelijk de twee te combineren. Ondersteuning van leerprocessen vormt nu een belangrijke motivatie voor de inzet van ICT in het onderwijs. Het is wellicht nuttig enkele doelen voor mediacompetenties in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs te formuleren: wat is nodig om media doelmatig, kritisch en creatief te kunnen inzetten? De huidige trend is echter om de kerndoelen in het onderwijs niet uit te breiden. Scholen kunnen zelf bepalen of zij mediawijsheid opnemen in het curriculum. De Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO) ontwikkelde al een leerlijn mediawijsheid. Er wordt nu gewerkt aan een beleidsinstrument om scholen te ondersteunen bij het implementeren van deze leerlijn.⁶

De rol van de overheid

Dat de omvang van de problemen rond internetrisico's bij jongeren meevalt wijst erop dat veel jonge internetgebruikers al veilig hun weg vinden in de digitale wereld, mogelijk ondersteund door advies van hun ouders. In een beperkt aantal gevallen leidt internetgebruik echter tot schadelijke gevolgen. In deze gevallen kunnen ouders terecht bij een omvangrijk netwerk van professionele organisaties die zich bezighouden met (een deel van) de mediaopvoeding en internetveiligheid van jongeren. Bibliotheken, jeugdhulp, opvoedondersteuning, onderwijs en jeugdwelzijnswerk adviseren en ondersteunen ouders en andere opvoeders. Deze organisaties zijn nog wel gebaat bij deskundigheidsontwikkeling op het terrein van internetveiligheid. Gezien de snelle ontwikkelingen op dit terrein en de centrale plaats die internet in onze samenleving inneemt heeft de overheid de taak om de ontwikkeling van deskundigheid van die professionals te ondersteunen en mogelijk ook om uitwisseling van informatie tussen hen te stimuleren. De politie heeft in 2006 bijvoorbeeld Digikids opgezet, een landelijke expertgroep die zich bezighoudt met jeugd en internet.⁷

De overheid tracht burgers, en in het bijzonder minderjarigen, te beschermen tegen mogelijk schadelijke effecten van media (TK 2010). In de Nederlandse wet is het bezit en bekijken van kinderpornografie strafbaar en sinds 2010 geldt dat ook voor grooming (waarbij een volwassene een minderjarige online benadert voor seksueel misbruik). Bescherming van minderjarigen verloopt in eerste instantie via de ouders. Zij worden

daarbij ondersteund door voorlichtingscampagnes gericht op veilig internetgebruik. Deze campagnes vormen een centraal onderdeel van het Europese Safer Internet Action Plan, dat in Nederland wordt uitgevoerd in het programma Digivaardig & Digibewust van ECP-EPN. Daarnaast bieden tal van websites en andere initiatieven ouders en scholen concrete, praktische hulp bij mediaopvoeding. De reeds genoemde initiatieven van onder andere Mijn Kind Online, De Kinderconsument en het Meldpunt Kinderporno richten zich op het bredere onderwerp van mediawijsheid, en ook de overheid zet zich hiervoor in. Zo is op initiatief van onder andere het ministerie van o c w in 2008 Mediawijzer (zie www.Mediawijzer.net) opgericht, een expertisecentrum voor mediawijsheid. Deze netwerkorganisatie heeft tot doel burgers bewust, kritisch en actief te maken in de gemedialiseerde samenleving. Een recent voorbeeld hiervan is Mediamasters 2011, dat scholieren van groep 7 door middel van een ervaringsspel kritischer leert omgaan met diverse media. Er gebeurt dus al veel, maar niet alle ouders worden hierdoor bereikt. Het is dan ook zaak de bestaande inspanningen te continueren, te verbeteren en af te stemmen.

Daarnaast zou de overheid de media-industrie kunnen aanspreken op haar verantwoordelijkheid ten aanzien van internetveiligheid. Zo kunnen technische ontwikkelingen worden gestimuleerd die veilig internetgebruik bevorderen, zoals geavanceerde filtertechnieken, speciale browsers, noodknoppen en eenvoudige mogelijkheden om privacy-gevoelige informatie, foto's, video's of sociale mediaprofielen weer te verwijderen.⁸ Tot nu toe krijgen ouders (en andere opvoeders) wel ondersteuning bij de keuze uit het offline media-aanbod door leeftijdsaanduidingen en pictogrammen, maar niet of nauwelijks bij het online aanbod. Offline kunnen zij in een oogopslag vaststellen of speelfilms, televisieprogramma's en games geschikt zijn voor hun kinderen. In de Kijkwijzer nemen de aanbieders van tv-programma's, films en dvd's op verzoek van de overheid hun verantwoordelijkheid. In de internationale Pan European Game Information (P E G I) zijn veel producenten van offline games verenigd. Middels P E G I Online is ook een regeling getroffen voor de online games. Ander online aanbod wordt echter niet geclassificeerd. Het zou een optie kunnen zijn om vergelijkbare labelling van internetsites te ontwikkelen om verantwoorde keuzes van ouders en andere opvoeders in een groeiend online aanbod te ondersteunen. Een Europese of internationale aanpak van coregulering door overheid en mediabedrijven zou in deze de voorkeur genieten. Een eerste stap in die richting is Mediasmarties, dat in opdracht van het ministerie van o c w een driejarige pilot uitvoert om ouders en opvoeders een overzicht te bieden van voor kinderen van bepaalde leeftijden geschikte media. Het overzicht bevat zowel informatie over offline media zoals televisie, films en computergames als over online media zoals websites en spelletjes.

Noten

- 1 In 2007 lanceerde het Meldpunt Kinderporno de website www.Helpwanted.nl, waarop jongeren online seksueel misbruik kunnen melden. In 2010 werd 327 keer melding gedaan op deze website, bijna een verdubbeling ten opzichte van 2009. De meeste meldingen hadden betrekking op webcammisbruik (25%). Ook nam het aantal meldingen over online pesten toe. Vaak werd daarvoor

gebruik gemaakt van online videodiensten waarop filmpjes werden geplaatst waarin jongeren elkaar zwartmaken.

- 2 Deze absolute aantallen zijn berekend door de percentages van de blootstelling aan en de beleving van de internetrisico's (zie § 2.2-2.5) om te rekenen naar de 9-16-jarige internetgebruikers onder de Nederlandse bevolking (1.519.587=96% van 1.582.903 jongeren tussen 9 en 16 jaar die het internet gebruiken). Hierbij zijn de cijfers voor sexting buiten beschouwing gelaten, omdat hierover alleen de groep 11-16-jarigen is bevraagd.
- 3 De bestudeerde internetvaardigheden betreffen voornamelijk operationele vaardigheden, namelijk het vermogen om verschillende online activiteiten uit te voeren en internettoepassingen te bedienen. Deze vaardigheden maken deel uit van het ruimere begrip mediawijsheid. Van dit begrip bestaan verschillende definities, die verwijzen naar een combinatie van vaardigheden, kennis en attitudes (Livingstone 2009; Merchant 2009; Snyder 2007; Hargittai 2007).
- 4 Het gebruik van filters is de laatste jaren sterk toegenomen, maar het kiezen van de juiste filter blijkt voor ouders lastig en veel problematische content (onder meer die door kinderen zelf gemaakt) wordt hiermee vaak niet adequaat opgevangen. Bovendien is er weinig bekend over de effectiviteit van de inzet van filters.
- 5 Mijn Kind Online is een kennis- en adviescentrum over jeugd en (nieuwe) media dat in 2004 werd opgericht door Remco Pijpers en Justine Pardoën. De Kinderconsument is in 2001 vanuit het project Jeugd en Internet van Jantje Beton opgericht om op te komen voor digitale kinderrechten.
- 6 Tot nu toe berust de invoering van het lesonderdeel mediawijsheid op scholen nog vaak op losse initiatieven. Het plan voorziet in concrete steun en sturing op beleidsmatig niveau: welke stappen moet een docent of schooldirectie ondernemen om mediawijsheid te implementeren in het curriculum?
- 7 Digikids onderzoekt en adviseert over de gedragingen van jeugd met betrekking tot het internet, en zoekt naar een vorm van internetsurveillance
- 8 Met name voor kinderen (en hun ouders) is niet altijd duidelijk hoe privacygevoelige informatie (zoals filmpjes op YouTube) weer van het internet verwijderd kan worden. Hiervoor zijn meerdere stappen nodig, waarbij moeilijke woorden worden genoemd en veel lastige vragen worden gesteld.

Summary

Virtually all teenagers use the Internet, and children are taking their first steps into the virtual world at an ever younger age. This generally leads to pleasant and educational experiences, but Internet use also carries risks which can sometimes result in harm. This report explores those risks and negative experiences among 9-16 year-old Internet users in the Netherlands. We investigated four categories of online risks:

- viewing pornographic images;
- receiving sexually explicit messages (*sexting*);
- meeting strangers following online contact;
- online bullying (cyberbullying).

An indication is given in each case of the proportion of young people who encounter the risk in question and whether they felt upset by this. The study also investigated whether young people are skilled enough to avoid unwanted experiences and whether parents, teachers and peers are able to offer effective help. A total of 1,004 children aged between nine and 16 years who use the Internet were included in the study in the spring of 2010. The study forms part of the broad European project EU Kids Online (www.eukidsonline.net).

Low chance of exposure to Internet risks and negative experiences

Contrary to what is often assumed, young people are exposed to Internet risks to only a limited extent. Fewer than a quarter of Dutch Internet users aged between nine and 16 years say they have seen pornographic images online, while 15% say they have received sexually explicit messages via the Internet (*sexting*). A third of Dutch youngsters engage in online contacts with strangers, but only 6% of this group actually meet those online contacts in person. Finally, less than 5% of the youngsters surveyed reported that they experience repeated bullying via the Internet.

Most young people are not upset by these experiences, but a small minority are. Young people most often say they are upset by seeing sexually explicit images on the Internet (5% of all 9-16 year-old Internet users), followed by receiving sexually explicit messages (3%) and meeting an online contact in person (0.5%). Being a victim of any form of bullying, including cyberbullying, is considered to be a negative experience.

Despite these low percentages, in absolute terms the number of Dutch youngsters involved is large. Of the total number of Dutch Internet users aged 9-16 years, more than 300,000 come into contact with pornographic images on the Internet and just over 75,000 consider this a negative experience. More than 90,000 young people have met a stranger in person whom they had got to know online, and for 7,500 of them this had led to negative experiences. Roughly 60,000 youngsters aged between nine and 16 years have been subjected to bullying via the Internet.

The fact that the negative experiences are limited to a small proportion of young people puts the size of the problem into perspective, but does not detract from the seriousness of the consequences. Meeting a stranger can have disastrous results, and victims of

cyberbullying can be left with psychological problems. Long-term psychosocial effects, such as depression and loneliness, are also not ruled out. Viewing Internet pornography is associated with sexual dissatisfaction and uncertainty in later life. This combination of large absolute numbers and the seriousness of the consequences means that Internet risks are a problem that should be taken seriously by parents and educators.

Differences in risk behaviour between groups of young people
Young people are exposed to or elicit risks on the Internet to differing degrees. The extent to which they undergo negative experiences also varies from one group to another. Boys and older teenagers are particularly exposed to online risks, but girls and younger teenagers more often report that they find these experiences negative. The group of nine and ten year-old children who reported having had at least one negative experience from an Internet risk is almost twice as large (40% of those who have been exposed to a risk) as the group of 15 and 16 year-olds who say they have been troubled by this (22%). These negative experiences do not differ for young people from differing socioeconomic backgrounds, although youngsters from higher socioeconomic milieus are more often exposed to risks.

The differences can to some extent be attributed to the phase of life and stage of development of the young people concerned. During puberty, youngsters more often deliberately go in search of challenges on the Internet, and part of their quest for their own identity involves experimenting with sexuality and redefining the mutual social hierarchy. What young people see as a challenge may be seen by parents or educators as unsuitable, however; as a result, the definition of the problem is also coloured by the perception of the different parties involved.

Skills do not reduce the risks

Young people increase their Internet skills in the first place by gaining online experience through usage. They learn through playful activities to use the Internet effectively and creatively. This may also help increase their online safety. For example, young people who are skilled in using the Internet are expected to be able to judge for themselves when their online behaviour could lead to negative experiences. However, young people with a high level of digital skills are also confronted with Internet risks to a greater extent than their counterparts with less well-developed digital skills. They generally have a longer Internet history and a more extensive online repertoire, which means they are also exposed to more risks. Having greater skills is thus not accompanied by fewer negative experiences. The capacity to learn to deal with risks parallels the increase in online experience to only a limited extent.

Increasing young people's 'media literacy' is important not only to enable them to exploit the possibilities offered by new media more efficiently, more productively and more effectively, but also plays a key role in enabling users to deal sensibly with Internet risks. Media education is a task for parents and is something which cannot really be begun too early. It is still important when children profess to know everything about the Internet; adolescents can still learn from their parents about what to do and what to avoid. Media literacy is also increasingly on the agenda of schools; some of them have

begun addressing this issue energetically, while others have adopted a wait-and-see attitude or are unsure how to go about it.

Impact of Internet supervision is limited

Mediation of children's Internet use by parents, teachers and peers adds little to the explanation of differences in online risks and negative experiences. Active parental mediation can ensure that their children run fewer risks, but differences in the effort invested by parents have little effect on the degree to which children undergo negative experiences. Teachers have no influence either over the degree to which young people encounter risks, nor on the degree to which they undergo negative experiences. What is striking is that young people who have negative experiences have more often received help from peers. This begs the question of whether they had a negative experience before receiving help, or whether they came into contact with certain online risks more due to the influence of their peers.

The question may be asked as to whether young people receive sufficient supervision already in this area. Most young people say that their parents have sometimes helped them find something on the Internet, have explained websites and have given them advice on safe Internet use. Young people report to a lesser extent that they have received such active Internet mediation by teachers or friends. Safe Internet use is in the first place the responsibility of young persons themselves and their parents. More involvement by parents in the media education of their children is a prime condition for fostering Internet safety. Schools can support parents, as can the many other organisations which are concerned with fostering safe Internet use by young people. A great deal is already being done, and it is important that the existing efforts should be continued, improved and coordinated.

Literatuur

- Boyd, D. (2008). Why youth love social network sites: the role of networked publics in teenage social life. In: D. Buckingham (red.), *Youth, Identity, and Digital Media* (p. 119-142). Cambridge: MIT Press.
- Brummelhuis, A. ten (2010). Onderwijs. In: J. de Haan en R. Pijpers (red.), *Contact! Kinderen en nieuwe media* (p. 181-196). Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Cohen, J. (1992). A power primer. In: *Psychological Bulletin*, jg. 112, nr. 1, p. 155-159.
- Davison, W.P. (1983). The third person effect in communication. In: *Public Opinion Quarterly*, jg. 47, p. 1-15.
- Denissen, J., L. Neumann en M. van Zalk (2010). How the internet is changing the implementation of traditional research methods, people's daily lives, and the way in which developmental scientists conduct research. In: *International Journal of Behavioral Development*, jg. 34, nr. 6, p. 564-575.
- Deursen, A.J.A.M. van (2010). *Internet skills. Vital assets in an information society* (proefschrift). Enschede: Universiteit van Twente.
- Eurobarometer (2008). No. 248: *Towards a safer use of the internet for children in the EU. A parents' perspective*. Brussel/Luxemburg: Europese Commissie.
- Grimm, P. en S. Rhein (2007). *Slapping, bullying, snuffing! Zur Problematik von gewalthaltigen und pornografischen Videoclips auf Mobiltelefonen von Jugendlichen*. Berlijn: Vistas.
- Haan, J. de (2010). *NL Kids online. Nieuwe mogelijkheden en risico's van internetgebruik door jongeren*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Haan, J. de en S. Livingstone (red.) (2009). *Policy and research recommendations* (Deliverable D5). Londen: LSE, EU Kids Online (http://eprints.lse.ac.uk/24387/1/D5_Report-Policy_and_Research_Recommendations.pdf).
- Hargittai, E. (2007). A framework for studying differences in people's digital media uses. In: N. Kutscher en H.-U. Otto (red.), *Cyberworld Unlimited* (p. 121-137). Wiesbaden: vs Verlag für Sozialwissenschaften/ GWV Fachverlage GmbH.
- Hasebrink, U., S. Livingstone, L. Haddon en K. Ólafsson (2009). *Comparing children's online opportunities and risks across Europe: cross-national comparisons for EU Kids Online* (Deliverable D3.2, tweede editie). Londen: LSE, EU Kids Online.
- Hop, L. en B. Delver (2009). *De WIFI-generatie. De jeugd op het mobiele internet. Vliegensvlug en vogelvrij*. Zutphen: Nationale Academie voor Media & Maatschappij.
- Ipsos (2011). *Technical report*. Londen: LSE, EU Kids Online 11.
- Jaishankar, K. (2009). Sexting: a new form of victimless crime? (Editorial). In: *International Journal of Cyber Criminology*, jg. 3, nr. 1, p. 21-25.
- Kalmus, V. (2007). Estonian adolescents' expertise in the internet in comparative perspective. In: *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, jg. 1, nr. 1 (www.cyberpsychology.eu/view.php?cisloclanku=2007070702).
- Karakus, E., C. Ogan, K. Cagiltay en D.N. Kasikci (nog te verschijnen). Managing questions about risk: contributions of cognitive testing to understanding. In: S. Livingstone, L. Haddon en A. Görzig (red.), *Children, risk and safety online: research and policy challenges in comparative perspective*. Bristol: The Policy Press.
- Katzman, D. (2010). Sexting: keeping teens safe and responsible in a technologically savvy world. In: *Paediatrics & Child Health*, jg. 15, nr. 1, p. 41-45.
- Kennisnet (2010). *Vier in balans 2010. ICT in het onderwijs: de stand van zaken*. Zoetermeer: Stichting Kennisnet.

- Kotilainen, S. (2011). *Children's media barometer 2010; the use of media among 0-8-year-olds in Finland*. Helsinki: Finnish Society on Media Education.
- Kuder, G.F. en M.W. Richardson (1937). The theory of the estimation of test reliability. In: *Psychometrika*, jg. 2, nr. 3, p. 151-160.
- Lenhart, A. (2009). *Teens and sexting: how and why minor teens are sending sexually suggestive nude or nearly nude images via text messaging*. Washington, D.C.: Pew Internet & American Life Project.
- Livingstone, S. (2009). *Children and the Internet. Great expectations, challenging realities*. Cambridge: Polity Press.
- Livingstone, S. (2010). *e-Youth: (future) policy implications: reflections on online risk, harm and vulnerability* (paper gepresenteerd op de conferentie e-Youth: balancing between opportunities and risks, mei 2010). Antwerpen: Universiteit van Antwerpen.
- Livingstone S. en M. Bober (2004). *UK Children Go Online: surveying the experiences of young people and their parents*. Londen: London School of Economics and Political Science.
- Livingstone, S. en M. Bober (2006). Regulating the internet at home: contrasting the perspectives of children and parents. In: D. Buckingham en R. Willett (red.), *Digital generations: children, young people and new media* (p. 93-113). Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum.
- Livingstone, S. en E.J. Helsper (2008). Parental mediation of children's internet use. In: *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, jg. 52, nr. 4, p. 581-599.
- Livingstone, S. en L. Haddon (red.) (2009). *Kids online: opportunities and risks for children*. Bristol: The Policy Press.
- Livingstone, S., L. Haddon, A. Görzig en K. Ólafsson (2011). *Risks and safety on the internet. The perspective of European children*. Londen: LSE, EU Kids Online.
- Luiten, A. en K. Arts (2010). *Nonresponsanalyse in het AVO2007*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Mascheroni, G. en M.F. Murru (nog te verschijnen). Changing patterns of access and use. In: S. Livingstone, L. Haddon en A. Görzig (red.), *Children, risk and safety online: Research and policy challenges in comparative perspective*. Bristol: The Policy Press.
- Merchant, G. (2009). Literacy in virtual worlds. In: *Journal of Research in Reading*, jg. 32, nr. 1, p. 38-56.
- Mitchell, K.J., J. Wolak en D. Finkelhor (2007). Trends in youth reports of sexual solicitations, harassment and unwanted exposure to pornography on the internet. In: *Journal of Adolescent Health*, jg. 40, p. 116-126.
- MKI (Meldpunt Kinderporno op Internet) (2011). *Jaarverslag 2010*. Leiden: Stichting Meldpunt Kinderporno op Internet.
- Nathanson, A.I. (1999). Identifying and explaining the relationship between parental mediation and children's aggression. In: *Communication Research*, jg. 26, p. 124-143.
- Nathanson, A.I. (2001a). Parent and child perspectives on the presence and meaning of parental television mediation. In: *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, jg. 45, p. 210-220.
- Nathanson, A.I. (2001b). Parents versus peers: exploring the significance of peer mediation of antisocial television. In: *Journal of Communication*, jg. 28, p. 251-274.
- Nikken, P. (2011). *On media, children, and their parents* (oratie). Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Nikken, P. en J. Jansz (2006). Parental mediation of children's videogame playing: a comparison of the reports by parents and children. In: *Learning, Media and Technology*, jg. 31, nr. 2, p. 181-202.
- Nikken, P. en J. Pardoën (2010). Mediaopvoeding. In: J. de Haan en R. Pijpers (red.), *Contact! Kinderen en nieuwe media* (p. 199-219). Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

- Noret, N. en I. Rivers (2006). *The prevalence of bullying by text message or email: results of a four year study* (poster presented at British Psychological Society Annual Conference, Cardiff).
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school. What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell.
- O'Neill, B. en S. McLaughlin (2010). *Recommendations on safety initiatives*. Londen: LSE, EU Kids Online.
- Pasquier, D. (2005). *Cultures lycéennes. La tyrannie de la majorité*. Parijs: Autrement.
- Pasquier, D., J. Simoes en E. Kredens (nog te verschijnen). Agents of mediation and sources of safety awareness: a comparative overview. In: S. Livingstone, L. Haddon en A. Görzig (red.), *Children, risk and safety online: research and policy challenges in comparative perspective*. Bristol: The Policy Press.
- Peter, J. en P.M. Valkenburg (2007). Who looks for casual dates on the Internet? A test of the compensation and recreation hypothesis. In: *New Media & Society*, jg. 9, p. 105-124.
- Peter, J. en P.M. Valkenburg (2008). Adolescents' exposure to sexually explicit internet material, sexual uncertainty, and attitudes toward uncommitted sexual exploration: is there a link? In: *Communication Research*, jg. 35, p. 569-601.
- Peter, J. en P.M. Valkenburg (2009a). Adolescents' exposure to sexually explicit internet material and sexual satisfaction. A longitudinal study. In: *Human Communication Research*, jg. 35, p. 171-194.
- Peter, J. en P.M. Valkenburg (2009b). Adolescents' exposure to sexually explicit internet material and notions of women as sex objects: assessing causality and underlying processes. In: *Journal of Communication*, jg. 59, p. 407-433.
- Peter, J. en P.M. Valkenburg (2010). Adolescents' use of sexually explicit internet material and sexual uncertainty. The role of involvement and gender. In: *Communication Monographs*, jg. 77, p. 357-375.
- Pijpers, R. (red.) (2011). *App Noot Muis*. Leidschendam: Stichting Mijn Kind Online (www.appnootmuis.nl).
- Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants. In: *On The Horizon - The Strategic Planning Resource for Education Professionals*, jg. 9, nr. 5, p. 1-6.
- Raad voor Cultuur (2005). *Mediawijsheid: de ontwikkeling van nieuw burgerschap*. Den Haag: Raad voor Cultuur.
- Raskauskas, J. en A.D. Stoltz (2007). Involvement in traditional and electronic bullying among adolescents. In: *Developmental Psychology*, jg. 43, nr. 3, p. 564-575.
- Sacco, D.T., R. Argudin, J. Maguire en K. Tallon (2010). Sexting: youth practices and legal implications. Paper for the Youth and Media Policy Working Group Initiative. In: Berkman Center Research Publication, nr. 2010-8.
- Schols, M., M. Duimel en J. de Haan (2011). *Hoe cultureel is de digitale generatie? Het internetgebruik voor culturele doeleinden onder schoolgaande tieners*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Selfhout, M., S. Branje, T. Ter Bogt, M. Delsing en W. Meeus (2009). Different types of internet use, depression, and social anxiety: the role of perceived friendship quality. In: *Journal of Adolescence*, jg. 32, p. 819-833.
- Shariff, S. en A. Churchill (red.) (2010). *Truths and myths of cyber-bullying*. New York: Peter Lang.
- Smith, P.K. (2009). Cyberbullying. Abusive relationships in cyberspace. In: *Journal of Psychology*, jg. 217, nr. 4, p. 180-181.
- Smith, P., J. Mahdavi, M. Carvalho en N. Tippett (2006). *An investigation into cyberbullying, its forms, awareness and impact, and the relationship between age and gender in cyberbullying* (Research brief). Londen: University of London, Unit for School and Family Studies, Goldsmiths College.
- Smith, P.K., J. Mahdavi, M. Carvalho, S. Fisher, S. Russell en N. Tippett (2008). Cyberbullying: its nature and impact in secondary school pupils. In: *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, jg. 49, nr. 4, p. 376-385.

- Snyder, I. (2007). Literacy, learning and technology studies. In: R. Andrews en C. Haythornthwaite (red.), *The SAGE Handbook of E-learning Research* (p. 394-415). Londen: SAGE.
- Sonck, N., E. Kuiper en J. de Haan (nog te verschijnen). Digital skills in the context of media literacy. In: S. Livingstone, L. Haddon en A. Görzig (red.), *Children, risk and safety online: research and policy challenges in comparative perspective*. Bristol: The Policy Press.
- Stoop, I. (2005). *The hunt for the last respondent. Nonresponse in sample surveys* (proefschrift). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Tezanos, J.F. (2006). *Estudio sociológico sobre el uso de internet en las familias* (Sociological study about the use of the internet among families). Madrid: Fundación Sistema, Grupo de Estudio sobre Tendencias Sociales.
- TK (2010). *Mediabeleid*. Brief van de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Tweede Kamer, 32033, nr. 4.
- Valkenburg, P.M., M. Krcmar, A.L. Peeters en N.M. Marseille (1999). Developing a scale to assess three styles of television mediation: instructive mediation, restrictive mediation, and social covieing. In: *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, jg. 43, p. 52-66.
- Veen, W. en B. Vrakking (2006). *Homo Zappiens. Growing up in a digital age*. Londen: Continuum International Publishing Group.
- Voort, T.H.A. van der, P. Nikken en J.E. Van Lil (1992). Determinants of parental guidance of children's television viewing: a Dutch replication study. In: *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, jg. 36, nr. 1, p. 61-74.
- Walrave, M. en W. Heirman (2011). Cyberbullying: predicting victimisation and perpetration. In: *Children & Society*, jg. 25, nr. 1, p. 59-72.
- Wartella, E., B. O'Keefe en R. Scantlin (2000). *Children and interactive media. A compendium of current research and directions for the future*. New York: Markle Foundation.
- Wolak, J., D. Finkelhor en K. Mitchell (2004). Internet-initiated sex crimes against minors: implications for prevention based on findings from a national study. In: *Journal of Adolescent Health*, jg. 35, nr. 5, p. e11-e20.
- Wolak, J., K. Mitchell en D. Finkelhor (2007). Unwanted and wanted exposure to online pornography in a national sample of youth internet users. In: *Pediatrics*, jg. 119, p. 247-257.
- Wolak, J., D. Finkelhor, K.J. Mitchell en M.L. Ybarra (2008). Online 'predators' and their victims. *American Psychologist*. jg. 63, nr. 2, p. 111-128.
- Woolgar, S. (red.) (2002). *Virtual Society? Technology, cyberbole, reality*. Oxford: Oxford University Press.
- Ybarra, M.L. en K.J. Mitchell (2004). Online aggressor/targets, aggressors, and targets: a comparison of associated youth characteristics. In: *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, jg. 45, p. 1308-1316.
- Ybarra, M.L. en K.J. Mitchell (2005). Exposure to internet pornography among children and adolescents: a national survey. In: *CyberPsychology & Behavior*, jg. 8, nr. 5, p. 473-486.
- Ybarra, M.L., K.J. Mitchell, D. Finkelhor en J. Wolak (2007). Internet prevention messages: are we targeting the right online behaviors? In: *Archives of Pediatric and Adolescent Medicine*, jg. 161, p. 138-145.
- Zalk, M. van, S. Branje, J. Denissen, M. van Aken en W. Meeus (nog te verschijnen). Who benefits from chatting, and why? The roles of social skills and extraversion in chatting and emotional adjustment. In: *Journal of Personality and Social Psychology*.
- Zickuhr, K. en A. Smith (2010). *4% of online Americans use location-based services*. Washington, D.C.: Pew Internet & American Life Project (<http://pewinternet.org/Reports/2010/Location-based-services.aspx>).

Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau

Werkprogramma

Het Sociaal en Cultureel Planbureau stelt twee keer per jaar zijn Werkprogramma vast.

De tekst van het lopende programma is te vinden op de website van het SCP: www.scp.nl.

SCP-publicaties

Onderstaande lijst bevat een selectie van publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Deze publicaties zijn verkrijgbaar bij de boekhandel, of via de website van het SCP. Een complete lijst is te vinden op www.scp.nl/publicaties.

Sociale en Culturele Rapporten

Investeren in vermogen. Sociaal en Cultureel Rapport 2006. ISBN 90-377-0285-6

Betrekkelijke betrokkenheid. Studies in sociale cohesie. Sociaal en Cultureel Rapport 2008.

ISBN 978 90 377 0368-9

Wisseling van de wacht: generaties in Nederland. Sociaal en Cultureel Rapport 2010. Andries van den Broek, Ria Bronneman-Helmers en Vic Veldheer (red.). ISBN 978 90 377 0505 8

SCP-publicaties 2010

- 2010-1 *Liever Mark dan Mohammed? Onderzoek naar arbeidsmarktdiscriminatie van niet-westerse migranten via praktijktests* (2010). Iris Andriessen, Eline Nievers, Laila Faulk, Jaco Dagevos. ISBN 978 90 377 0421 1
- 2010-2 *Op weg met de Wmo. Evaluatie van de Wet maatschappelijke ondersteuning 2007-2009* (2010). Mirjam de Klerk, Rob Gilsing en Joost Timmermans (red.), Gijs van Houten, Anna Maria Marangos, Mathijs Tuynman, Martha Dijkgraaf, Jennifer van den Broeke, Judith van der Veer, Jelmer Shalk, Jurjen Iedema, Alice de Boer. ISBN 978 90 377 0463 1
- 2010-4 *Steeds meer verstandelijk gehandicapten? Ontwikkelingen in vraag en gebruik van zorg voor verstandelijk gehandicapten 1998-2008* (2010). Michiel Ras, Isolde Woittiez, Hetty van Kempen, Klarita Sadiraj. ISBN 978 90 377 0468 6
- 2010-5 *Een baanloos bestaan. De betekenis van werk voor werklozen, arbeidsongeschikten en werkenden* (2010). Patricia van Echtelt. ISBN 978 90 377 0350 4
- 2010-6 *The social state of the Netherlands 2009* (2010). Rob Bijl, Jeroen Boelhouwer, Evert Pommer, Peggy Schyns (red.). ISBN 978 90 377 0466 2
- 2010-7 *The minimum agreed upon. Consensual budget standards for the Netherlands* (2010). Stella Hoff, Arjan Soede, Cok Vrooman, Corinne van Gaalen, Albert Luten, Sanne Lamers. ISBN 978 90 377 0472 3
- 2010-8 *Sociale uitsluiting bij kinderen: omvang en achtergronden* (2010). Annette Roest, Anne Marike Lokhorst, Cok Vrooman. ISBN 978 90 377 0493 8
- 2010-9 *Beperkt aan het werk. Rapportage ziekteverzuim, arbeidsongeschiktheid en arbeidsparticipatie* (2010). Gerda Jehoel-Gijsbers (red.). ISBN 978 90 377 0489 1
- 2010-10 *Minder werk voor laagopgeleiden? Ontwikkelingen in baanbezit en baankwaliteit 1992-2008* (2010). Edith Josten. ISBN 978 90 377 0474 7
- 2010-11 *At home in the Netherlands* (2010). Mérove Gijsberts, Jaco Dagevos. ISBN 978 90 377 0487 7

- 2010-12 *FAQs over kunstbeoefening in de vrije tijd* (2010). Andries van den Broek.
ISBN 978 90 377 0456 6
- 2010-13 *Mogelijkheden tot kunstbeoefening in de vrije tijd* (2010). Andries van den Broek (red.).
ISBN 978 90 377 0456 3
- 2010-14 *Toekomstverkenning kunstbeoefening* (2010). Andries van den Broek.
ISBN 978 90 377 0491 4
- 2010-15 *Steeds gewoner, nooit gewoon. Acceptatie van homoseksualiteit in Nederland* (2010). Saskia Keuzenkamp et al. ISBN 978 90 377 0501 0
- 2010-16 *Publieke dienstverlening in perspectief. SCP-memorandum voor de kabinetsformatie 2010* (2010). Evert Pommer en Evelien Eggink (red.). ISBN 978 90 377 0513 3
- 2010-17 *Wellbeing in the Netherlands. The SCP life situation index since 1974* (2010). Jeroen Boelhouwer. ISBN 978 90 377 0345 0
- 2010-18 *Minderheden in de mixed-mode? Een inventarisatie van voor- en nadelen van het inzetten van verschillende dataverzamelmethode onder niet-westerse migranten* (2010). R. Feskens, J. Kappelhof, J. Dagevos, I. Stoop. ISBN 978 90 377 0517 1
- 2010-19 *Just different, that's all. Acceptance of homosexuality in the Netherlands* (2010). Saskia Keuzenkamp (ed.) et al. ISBN 978 90 377 0502 7
- 2010-20 *Discriminatie-monitor niet-westerse migranten op de arbeidsmarkt 2010* (2010). Eline Nievers en Iris Andriessen (red.). ISBN 978 90 377 0438 9
- 2010-21 *Iemand moet het doen. Ervaringen van verzorgers van partners* (2010). Judith van Male, Marion Duimel en Alice de Boer. ISBN 978 90 377 0518 8
- 2010-22 *Uit de armoede werken. Omvang en oorzaken van uitstroom uit armoede* (2010). Stella Hoff. ISBN 978 90 377 0519 5
- 2010-23 *Het werken waard. Het arbeidsaanbod van laagopgeleide vrouwen vanuit een economisch en sociologisch perspectief* (2010). Mariëlle Cloin. ISBN 978 90 377 0514 0
- 2010-24 *Zorgen voor Zorg. Ramingen van de vraag naar personeel in de verpleging en verzorging tot 2030* (2010). Evelien Eggink, Debbie Oudijk en Isolde Woittiez. ISBN 978 90 377 0512 6
- 2010-25 *Alle kanalen staan open. De digitalisering van mediagebruik* (2010). Frank Huysmans en Jos de Haan. ISBN 978 90 377 0521 8
- 2010-26 *Tijd op orde? Een analyse van de tijdsorde vanuit het perspectief van de burger* (2010). Mariëlle Cloin, Marjon Schols en Andries van den Broek, m.m.v. Maria Koutamanis. ISBN 978 90 377 0520 1
- 2010-27 *Maten voor Gemeenten 2010. Een analyse van de prestaties van de lokale overheid* (2010). Bob Kuhry, Jedid-Jah Jonker en Ab van der Torre. ISBN 978 90 377 0522 5
- 2010-28 *Naar Hollands gebruik? Verschillen in gebruik van hulp bij opvoeding, onderwijs en gezondheid tussen autochtonen en migranten* (2010). Angela van den Broek, Ellen Kleijnen en Saskia Keuzenkamp. ISBN 978 90 377 0525 6
- 2010-29 *Sport: een leven lang. Rapportage sport 2010* (2010). Annet Tiessen-Raaphorst, Desirée Verbeek, Jos de Haan en Koen Breedveld (red.). ISBN 978 90 377 0504 1
- 2010-30 *Komt tijd, komt raad? Essays over mogelijkheden voor een nieuwe tijdsorde* (2010). Andries van den Broek en Mariëlle Cloin (red.). ISBN 978 90 377 0523 2
- 2010-31 *Definitief advies over het wmo-budget huishoudelijke hulp voor 2011. Van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Uitgebracht aan het bestuurlijk overleg financiële verhoudingen* (2010). Ab van der Torre en Evert Pommer. ISBN 978 90 377 0535 5
- 2010-32 *Wisseling van de wacht: generaties in Nederland. Sociaal en Cultureel Rapport 2010* (2010). Andries van den Broek, Ria Bronneman-Helmers en Vic Veldheer (red.). ISBN 978 90 377 0505 8

- 2010-33 *Armoedesignalement* (2010). SCP/CBS. ISBN 978 90 377 0458 7
 2010-34 *Wie zijn de cliënten van de langdurige AWBZ-thuiszorg?* Isolde Woittiez.
 ISBN 978 90 377 0541 6

SCP-publicaties 2011

- 2011-1 *KLEUR. SCP-nieuwjaarsuitgave 2011* (2011). ISBN 978 90 377 0537 9
 2011-2 *Stemming onbestemd. Tweede verdiepingstudie Continu Onderzoek Burgerperspectieven* (2011). Paul Dekker en Josje den Ridder (red.). ISBN 978 90 377 0528 7
 2011-3 *Vluchtelingengroepen in Nederland. Over de integratie van Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Somalische migranten* (2011). Jaco Dagevos en Edith Dourleijn (red.).
 ISBN 978 90 377 0526 3
 2011-4 *Emancipatiemonitor 2010* (2011). Ans Merens, Marion van den Brakel-Hofmans, Marijke Hartgers en Brigitte Hermans (red.). ISBN 978 90 377 0503 4
 2011-5 *Moelijk werken. Gezondheid en de arbeidsdeelname van migrantenvrouwen* (2011). Myra Keizer en Saskia Keuzenkamp. ISBN 978 90 377 0524 9
 2011-6 *Informele groepen. Verkenningen van eigentijdse bronnen van sociale cohesie* (2011). E. van den Berg, P. van Houwelingen en J. de Hart (red.). ISBN 978 90 377 0527 0
 2011-7 *Gezinsrapport 2011* (2011). Freek Bucx (red.). ISBN 978 90 377 0538 6
 2011-8 *Hoe cultureel is de digitale generatie? Het internetgebruik voor culturele doeleinden onder schoolgaande tieners* (2011). Marjon Schols, Marion Duimel en Jos de Haan.
 ISBN 978 90 377 0457 0
 2011-10 *Kwetsbare ouderen* (2011). Cretien van Campen (red.). ISBN 978 90 377 0542 3
 2011-11 *Minder voor het midden. Profijt van de overheid in 2007* (2011). Evert Pommer (red.), Jedid-Jah Jonker, Ab van der Torre, Hetty van Kampen. ISBN 978 90 377 0437 2
 2011-12 *Wonen, wijken en interventies. Krachtwijkenbeleid in perspectief* (2011). Karin Wittebrood, Matthieu Permentier, m.m.v. Fenne Pinkster. ISBN 978 90 377 0065 7
 2011-13 *Armoedegrens op basis van de budgetbenadering – revisie 2010* (2011). Arjan Soede.
 ISBN 978 90 377 0551 5
 2011-14 *Werkgevers over de crisis* (2011). Edith Josten. ISBN 978 90 377 0543 0
 2011-15 *Op weg naar een inclusieve arbeidsmarkt. Bijdragen van de sprekers op het symposium 15 oktober 2010, Den Haag* (2011). Gerda Jehoel-Gijsbers (red.).
 ISBN 978 90 377 0546 1
 2011-16 *Eropuit! Nederlanders in hun vrije tijd buitenshuis* (2011). Desirée Verbeek en Jos de Haan.
 ISBN 978 90 377 0547 8
 2011-17 *De opmars van het pgb. De ontwikkeling van het persoonsgebonden budget in nationaal en internationaal perspectief* (2011). K. Sadiraj, D. Oudijk, H. van Kempen, J. Stevens.
 ISBN 978 90 377 0557 7
 2011-19 *Kwetsbare ouderen in de praktijk. Een journalistieke samenvatting* (2011). Malou van Hintum. ISBN 978 90 377 0555 3
 2011-20 *Dimensies van sociale uitsluiting. Naar een verbeterd meetinstrument* (2011). Stella Hoff en Cok Vrooman. ISBN 978 90 377 0532 4
 2011-21 *Chinese Nederlanders. Van horeca naar hogeschool* (2011). Mérove Gijsberts, Willem Huijnk, Ria Vogels (red.). ISBN 978 90 377 0529 4
 2011-22 *Gemengd leren. Etnische diversiteit en leerprestaties* (2011). Lex Herweijer.
 ISBN 978 90 377 0575 1
 2011-23 *Voorbestemd tot achterstand? Armoede en sociale uitsluiting in de kindertijd en 25 jaar later* (2011). Maurice Guiaux m.m.v. Annette Roest en Jurjen Idema. ISBN 978 90 377 0577 5

- 2011-24 *Kinderen en internetrisico's. EU Kids Online onderzoek onder 9-16-jarige internetgebruikers in Nederland* (2011). Nathalie Sonck en Jos de Haan. ISBN 978 90 377 0576 8
- 2011-25 *De basis meester. Onderwijskwaliteit en basisvaardigheden* (2011). Monique Turkenburg. ISBN 978 90 377 0574 4
- 2011-26 *Acceptatie van homoseksualiteit in Nederland 2011. Internationale vergelijking, ontwikkelingen en actuele situatie* (2011). Saskia Keuzenkamp. ISBN 978 90 377 0579 9
- 2011-27 *Poolse migranten. De positie van Polen die vanaf 2004 in Nederland zijn komen wonen* (2011). Jaco Dagevos (red.). ISBN 978 90 377 530 0
- 2011-28 *Gewoon aan de slag? De sociale veiligheid van de werkplek voor homoseksuele mannen en vrouwen* (2011). Saskia Keuzenkamp en Ans Oudejans. ISBN 978 90 377 0581 2
- 2011-29 *Acceptance of homosexuality in the Netherlands 2011. International comparison, trends and current situation* (2011). Saskia Keuzenkamp. ISBN 978 90 377 0580 5

SCP-essays

- 1 *Voorbeelden en nabeelden* (2005). Joep de Hart. ISBN 90 377 0248-1
- 2 *De stem des volks* (2006). Arjan van Dixhoorn. ISBN 90 3770265-1
- 3 *De tekentafel neemt de wijk* (2006). Jeanet Kullberg. ISBN 90 377 0261 9
- 4 *Leven zonder drukte* (2006). Tjirk van der Ziel met een naschrift van Anja Steenbekkers en Carola Simon. ISBN 90 377 0262 7
- 5 *Otto Neurath en de maakbaarheid van de betere samenleving* (2007). Ferdinand Mertens. ISBN 978 90 5260 260 8

Overige publicaties

- Hoe het ons verging... Traditionele nieuwjaarsuitgave van het SCP* (2010). Paul Schnabel (red.). ISBN 978 90 377 0465 5
- Wmo Evaluatie. Vierde tussenrapportage. Ondersteuning en participatie van mensen met een lichamelijke beperking; twee jaar na de invoering van de Wmo* (2010). A. Marangos, M. Cardol, M. Dijkgraaf, M. de Klerk. ISBN 978 90 377 0470 9
- Op weg met de Wmo. Journalistieke samenvatting door Karolien Bais*. Mirjam de Klerk, Rob Gilsing en Joost Timmermans. Samenvatting door Karolien Bais (2010). ISBN 978 90 377 0469 3
- NL Kids online. Risico's en kansen van internetgebruik onder jongeren* (2010). Jos de Haan. ISBN 978 90 377 0430 3
- Kortdurende thuiszorg in de AWBZ. Een verkenning van omvang, profiel en afbakening* (2010). Maaïke den Draak. ISBN 978 90 377 0471 6
- De publieke opinie over kernenergie* (2010). Paul Dekker, Irene de Goede, Joop van der Pligt. ISBN 978 90 377 0488 4
- Op maat gemaakt? Een evaluatie van enkele responsverbeterende maatregelen onder Nederlanders van niet-westerse afkomst* (2010). Joost Kappelhof. ISBN 978 90 377 0495 2
- Oudere tehuisbewoners. Landelijk overzicht van de leefsituatie van ouderen in instellingen 2008-2009* (2010). Maaïke den Draak. ISBN 978 90 377 0499 0
- Kopers in de knel? Een scenariostudie naar de gevolgen van de crisis voor huiseigenaren met een hypotheek* (2010). Michiel Ras, Ingrid Ooms, Evelien Eggink. ISBN 978 90 377 0498 3
- Gewoon anders. Acceptatie van homoseksualiteit in Nederland* (2010). Saskia Keuzenkamp. ISBN 978 90 377 0502 7
- De aard, de daad en het Woord. Een halve eeuw opinie- en besluitvorming over homoseksualiteit in protestants Nederland, 1959-2009* (2010). David Bos. ISBN 978 90 377 0506 5

- Werkloosheid in goede banen. Bijdragen aan de SCP-studiemiddag 2010* (2010). Patricia van Echtelt (red.). ISBN 978 90 377 0516 4
- Europa's welvaart. De Lissabon Agenda in een breder welvaartspectief en de publieke opinie over de Europese Unie* (2010). Harold Creusen (CPB), Paul Dekker (SCP), Irene de Goede (SCP), Henk Kox (CPB), Peggy Schijns (SCP) en Herman Stolwijk (CPB). ISBN 978 90 377 0492 1
- Maakt de buurt verschil?* (2010). Merové Gijsberts, Miranda Vervoort, Esther Havekes en Jaco Dagevos. ISBN 978 90 377 0227 9
- Mantelzorg uit de doeken* (2010). Debbie Oudijk, Alica de Boer, Isolde Woittiez, Joost Timmermans, Mirjam de Klerk. ISBN 978 90 377 0486 0
- Monitoring acceptance of homosexuality in the Netherlands* (2010). Saskia Keuzenkamp. ISBN 978 90 377 0484 6
- Registers over wijken* (2010). Matthieu Permentier en Karin Wittebrood (SCP), Marjolijn Das en Gelske van Daalen (CBS). ISBN 978 90 377 0499 0
- Data voor scenario's en ramingen van de GGZ* (2010). Cretien van Campen. ISBN 978 90 377 0494 5
- Continu Onderzoek Burgerperspectieven. Kwartaalbericht 2010. Deel 1* (2010). Paul Dekker, Josje den Ridder en Irene de Goede. ISBN 978 90 377 0490 7
- Continu Onderzoek Burgerperspectieven. Kwartaalbericht 2010. Deel 2* (2010). Josje den Ridder en Paul Dekker. ISBN 978 90 377 0507 2
- Continu Onderzoek Burgerperspectieven. Kwartaalbericht 2010. Deel 3* (2010). Josje den Ridder, Lonneke van Noije en Eefje Steenvoorden. ISBN 978 90 377 0508
- Continu Onderzoek Burgerperspectieven. Kwartaalbericht 2010. Deel 4* (2010). Josje den Ridder, Paul Dekker en Eefje Steenvoorden. ISBN 978 90 377 0531 7
- Continu Onderzoek Burgerperspectieven. Kwartaalbericht 2011. Deel 1* (2011). Eefje Steenvoorden, Paul Dekker en Pepijn van Houwelingen. ISBN 978 90 377 0549 2
- Continu Onderzoek Burgerperspectieven. Kwartaalbericht 2011. Deel 2* (2011). Josje de Ridder, Paul Dekker en Pepijn van Houwelingen. ISBN 978 90 377 0564

